

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos katedra

Milda Kotryna Koženiauskaitė

Sociologijos ir kriminologijos studijų programa
Magistro darbas

**Moterų, kalinčių už nužudymus,
taikomų neutralizavimo technikų modelis**

Darbo vadovė: dr. Laima Žilinskienė

Vilnius
2021

Turinys

Santrauka	3
Summary.....	3
Įvadas.....	4
1. Moterų nusikaltimų tendencijos Europoje bei kitose šalyse	6
2. Moterų nusikaltimų tendencijos Lietuvoje	9
3. Moterų deviantinį elgesį aiškinančios teorinės prieigos.....	13
4. Neutralizacijos technikų teorinės prieigos.....	16
4.1. G. M. Sykes ir D. Matza delinkvencijos neutralizacijos technikų teorija	16
4.2. M. Kaptein ir M. van Helvoort neutralizacijos technikų modelis	21
5. Empirinio tyrimo pristatymas.....	23
6. Moterų, kalinčių už nužudymus, taikomų neutralizacijos technikų analizė.....	26
6.1. Neutralizacijos technikos, susijusios su gyvenimu tėvų namuose	26
6.2. Neutralizacijos technikos, susijusios su kompanijos įtaka	31
6.3. Neutralizacijos technikos, susijusios su benamyste	32
6.4. Neutralizacijos technikos, susijusios su konkrečių įvykių poveikiu	35
6.5. Neutralizacijos technikos, susijusios su alkoholio ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu.....	37
6.6. Neutralizacijos technikos, susijusios su smurtu artimoje aplinkoje	40
6.7. Vengimas prisiminti nusikalstamą veiką.....	45
6.8. Deviantinio elgesio neigimas	46
6.9. Neutralizacijos technikos, susijusios su ikiteisminiu tyrimu bei teismo nuosprendžio vertinimu	52
6.10. Kaltės pripažinimas	59
6. Moterų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę už nužudymus, taikomų neutralizacijos technikų modelis.....	63
Išvados.....	64
Literatūros ir šaltinių sąrašas	69

Santrauka

Šiame darbe, remiantis David Matza ir Gresham M. Sykes suformuluota neutralizacijos technikų teorija bei Muel Kaptein ir Martien van Helvoort siūlomu neutralizacijos technikų modeliu, analizuojamos moterų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę už nužudymus, taikomos neutralizacijos. Siekiant atsakyti į klausimą, kokias neutralizacijas moterys, kalinčios už nužudymus, naudoja aiškindamos, teisindamos ar apskritai neigdamos deviantinį elgesį, analizuojami tyrimo metu su šiomis moterimis bei ekspertais atlikti kokybiniai, pusiau struktūruoti interviu. Tyrimo metu buvo išskirtos moterų taikytos neutralizacijų variacijos, susijusios su vaikystės patirtimis, deviantinės kompanijos bei žalingų įpročių įtaka, santykiais su antrąja puse, ikiteisminio tyrimo ir teisėsaugos institucijų darbo vertinimu bei santykiu su kalte.

Summary

In this work, based on the theory of neutralization techniques formulated by David Matza and Gresham M. Sykes and the model of neutralization techniques proposed by Muel Kaptein and Martien van Helvoort, the neutralizations applied by women imprisoned for murder are analyzed. To answer the question of what neutralizations women prisoners use while explaining, justifying, or generally denying deviant behavior, qualitative, semi-structured interviews conducted with these women and experts during the study are analyzed. The conducted analysis singled out the variations in neutralizations applied by women concerning childhood experiences, the influence of deviant company and harmful habits, the relationship with the significant other, the evaluation of the work of pre-trial investigation and law enforcement agencies, and the overall relationship with guilt.

Ivadas

Moterų vykdomi nusikaltimai jau nuo seno kriminologų akiratyje sulaukdavo menkesnio susidomėjimo bei paradoksaliai buvo vertinami lyg tam tikras nukrypimas savaime – vidinė deviacija kriminologiniame diskurse. Kriminologiniame akademiniam lauke dominuojantis dėmesys vien vyriškajai lyčiai gali būti aiškinamas ne vien patriarchaline visuomenės santvarka bei ilgą laiką dominavusiais lyčių vaidmenų standartais, bet ir moterų nusikaltimų specifika – mažesne oficialiai užfiksuota moterų įvykdomų nusikaltimų statistika, stereotipiškai dažniau moterims priskiriamomis lengvesnėmis nusikalstamomis veikomis, paviršutinišku moterims taikomų kriminogeninių veiksnių aiškinimu.

Ilgus metus trukęs moterų nusikaltimų kaip kriminologinio tyrimo objekto vengimas ir ignoravimas susilaukė atsako – XX a. 7-ajame dešimtmetyje susiformavo feministinės kriminologijos mokykla, kurios atstovai įžvelgė moterų diskriminacijos problemą kriminologijos moksle bei ėmė tyrinėti moterų nusikaltimus, jų kriminogeninius veiksnius bei atitinkamos prevencijos galimybes. Iš tiesų, moterų nusikaltimai yra specifinė sritis, verta išskirtinio dėmesio kriminologiniame diskurse. Išsamesnė bei gilesnė būtent moterų nusikaltimų analizė suteiktų pagrindą efektyvesnei šios tikslinės grupės vykdomų nusikaltimų prevencijai.

Pastebėtina, kad dažniausiai moterų įvykdomoms nusikalstamoms veikoms standartiškai priskiriami nusikaltimai nuosavybei bei nusikaltimai, susiję su narkotinėmis medžiagomis. Kitaip tariant, tai yra veikos, susijusios su menkesne turtine ar sveikatai sukeliama žala. Smurtiniai nusikaltimai kriminologijoje paprastai priskiriami būtent vyrams, argumentuojant tokiais veiksniais, kaip didesnė fizinė jėga ir agresija, brutalus santykių aiškinimasis, dažnesnis įsitraukimas į nusikalstamas grupuotes.

Pereinant prie situacijos Lietuvoje, remiantis oficialios statistikos portalo duomenimis galima teigti, kad šalyje moterų nusikaltimų kiekis išlieka stabilus bei sudaro apie 10 proc. visų šalyje įvykdomų nusikalstamų veikų. Kalbant apie nuteistuosius, už nusikalstamas veikas nuteistų moterų skaičius kiek sumažėjo (2010 m. sudarė 11,2 proc. visų nuteistųjų, o 2018 m. – 8,1 proc.), tačiau toks pokytis siejamas ne su nuteistų moterų sumažėjimu, bet veikiau su itin padidėjusiu nuteistųjų vyrų skaičiumi. Taigi, moterų vykdomi nusikaltimai pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje nemažėja, o kai kurių nusikalstamų veikų kategorijose pastebėtinai padidėjimas. Ši tendencija rodo, kad moterų nusikaltimai Lietuvoje yra verti tolimesnių akademinų tyrimų.

Šiame darbe bus siekiama dekonstruoti moterų įvykdomų smurtinių nusikaltimų latentiškumą analizuojant vieną iš sudėtingiausių nusikaltimų kategorijų – kito žmogaus nužudymą. Pasirinkus specifinę tikslinę grupę – moteris – bei konkretų nusikaltimą, bus tirama už nužudymus kalinčių moterų pozicija, o tiksliau – jų pateikiami pasiaiškinimai, taikomos specifinės neutralizacijos technikos, kuriomis yra siekiama panaikinti arba iš dalies sumažinti, sušvelninti atsakomybę, kaltę ir moralę už įvykdytą nusikalstamą veiką.

Darbo aktualumą ir novatoriškumą taip pat rodo tyrimų moterų įvykdomų nusikaltimų tematika Lietuvoje trūkumas. Lietuvoje atliktuose tyrimuose naudojami jau seni, XX a. bei XXI a. pirmojo dešimtmečio duomenys, o kalbant apie kaltės ir atsakomybės neutralizavimo technikas, šalyje dar nebuvo atliktas tyrimas, kuriuo būtų siekta išanalizuoti būtent nusikalstamo elgesio moterų pasitelkiamas neutralizacijas. Taigi, siekiant praplėsti feminizmo kriminologijos idėjas Lietuvoje reikšminga gilintis į moterų nusikaltimų tendencijas bei kalbėti apie deviantiniu elgesiu pasižyminčių moterų taikomas neutralizacijos technikas. Tokiu būdu taip pat tikimasi prisidėti prie feministinės kriminologijos akademinės diskusijos Lietuvoje.

Darbo **tikslas:**

Remiantis neutralizacijos technikų teorinėmis prieigomis išanalizuoti Lietuvos moterų, pirmą kartą nuteistų ir kalinčių už nužudymus, bei už nužudymus kalinčių recidyvisčių naudojamas neutralizavimo technikas.

Darbo **uždaviniai:**

- 1) Apžvelgti moterų įvykdomų nužudymų tendencijas užsienio šalyse ir Lietuvoje.
- 2) Pristatyti G. M. Sykes ir D. Matza delinkventų neutralizacijos teoriją, ją papildančias neutralizacijos technikas bei M. Kaptein ir M. van Helvoort siūlomą neutralizacijos technikų modelį.
- 3) Analizuojant tyrimo metu surinktas gyvenimo istorijas ir remiantis viešajame diskurse pateikta informacija identifikuoti moterų, teistų bei šiuo metu kalinčių už įvykdytus nužudymus, taikomas neutralizacijos technikas.

Tyrimo **objektas:**

Moterų, įvykdžiusių nusikalstamą veiką, taikomos neutralizacijos technikos.

Darbo **metodologija:**

Remiantis neutralizacijos technikų teorinėmis priegomis bus atliekamas *kokybinis tyrimas – pusiau struktūruoti interviu* su moterimis, pirmą ar daugiau kartų teistomis bei atliekančiomis laisvės atėmimo bausmę už nužudymus, vadovaujantis iš anksto parengtomis klausimyno gairėmis. Interviu metu gauti duomenys – informančių gyvenimo istorijos – padės išsiaiškinti, kokios yra taikomos būtent už nužudymus bausmę atliekančių moterų neutralizacijos technikos. Analizės duomenis papildys viešajame kriminologiniame diskurse bylos duomenimis besiremiantys straipsniai, kuriuose pateikiamos oficialios nužudymo versijos aplinkybės.

Darbo **struktūra**:

Darbą sudaro trys pagrindiniai blokai – akademinės literatūros apžvalga, teorinės priegos bei empirinis tyrimas. *Pirmoje dalyje* bus apžvelgti darbu svarbūs feministinės kriminologijos atstovų akademiniai darbai bei aptartos moterų nusikaltimų tendencijos užsienio šalyse ir Lietuvoje. *Antroje dalyje* bus pristatytos tyrimui reikšmingos teorinės priegos – G. M. Sykes ir D. Matza delinkventų neutralizacijos teorija, ją papildančios technikos bei M. Kaptein ir M. van Helvoort siūlomas neutralizacijos modelis. Galiausiai, *trečioje dalyje* bus pateikta kokybinio tyrimo empirinių duomenų analizė bei išskirtos moterų, kalinčių už nužudymus, taikomos neutralizacijų variacijos.

1. Moterų nusikaltimų tendencijos Europoje bei kitose šalyse

Pastaruoju laikotarpiu, vykstant moterų emancipacijai bei įsibėgėjus feministiniams judėjimams, daugelyje šalių ryškėja moterų vykdomų nusikaltimų padidėjimas – ypatingai padažnėjo tokie moterims netipiški smurtiniai nusikaltimai, kaip apiplėšimai ir artimoje aplinkoje taikomas smurtas. Verta pažymėti, kad tam tikri nusikaltimai jau nuo seno yra siejami išskirtinai vien su moterimis: kūdikių nužudymas, prostitucija, vagiliavimas iš parduotuvių. Tuo tarpu kita moterų vykdoma nusikalstamų veikų kategorija yra gan triviali, apimanti tokius nusižengimus, kaip turtiniai nusikaltimai, apgavystės, dokumentų klastojimas (Heidensohn, 1996, p. 11, 13).

Vadovaujantis oficialiai užfiksuotų nusikalstamų veikų ir smurto atvejų duomenimis, tarptautiniu mastu pastebimas mažėjantis atotrūkis tarp abiejų lyčių vykdomų nusikaltimų. Nuo 1980 m. ryškėja moterų nusikaltimų skaičiaus šuolis Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, Australijoje, bei tokiose Europos šalyse, kaip Jungtinė Karalystė, Vokietija, Graikija, Italija, Norvegija (Carrington, 2013; Campaniello, 2019). Pavyzdžiui, 2000–2005 m. laikotarpiu Jungtinėje

Karalystėje buvo pastebėtas jaunų moterų pažeidėjų skaičiaus 18 proc. padidėjimas, o nuo 2003 iki 2006 m. – net 78 proc. šoktelėjęs merginų smurtinių pažeidimų atvejų skaičius. Tuo tarpu JAV 2000–2009 m. laikotarpiu beveik 18 proc. padažnėjo nepilnamečių merginų suėmimai už įvykdytus užpuolimus, lyginant su tik 0,2 proc. padidėjusiu vaikinų suėmimų už tą pačią veiką skaičiumi (Carrington, 2013, p. 63-64).

Kalbant apie nusikaltimų rūšis, tolygiai didėja tiek moterų įvykdomų nusikaltimų nuosavybei, tiek ir smurtinių nusikaltimų skaičius. Pavyzdžiui, 1980-2011 m. laikotarpiu Jungtinėse Amerikos Valstijose stebima tokia tendencija – moterys įvykdo dvigubai daugiau nusikaltimų nuosavybei nei nusikaltimų, susijusių su smurtu. Visgi moterų, įvykdžiusių smurtinius nusikaltimus, suėmimo lygis šiuo laikotarpiu išaugo net 96 proc., lyginant su 77 proc. suėmimų už nusikaltimus nuosavybei padidėjimu. Tuo tarpu 2011 m. Jungtinėje Karalystėje prie dažniausiai moterų įvykdomų nusikalstamų veikų priskiriami nusikaltimai, susiję su narkotinėmis medžiagomis (30 proc. visų nusikaltimų) bei smurtiniai nusikaltimai prieš žmogų (28 proc. visų nusikaltimų) (Campaniello, 2019, p. 3-5). Taigi, oficialūs tarptautiniai statistiniai duomenys pažymi XXI a. vykstantį moterų įvykdomų nusikaltimų suintensyvėjimą.

Kaip teigia amerikiečių kriminologai, deviantiniu elgesiu pasižyminčios moterys yra linkusios nusižengti veikdamos vienos arba nedidelėse, trumpą laikotarpį gyvuojančiose kriminalinėse grupėse. Ilgalaikių kriminalinių grupuočių nariams dažniau priskiriami vyrai, neretai būtent jie užima ir vadovaujančias pozicijas, o deviantės moterys paprastai jiems paklūsta, t. y. vykdo joms nurodytas užduotis bei nusikalstamų veikų metu atlieka bendrininkų vaidmenį. Tuo tarpu moterų įvykdomi apiplėšimai dažnu atveju būna ne suplanuoti, bet spontaniški, bei pasižymi tam tikru esamu ryšiu tarp pažeidėjos ir nukentėjusio asmens – kaltininkė paprastai apiplėšia savo pažįstamus arba darbdavius. Verta pažymėti, kad bendrai moterų įvykdomų nusikalstamų veikų padaroma finansinė žala yra kur kas mažesnė, negu vyrų (Steffensmeier, Allan, 1996, p. 479, 466).

Jungtinės Karalystės feminizmo kriminologijos pradininkė Frances Heidensohn išskiria dvi pagrindines problemines gaires, susijusias su moterų įvykdomais nusikaltimais. Visų pirma, ganėtinai ilgą laikotarpį statistiškai buvo fiksuojamas itin žemas moterų nusikaltimų kiekis, lyginant su vyrais. Tad nenuostabu, kad moterų teistumas tiek kriminologijoje, tiek ir pačioje visuomenėje buvo traktuojamas kaip itin neįprastas reiškinys, moteriškajai lyčiai nebūdingas nukrypimas ar anomalija. Kitas probleminis aspektas – dar nuo 1960-ųjų feminizmo atstovai akcentavo, kad šis itin žemas moterų nusikaltimų lygis nėra pakankamai nuodugniai analizuojamas. Remiantis F.

Heidensohn, pranešimai apie moterų nusikaltimus ir jų oficialus fiksavimas yra itin šališkas procesas – moterys, priešingai nei vyrai, savaime yra labiau apsaugotos nuo griežto teisėsaugos pareigūnų vertinimo. Pastebėtina, jog pažeidėjos moterys dažniau nei vyrai gauna pareigūnų įspėjimus, kita vertus, būtent moterys yra dažniau teisiamos už nežymius nusižengimus, lyginant su vyrais (Heidensohn, 1996, p. 2-3). Kalbant apie sutuoktinio nužudymą, švelnesnė teisėsaugos institucijų pozicija moterims nėra dažna, netgi priešingai – nustatyta, kad JAV moterys, nužudžiusios savo antrąją pusę, sulaukia griežtesnių sankcijų negu vyrai, nužudę savo partneres (Mann, 1996, p. 18-19).

Akademinėje literatūroje išskiriami du esminiai pastaruosiu metu stebimo moterų nusikaltimų suintensyvėjimo aiškinimai: 1) oficialiai fiksuojamas moterų nusikalstamas veikas pagrinde sudaro ne tokie rimti nusižengimai; 2) vykstantys baudžiamosios politikos pokyčiai, turintys neproporcingai didesnę poveikį būtent pažeidėjoms moterims. Pirmasis aiškinimas remiasi tuo, kad moterys yra dažniau suimamos už menkesnius nusižengimus, nei pažeidėjai vyrai. Tokia tendencija reiškia, kad esami statistiniai duomenys iš esmės negali būti lyginami, kadangi egzistuoja moterų ir vyrų įvykdytų nusikalstamų veikų sunkumo neatitikimas. Antruoju atveju pabrėžiamas per pastaruosius tris dešimtmečius sumažėjęs deviančių moterų gailėjimas bei padidėjusi kriminalizacija – šiais laikais moterims kur kas rečiau pavyksta išsisukti nuo gresiančios atsakomybės tik su įspėjimu, deviantės dažniau yra pagaunamos bei turi atsakyti už savo veiksmus (Carrington, 2013, p. 63, 67). Tokia tendencija galėtų būti paaiškinama ir tuo, kad didėjant lygioms lyčių galimybėms moterims vis dažniau pavyksta įveikti vadinamąsias „stiklo lubas“ (angl. *glass ceiling*), vadinasi, daugiau moterų įsidarbina teisėsaugos institucijose bei nenuolaidžiauja nusikalstamų veikų kaltininkėms.

Vis dėlto pažymėtina, jog ne apie visas nusikalstamas veikas yra pranešama, ne visi nusižengimai yra užfiksuojami teisėsaugos pareigūnų, galiausiai – ne visais atvejais nusižengę asmenys yra pričiumpami ir patraukiami baudžiamojon atsakomybėn. Tą gali nulemti liudininkų arba įrodymų trūkumas, kai kuriais atvejais – netinkamai teisėsaugos institucijų darbuotojų atliekamas darbas. Negana to, periodiškai pastebimi nusikaltimų padažnėjimai gali reikšti padidėjusį būtent užfiksuotų nusikaltimų skaičių, kas nebūtinai parodo įstatymo pažeidėjų suaktyvėjimą, bet veikia teisėsaugos pareigūnų efektyvumo padidėjimą (Heidensohn, 1996, p. 3-5). Be to, ne visi nusikaltimai būna ištiriami bei išaiškinami – statistiniai duomenys tampa dar painesni, neturint informacijos apie neišaiškintus nusikaltimus įvykdžiusių asmenų charakteristiką

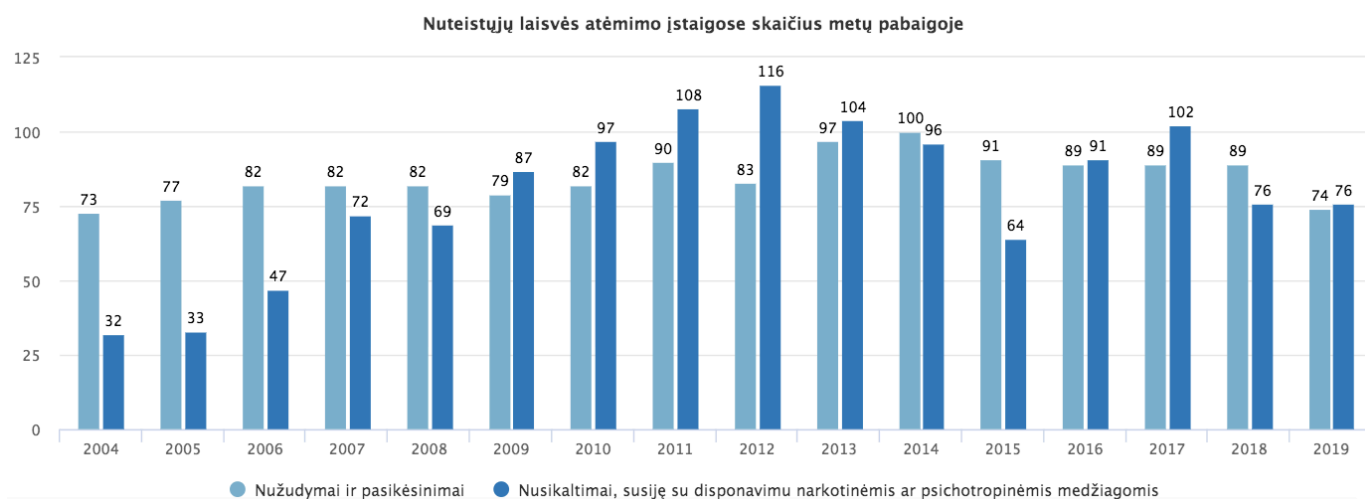
(amžių, lytį, gyvenamąją vietą, socialinę padėtį). Tad galima teigti, kad oficiali statistika negali tiksliai atspindėti realybės, t. y. tikrojo moterų įvykdomų nusikaltimų kiekio.

Taigi, tarptautiniu mastu pastebimos moterų įvykdomų nusikaltimų didėjimo tendencijos akademinėje literatūroje vertinamas nevienareikšmiškai – vieni teoretikai tvirtina, kad nusikaltimai smarkiai padidėjo, tuo tarpu kiti reiškia abejones šiai tendencijai bei grįžta prie nusikalstančių moterų latentškumo. Visgi sutinkama, kad moterų nusikaltimų specifika bei teisėsaugos institucijų atstovų požiūris į deviantes kinta, o užsienio šalyse pastebimas moterų įvykdomų nusikalstamų veikų suintensyvėjimas. Toliau bus pristatomos moterų nusikaltimų tendencijos Lietuvoje.

2. Moterų nusikaltimų tendencijos Lietuvoje

Kadangi darbe bus analizuojamos moterų naudojamos neutralizavimo technikos Lietuvoje, ypač svarbu apžvelgti Lietuvoje atliktus tyrimus nusikalstamo elgesio moterų tematika bei atskleisti Lietuvos moterų dažniausiai vykdomų nusikaltimų paplitimo bei priežastingumo tendencijas.

Jau aptarto užsienio šalyse ryškėjančio moterų vykdomų nusikalstamų veikų didėjimo tendencijos pastebimos ir Lietuvoje – oficialiai fiksuojamų moterų nusikaltimų skaičius kyla. Laisvės atėmimo bausmę atliekančios moterys dažniausiai yra teistos būtent už nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis medžiagomis bei nužudymus ir pasikėsinimus.

Grafikas Nr. 1: Moterų, nuteistų už nužudymus ir pasikėsinimus bei už nusikaltimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, laisvės atėmimo įstaigose skaičius metų pabaigoje: 2004-2019 m. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys.
Šaltinis: Oficialios statistikos portalas, 2020.

Pastebėtina, kad, remiantis pirmuoju grafiku, nužudymai ir pasikėsinimai dar 2019 m. buvo antras dažniausiai pasitaikantis nuteistųjų moterų tipas Lietuvoje, o atsižvelgiant į analizuojamų duomenų laikotarpį aiškėja, kad skaičiai išliko bemaž tokie patys – 73 moterys 2004 m. pabaigoje ir 74 moterys 2019 m. pabaigoje. Šią tendenciją galima būtų paaiškinti atsižvelgus į bausmės už nužudymą Lietuvoje trukmę – remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 str. 1 dalimi, „tas, kas nužudė kitą žmogų, baudžiamas laisvės atėmimu nuo septynerių iki penkiolikos metų“, o esant straipsnio 2 dalyje nurodytoms sunkinančioms aplinkybėms bausmė yra laisvės atėmimas nuo aštuonerių iki dvidešimties metų arba iki gyvos galvos.¹ Nors grafike nurodomas moterų, nuteistų ir kalinčių už *nužudymus ir pasikėsinimus*, skaičius, visgi Panevėžio moterų pataisos namų atstovės teigimu šiuo metu įstaigoje kali už *nužudymus* teistos moterys – už pasikėsinimus teistų bei laisvės atėmimo bausmę atliekančių moterų šiuo momentu nėra. Taigi, įvertinus Lietuvoje atliktų tyrimų apie moterų nusikaltimus trūkumą bei atsižvelgiant į nuo 2004 m. išlikusį gan aukštą už nužudymus kalinčių moterų skaičių, nuspręsta analizuoti už nužudymus kalinčių moterų taikomas neutralizacijos technikas.

Pereinant prie akademinės literatūros, kurioje būtų analizuojami moterų įvykdomi nusikaltimai, ryškėja tokių tyrimų trūkumo problema. Pastebėtina, kad prie feministinės kriminologijos akademinės diskusijos Lietuvoje visų pirma prisidedama magistro baigiamaisiais darbais. Pavyzdžiui, S. Idkinaitė, baigiamajame darbe nagrinėdama moterų deviantinį elgesį skatinančius socialinius veiksnius, pastebi, kad nusikalstamo elgesio moterys dažniausiai turi tik pagrindinį išsilavinimą bei yra priskiriamos 30 – 40 m. amžiaus grupei, o tipinėms moterų nusikalstamoms veikoms priskiriami „nusikaltimai nuosavybei, žmogaus sveikatai ir nusikaltimai susiję su narkotinėmis medžiagomis“. Atlikus giluminius interviu su ekspertais bei laisvės atėmimo bausmę atliekančiomis moterimis buvo išsiaiškinta, kad Lietuvoje nusikaltusios moterys savo elgesį argumentuoja būtent šeimoje kylančiais konfliktais – nusikalstamam elgesiui esminį poveikį turėjo tokie socialiniai veiksniai, kaip artimų santykių su šeima vaikystėje trūkumas, antrosios pusės taikytas smurtas, patirtas nepritekliai, nepilna šeima bei nuolatinės gyvenamosios vietos neturėjimas. Visgi turtinių ir smurtinių moterų nusikaltimų priežasčių ieškoma gilinantis į moterų alkoholio ar psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo tendencijas, taip pat sumažėjusią socialinę

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 129 straipsnis. Nužudymas
<<http://www.infolex.lt/ta/66150:str129>> [Žiūrėta 2021-04-05]

kontrolę bei tokias deviantinio elgesio formas, kaip prostitucija ir valkatavimas (Idkinaitė, 2011, p. 59). E. Norvaišaitė savo baigiamajame darbe teigia, jog dažniau nusikalsta netekėjusios arba išsiskyrusios moterys, o kaip vieną dažniausių moterų nusikalstamo elgesio priežasčių įvardino materialinį nepriteklių bei artimoje aplinkoje patiriamą fizinį ar psichologinį smurtą (Norvaišaitė, 2007, p. 60). Tuo tarpu Vilniaus universiteto mokslininkė I. Michailovič pažymi, kad šalyje ryškėja tiek nusikalstamo elgesio moterų veiklos suintensyvėjimas, tiek ir šiam aspektui nepalankūs pokyčiai Lietuvos teisėsaugos institucijų vykdomoje politikoje – moterims taikomos griežtesnės bausmės, mažėjantis bausmių taikymo praktikų atotrūkis pagal lytį, didesnis teisėsaugos institucijose dirbančių moterų skaičius (Michailovič, 2014, p. 92).

Moterų nusikaltimai Lietuvoje pasižymi deviančių elgesio charakteristika, primenančia jau anksčiau aptartas užsienio šalių tendencijas. Visų pirma, pastebimas atotrūkio tarp oficialiai fiksuojamų vyrų ir moterų įvykdytų nusikalstamų veikų tolygus mažėjimas. Nepaisant to, kad moterys rečiau vykdo sunkius ar smurtinius nusikaltimus, tačiau dažniau atlieka nesunkias turtines nusikalstamas veikas, kurių finansiniai nuostoliai yra palyginus nedideli, taip pat ryškus moterų polinkis nusikalstamas veikas vykdyti pavieniui, retai įsitraukiant į kriminalines grupuotes (Kalpokas, 2011, p. 188). Kalbant apie moterų įvykdomus nužudymus tiek Lietuvoje, tiek ir užsienio šalyse dažniausiai pasitaikantis atvejis – moters įvykdomas antrosios pusės nužudymas dėl patirto fizinio ir psichologinio smurto (Gudaitė, Lozovska, 2010, p. 102). Anot V. Kalpoko, moterų nusikaltimų padažnėjimą įtakoja ne tik fiziologiniai, bet ir socialiniai veiksniai, apimantys tam tikrą asmenybės formavimąsi, visuomenės abejoms lytims iškeliamus skirtingus lūkesčius, skirtingas galimybes vykdyti nusikalstamas veikas bei skirtingą socialinę kontrolę – artimųjų polinkį jau nuo pat vaikystės intensyviau kontroliuoti ir prižiūrėti būtent mergaites (Kalpokas, 2011, p. 190).

Verta pažymėti, kad paskutiniu dešimtmečiu Lietuvoje atliekamuose kriminologiniuose tyrimuose nužudymų kaltininkės moterys analizuojamos itin retai. Šių moterų portretas pateikiamas analizuojant būtent nužudymus įvykdžiusius vyrus. Lietuvoje nužudymą įvykdžiusios moterys apibūdinamos kaip priklausančios nuo 26 iki 55 metų amžiaus grupei, nusikaltimą dažniausiai įvykdančios gyvenamajame būste, nužudymo įrankiu tampa duriamasis ginklas – peilis, kiek rečiau nenaudojamas joks ginklas, t. y. moteris pasitelkia fizinį smurtą. Nužudymo įvykdymo metu moterys paprastai būna neblaivios, o moterų aukoms priskiriami tuometiniai vyrai / sugyventiniai, vaikai bei pažįstami asmenys (Dobryninas, Kalpokas, Mickevič, 2014, p. 59-61, 63). Šios įžvalgos pateikiamos lyginant duomenis su nužudymus įvykdžiusiais vyrais, o nuodugnesnės moterų

analizės trūkumas tipiškai argumentuojamas mažesniu šio nusikaltimo kaltininkų skaičiumi šalies mastu. Kriminologijoje moterys vis dar veikiau figūruoja kaip tam tikrų nusikalstamų veikų, tokių kaip artimoje aplinkoje patiriamas smurtas, seksualinė prievarta bei prekyba žmonėmis, aukos.

Akademinės diskusijos apie smurtinius nusikaltimus, įskaitant Lietuvoje įvykdomus nužudymus, vis dar išlaiko koncentraciją ties kaltininkais vyrais. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto mokslininkų atliktame tyrime apie nužudymų Lietuvoje teisinius, sociologinius ir psichologinius aspektus, sociologiniai veiksniai perteikiami aptariant dezorganizacinę, socialinio išmokimo, adaptacijos bei subkultūros teorijas, kurios iš esmės orientuojasi į deviantinio elgesio vyrus. Tuo tarpu feministinei kriminologijai reikšminga maskulinistinė teorija bei artimoje aplinkoje patiriamo smurto įtaka tėra trumpi tyrimo fragmentai, užsimenant, bet neišsiplečiant ties nužudymų kaltininkų moterų specifika (Čepas, Dobryninas, Valickas, 2013, p. 17-19, 21). Ši iki šiol pastebima tendencija prisideda prie moterų įvykdomų nusikaltimų latentiško krimonologiniame diskurse problemos.

Pereinant prie tyrimų, susijusių su Lietuvoje laisvės atėmimo bausmę atliekančiomis moterimis, verta išskirti G. Sakalausko įžvalgą. Nepaisant to, kad tyrimo metu, buvo pažymėta, kad moterys sudaro tik mažą dalį, 4–5 proc. visų nuteistųjų, vis dėlto remiantis empiriniu tyrimu buvo išskirtos bei pristatytos tam tikros sritys, specifiskai reikšmingos būtent kalnčioms moterims, t. y. bendravimo bei ryšių su artimaisiais ir vaikais palaikymo svarba (Sakalauskas et. al. 2020, p. 22, 229-232). Visgi šiuo moksliniu darbu buvo siekiama išsiaiškinti pasitenkinimą įkalnimo įstaigos sąlygomis, tiriama kalnčiųjų kasdienybė bei esama situacija pačioje įstaigoje, o ne retrospektyviai žvelgiama į asmens santykį su įvykdytu nusikaltimu bei jo aiškinimą.

Apžvelgus Lietuvoje atliktus tyrimus išryškėjo šie probleminiai aspektai: apie moteris dažniau kalbama viktimologinėje perspektyvoje, kaip apie nusikaltimo aukas / nukentėjusias; moterų įvykdomų nusikaltimų tyrimai apsiriboja jų charakteristika bei socialiniais veiksniais, kurie įtakoja deviantinį elgesį, taip pat įkalnimo sąlygų vertinimu; nužudymus įvykdžiusios moterys yra tiriamos lygiagrečiai su vyrais, prioritetą teikiant vyriškosios giminės atstovų elgesio analizei. Taip pat pastebėtina, kad dauguma tyrimų yra atlikti prieš daugiau nei dešimtmetį bei remiasi gan senais duomenimis, tad akademiniame krimonologiniame diskurse būtini nauji nusikalstamo elgesio moterų tyrimai. Taigi, reikšminga ir aktualu analizuoti pačių moterų taikomas neutralizacijos technikas bei ištirti, kaip jos pačios suvokia ir aiškina savo įvykdytus nusikaltimus, šio darbo atveju – nužudymus.

3. Moterų deviantinį elgesį aiškinančios teorinės prieigos

Toliau bus pristatomos pagrindinės feministinės kriminologijos teorinės prieigos, siejamos su moterų nusikalstamo elgesio aiškinimu ekspertiniame kriminologiniame diskurse, bei leidžiančios suprasti, kas lemia moterų polinkį į nusikalstamą elgesį ir pastaraisiais metais stebimą jų atliekamų nusikaltimų didėjimą.

Visų pirma, akademinėje literatūroje dažnai argumentuojama, jog nusikalstamo elgesio moterys, nepriklausomai nuo amžiaus ir rasės, dažniau nei vyrai pasižymi patologijomis bei psichinės sveikatos sutrikimais. Su šiuo aspektu siejama deviantės moters vaikystėje ar paauglystėje patirta viktimizacija, kurios poveikis koreliuoja su tolimesniu nusikalstamu elgesiu. E. Cauffman teigimu, deviantiniu elgesiu pasižyminčių vyrų nusikaltimų priežasčių vertėtų ieškoti dažnesniu smurtinių nusikaltimų stebėjimu ar patyrimu artimoje aplinkoje, tai gali būti artimojo ar draugo nužudymas, tuo tarpu deviantės moterys dažniau pačios yra tapusios seksualinio, fizinio ar kitos rūšies smurto aukomis (Cauffman, 2008, p. 124, 130-131). Vadinasi, tikėtina, kad prieš pirmosios nusikalstamos veikos įvykdymą moteris pati jau bus patyrusi prievartą ar psichologinę traumą, arba išgyvenusi nesantaiką ir prastus santykius vaikystėje, tėvų namuose.

Moterų retesnis sunkių nusikaltimų vykdymas kriminologiniame diskurse standartiškai yra argumentuojamas joms priskiriamomis tradicinėmis atsakomybėmis, tokiomis kaip rūpinimasis vaikais ir namų buitimi, atsidavimas švietimui ir teisėto pajamų šaltinio užtikrinimas (Steffensmeier, Allan, 1996, p. 467). Tuo tarpu moterų polinkio į sudėtingesnes nusikalstamas veikas aiškinimas dažniausiai siejamas būtent su toksiškais arba smurtiniais tarpasmeniniais santykiais bei jų neigiamu poveikiu. Akademinėje literatūroje teigiama, kad moterį nusižengti įstatymams gali motyvuoti baimė prarasti tuo metu itin vertinamą draugystę arba reikšmingus romantinius santykius. Tai reiškia tiek deviantinio elgesio draugų įtakos, tiek smurtaujančios arba manipuliuojančios antrosios pusės reikšmę deviantiniam moterų elgesiui. Tokia argumentacija itin retai taikoma deviantams vyrams, kuriems tarpasmeninių santykių išsaugojimas nėra itin reikšmingas veiksnys, galintis paskatinti nusikalstamą elgesį (Steffensmeier, Allan, 1996, p. 467). Pastebėtina, kad pažeidėjos moterys labiau nei vyrai linkusios išreikšti tiesioginę agresiją namų buityje bei ją taikyti prieš savo šeimos narius, romantinius partnerius ar kitas pažįstamas moteris (Cauffman, 2008, p. 127, 130).

Akademinėje literatūroje pabrėžiama, kad moterų smurtiniai nusikaltimai dažniausiai siejami būtent su romantinių partnerių – vyrų ar sugyventinių nužudymais. Šią tendenciją padeda paaiškinti smurtas artimoje aplinkoje, kuris moterų tarpe yra patiriamas kur kas dažniau, nei vyrų. Taigi, artimoje aplinkoje esant smurtiniams santykiams pastebėtina gan didelė tikimybė, kad būtent moteris, daug metų kentėjusi savo partnerio taikytą smurtą, dėl patiriamos baimės, streso bei manymo, kad nebėra kito pasirinkimo, įvykdys nužudymą (Steffensmeier, Allan, 1996, p. 479). Pačios moteris ypatingai retai užpuola arba nužudo atsitiktinius žmones, jų aukomis dažniausiai tampa sugyventinis arba vaikas, o pagrindiniu motyvu įvardijama savigyna arba pastoviai patiriamo smurto neigiamai paveikta psichologinė būseną (Steffensmeier, Allan, 1996, p. 480).

Viena iš pagrindinių feministinės kriminologijos teorinių prieigų, padedančių paaiškinti moterų nusikaltimų didėjimo tendencijas yra maskulinistinė teorija, atkreipianti dėmesį į dažnėjančią vyrišką moterų elgesį. Čia svarbus aktyvėjančio feminizmo judėjimo akcentavimas, reiškiantis ne tik emancipaciją bei kintančią moterų padėtį visuomenėje, bet ir galimai jų nusikalstamo elgesio priežastingumą. Anot maskulinistinės teorijos pradininkės F. Adler, globalus moterų nusikaltimų skaičiaus didėjimas tiesiogiai koreliuoja su nuo 1970 m. prasidėjusiu antrosios feminizmo bangos judėjimu bei sėkmingu socialinės ir politinės emancipacijos įsigalėjimu. Vyriško elgesio normų perėmimas reiškia ne tik moterų nusikaltimų suintensyvėjimą, bet ir dažnesnius smurtinius nusikaltimus, kurie paprastai priskiriami vien vyrams (Britton, 2000, p. 61; Islam et. al., 2014, p. 4-5). Taigi, didėjantis moterų aktyvizmas lemia ne tik atotrūkio tarp tradicinių lyčių vaidmenų sumažėjimą kalbant apie darbo galimybes ir karjeros tikslus, bet ir dažnėjančią moterų dalyvavimą smurtiniuose, „baltųjų apykaklių“ nusikaltimuose (angl. *white collar crime*) bei sukčiavimuose (Jensen, 2012, p. 38). Vadinasi, feminizmo judėjimas bei naujos moterų vaidmenų sampratos paskatino naujas diskusijas apie moterų dažnėjančios agresijos ir vykdomų nusikaltimų aiškinimą.

Moterų nusikaltimų padažnėjimas feministinės kriminologijos atstovų taip pat buvo mėginamas paaiškinti per oportunistinės teorijos prizmę, deviantinį elgesį susiejant su didėjančiomis moterų karjeros galimybėmis bei dažnesniu įsidarbinimu. Šios teorijos šalininkai teigė, kad didesnės galimybės nusikalsti tiesiogiai koreliuoja su apskritai didėjančiais moterų šansais siekiant karjeros ir išsilavinimo. Visgi ši prieiga leidžia paaiškinti būtent moterų įsitraukimą į „baltųjų apykaklių“ nusikaltimus bei piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi, tuo tarpu smurtiniai nusikaltimai vertinami kaip dėl didesnio moterų finansinio nepriklausomumo bei geresnių karjeros galimybių mažėsiantis aspektas (Islam et. al., 2014, p. 6). Tad pristatyta teorinė prieiga paaiškina tik

siaurą moterų nusikaltimų spektrą bei prognozuoja smurtinių nusikaltimų mažėjimą, o tai neatitinka pastaraisiais dešimtmečiais stebimo moterų nusikaltimų padažnėjimo tendencijų.

Svarbu paminėti, kad smurtinių nusikaltimų paplitimas moterų tarpe kriminologų dar grindžiamas kaip dešimto dešimtmečio metu grįžusio „blogosios mergaitės” diskurso pasekmė. Šiuo laikotarpiu užfiksuotas didesnis delinkvenčių polinkis į agresiją bei tokį moterims neįprastą elgesį, kaip prisijungimas prie nusikalstamų grupuočių, ginklų disponavimas, patyčios, konfliktai su kitomis merginomis (Chesney-Lind, 2013, p. 33). Toks aiškinimas yra susijęs su marginalizacijos teorija, kurios atstovai atkreipia dėmesį į moterų generuojamas menkas pajamas, prastas darbo pozicijas, šeimoje patiriamas problemas. Šie veiksniai bei iki šiol paplitusi moterų viktimizacija lemia nuolatinę frustraciją bei įtakoja deviantinio elgesio formavimąsi ir polinkį nusikalsti (Islam et. al., 2014, p. 6-7). Marginalizacijos teorinė perspektyva tarytum papildoma oportunistinę teoriją atsakant į klausimą, kodėl dažnėja būtent moterų smurtiniai nusikaltimai, bei tuo pačiu atmeta didėjančių moterų įsidarbinimo galimybių kaip ekonominės lyčių lygybės garanto sampratą.

Feministinėje kriminologijoje iki šiol tebesitęsia debatai dėl nusikalstamas veikas įvykdžiusioms pažeidėjoms moterims taikomų bausmių griežtumo. Viena vertus, remiantis feministinėje kriminologijoje populiaria paternalistine teorija, su įstatymų pažeidėjomis galima elgtis švelniau ir atlaidžiau, kadangi teisėsaugos institucijose dominuoja vyriškosios lyties darbuotojai. Dėl šios priežasties suveikia vyriškas *riteriškumas* (angl. *male chivalry*), leidžiantis moterims lengviau išsisukti bei sulaukti menkesnės negu priklauso bausmės (Cauffman, 2008, p. 123). Tokiu būdu iškraipoma oficialiai fiksuojamų nusikalstamų veikų statistika bei prisidedama prie realaus moterų įvykdomų nusikaltimų skaičiaus latentiško. Kita vertus, pastaraisiais metais pastebėtas baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas tinklo didėjimas, reiškiantis dažnesnį bausmių taikymą už lengvesnes nusikalstamas veikas. Tad akademikų vienareikšmiško sutarimo šiuo klausimu nėra – išlieka dvilypis moterims taikomų bausmių griežtumo lygio aiškinimas.

Pereinant prie moterų deviacijos aiškinimų viešajame kriminologiniame diskurse, Švedijos akademikų atliktas tyrimas atskleidė, kad šiame lauke moterų įvykdomi nusikaltimai yra traktuojami kaip apskritai sunkiau suvokiama bei didesnė deviacija, negu vyrų. Dėl šios priežasties medijų atstovai lyg susiduria su savaime kylančiu poreikiu mėginti šiuos nusikaltimus paaiškinti. Apie 30 proc. tyrime analizuotų 1905-2015 m. straipsnių apie nusikaltusias moteris pateikia tam tikrus nusikaltimų paaiškinimus, tuo tarpu identifikuoti tik 10 proc. aiškinimų, susijusių su vyrų

nusikaltimais. Nusikaltusi moteris viešajame diskurse standartiškai pristatoma dvejopai: kaip bloga, nemorali bei nukrypusi nuo moteriškumo normų, arba serganti psichinėmis ligomis, turinti tam tikrų patologijų. Nepaisant to, kad Švedijoje moterų įvykdomi nužudymai yra laikomi gan neįprastu ir moterims nebūdingu nusikaltimu, visgi būtent šie atvejai sudaro net penktadalį visų tyrimo metu analizuotų straipsnių apie moterų nusikaltimus. Nors dažniausiai šie smurtiniai nusikaltimai pasireiškia šeimoje, buitinių konfliktų metu, straipsniuose ryškėja tendencija paaiškinti šiuos nusikaltimus pabrėžiant moters nesusivaldymą, neracionalumą bei emocijų antplūdį (Estrada, Nilsson, Pettersson, 2019, p. 142, 148-149, 153).

Taigi, analizuojant moterų nusikaltimus aiškinančias teorines prieigas bei atitinkamas kriminogenines priežastis tampa aišku, kad dauguma deviančių anksčiau pačios patyrė tiek fizinį, tiek psichologinį smurtą artimoje aplinkoje. Vadinasi, ryškėja gan sudėtinga nusikaltusios moters ir moters aukos dichotomija, tad ne veltui moterų patiriama viktimizacija suvokiama kaip vienas iš pagrindinių nusikalstamo elgesio priežastinių veiksnių (Britton, 2000, p. 72). Kriminologijoje vienareikšmiškas nusikalstamo elgesio moters bei moters aukos sąveikos atskyrimas nėra tikslingas, kitu atveju užkertamas kelias gilesniam moterų nusikaltimų priežasčių suvokimui. Taip pat pabrėžiama, kad suintensyvėjusį moterų nusikaltimų vykdymą galėjo paskatinti feminizmo judėjimas. Anot feministinės emancipacijos koncepcijos teorijos šalininkų, pastaraisiais metais dažnėjantys moterų nusikaltimai rodo jų savotišką pasipriešinimą patriarchatui. Tokiu būdu moterys įrodo, kad agresyvumu nenusileidžia vyrams bei ima su jais konkuruoti ne tik įprastose verslo, politikos ar kultūros sferose, bet ir kriminalinėje veikloje.

4. Neutralizacijos technikų teorinės prieigos

Toliau pristatomos kriminologijos akademiniame diskurse dažniausiai taikomos esminės neutralizacijos technikų teorinės prieigos: G. M. Sykes ir D. Matza išskiriamos delinkventų naudojamos neutralizacijos technikos, šią teoriją papildantys neutralizacijos technikų tipai bei M. Kaptein ir M. van Helvoort sukonstruotas neutralizacijos technikų modelis. Aptartos neutralizacijos technikų tipologijos logika bus remiamasi analizuojant empirinius šio darbo tyrimo duomenis.

4.1. G. M. Sykes ir D. Matza delinkvencijos neutralizacijos technikų teorija

Neutralizacijos technikų teorijos pradininkais laikomi G. M. Sykes ir D. Matza analizavo delinkventų taikomus aiškinimus ar pasiteisinimus, susijusius su įvykdytomis nusikalstamomis veikomis. Nepaisant to, kad mokslininkai koncentravosi ties iš nepasiturinčių šeimų kilusių jaunų vyrų taikomomis technikomis, visgi jų pateiktos įžvalgos bei išskirti neutralizacijos technikų tipai yra ypatingai reikšmingi šio darbo tyrimui.

Kaip teigė G. M. Sykes ir D. Matza, delinkvento elgesys nebūtinai reiškia opozicijos esamai santvarkai išraišką, o jų vertybės nėra visiškai prieštaraujančios dominuojančiai bendruomenės ar visuomenės normų sistemai. Delinkventas nusikalsta dėl patirtų tam tikrų socialinių interakcijų poveikio, kuris nulėmė nusikalstamo elgesio formavimąsi. Verta pažymėti, kad įstatymo pažeidėjas paprastai jaučia kaltę bei delinkventinio elgesio stengiasi neparodyti ir netaikyti savo artimiesiems, draugams bei turimiems autoritetams (Matza, Sykes, 1957, p. 664-666).

Vis dėlto, delinkventai neturėtų tikėtis, kad jų elgesys nesulauks pasmerkimo visuomenės narių tarpe. Nusizengiant įstatymams tuo pat metu yra pažeidžiamos pamatinės visuomenės normos, kurių paprastai laikosi tiek valstybės piliečiai, tiek ir delinkventų artimieji. Tad anksčiau ar vėliau delinkventinio elgesio asmenys susiduria su konformizmu – daugumos pasirinktu prisitaikėliškumu prie esamos santvarkos ir jos palaikomų vertybių bei įstatymų. Vadinasi, teisėsaugos pareigūnų sulaikytas pažeidėjas galimai neturės kitos išeities, kaip tik mėginti dalinai ar visiškai prisiderinti prie esamos visuomenės santvarkos apgailestaujant dėl savo elgesio bei argumentuojant savuosius motyvus. Pričiupto delinkvento patiriamas gėdos bei kaltės jausmas visgi įrodo jo esamų normų suvokimą ar net pripažinimą (Matza, Sykes, 1957, p. 664-670).

Tad kyla klausimas – kaip delinkventai aiškina bei argumentuoja įvykdytas nusikalstamas veikas? Verta paminėti, kad šie asmenys neretai jaučia kaltę dėl įvykdytų įstatymų pažeidimų, tačiau prieš prisipažįstant bei siekiant kitiems ar net sau racionalizuoti ir pateisinti tokį elgesį jie išmoksta tam tikrų neutralizacijos technikų. G. M. Sykes ir D. Matza, analizuodami delinkventų tarpe dažniausiai paplitusius nusikalstamų veikų paaiškinimus, vieni pirmųjų ėmė tyrinėti neutralizacijos technikas bei išskyrė šiuos penkis neutralizavimo technikų tipus:

1. *Atsakomybės neigimas*. Naudojant šią neutralizacijos techniką kaltė yra perkeliama į išorinius veiksnius, pavyzdžiui, kaltinami prasti santykiai šeimoje, neigiamą įtaką daranti kompanija, skurdus gyvenamasis rajonas. Tai reiškia sąmoningą atsiribojimą nuo atsakomybės – kaltas ne pats pažeidėjas, o aplinkybės, kurios jį paveikė, ar tam tikra situacija, paskatinusi įvykdyti nusikalstamą veiką.

2. *Žalos ar padarinių neigimas*. Tai yra technika, kurios taikymo metu vyksta nusikalstamos veikos pasekmių sumenkinimas – mėginimas užtikrinti, kad įstatymų pažeidimas tebuvo netinkamai realizuotas pokštas, kurio tikslas nebuvo kažką nuskriausti. Pažymėtina, kad tokiu būdu dažniausiai neutralizuojami ne smurtiniai, bet lengvesni nusikaltimai, tokie kaip vandalizmas ir vagystės.

3. *Aukos neigimas*. Pasitelkiant šią neutralizacijos techniką teigiama, kad auka nusipelnė nusikalstamos veikos metu sukeltos žalos ar padarinių. Tokiu būdu konstruojamas įspūdis, kad įvykdyta nusikalstama veika buvo pelnytas atpildas, teisinga bausmės ar keršto forma, o pats delinkventas galimai jaučiasi tinkamai įvykdęs teisingumą. Ši neutralizacijos technika aktuali kuomet teisinamos nusikalstamos veikos, kurių metu nukentėjo konkrečiai nustatyta auka.

4. *Kaltintojų kaltinimas*. Šios neutralizacijos technikos naudojimas siejamas su delinkventą kaltinančių asmenų, tokių kaip teisėsaugos pareigūnai, artimieji ar mokytojai, pasmerkimu. Čia ryškėja koncentracija ne ties paties delinkvento veiksmais, bet ties jo elgesiui nepritariančių asmenų elgesiu ir motyvais. Nusikalstama veika neutralizuojama neigiant kaltinančiųjų autoritetą, juos atvirai smerkiant bei būtent jiems primetant kaltę.

5. *Apeliavimas į aukštesnes vertybes*. Šiuo atveju delinkventai patiriamą dreifą nuo visuomenės normų argumentuoja per kitokių vertybių, kurioms jaučiamas stipresnis lojalumas, puoselėjimą. Tokios neutralizacijos technikos taikymas dažnai grindžiamas esamu delinkvento lojalumu tam tikrai draugų grupei, kriminalinei gruputei ar net skurstančiai šeimai. Minėtosios socialinės grupės iš delinkvento tarytum reikalauja ne tik ištikimybės, bet ir specifinių įsipareigojimų – tai gali būti nusikalstamos grupuotės paskirtų užduočių vykdymas ar nepasiturinčios šeimos aprūpinimas. Dėl šios priežasties atsiranda tam tikra dilema, vidinis konfliktas, kuris galiausiai išsprendžia delinkventui pasirinkus turimus įsipareigojimus realizuoti neteisėtu būdu (Matza, Sykes, 1957, p. 667-669).

Remiantis G. M. Sykes ir D. Matza, nuodugnesnė neutralizavimo technikų analizė turėtų būti siejama su tiriamosios grupės demografiniais duomenimis, t. y. atsižvelgiant į deviantinio elgesio individų amžių, lytį, taip pat gyvenamąją vietą, socialinę klasę, etninę grupę, kitas charakteristikas. Šis aspektas dar kartą įrodo darbo temos aktualumą bei leidžia daryti prielaidą, kad moterų naudojamos neutralizacijos technikos pasižymi sava specifika.

Ilgainiui akademikai išskyrė naujus, G. M. Sykes ir D. Matza neutralizacijos teoriją praplečiančius neutralizacijos technikų tipus. Toliau bus pristatytos šešios, kriminologijos diskurse itin populiarios bei dažnai taikomos naujos neutralizacijos technikos. C. B. Klockars 1974 m. kaip

vieną iš neutralizacijos technikų pasiūlė buhalterinės apskaitos knygos metaforą, toliau sekė jau 1981 m. W. Minor išskirta būtinybės gynimo neutralizacijos technika. J. Coleman, analizuodamas „baltųjų apykaklių“ nusikaltimus, 1985 m. sukonstravo elgesio normalumo tvirtinimo bei teisės vykdyti nusikalstamą veiką tvirtinimo neutralizacijų technikas. Galiausiai, akademinėje literatūroje itin dažnos dar dvi neutralizacijos technikos – neigiamo ketinimo neigimas ir santykinio elgesio priimtino tvirtinimas.

6. *Buhalterinės apskaitos knygos metafora* (angl. *Metaphor of the ledger*). Ši neutralizacijos technika reiškia situaciją, kuomet nusižengę asmenys deviantinį elgesį bei pažeidimus vertina kaip menkaverčius bendrai pavyzdingo gyvenimo būdo bei geros elgsenos kontekste. Tokiu būdu pažeidėjai save stengiasi pateikti kaip įstatymams dažniau paklūstančius visuomenės narius, kurių geri darbai galiausiai nusveria nusikalstamų veikų žalą (Pfuhl, Henry, 1993, p. 68-69).

7. *Būtinybės gynimas*. Įstatymų pažeidėjai paprastai nejaučia didesnio atsakomybės jausmo, kuomet savo veiksmus suvokia kaip tuometinę būtinybę. Būtinybės gynimo neutralizacijos technika itin dažnai pastebima analizuojant „baltųjų apykaklių“ nusikaltimus, kuriuos nusižengusieji dažniausiai aiškina kaip konkurencingoje verslo aplinkoje būtiną standartinę verslo praktiką. Tačiau šios technikos paplitimas pastebimas ir žemiausiojo sluoksniu atstovų tarpe, kuomet nusižengimai argumentuojami kaip būdas išgyventi, o deviantinis elgesys neutralizuojamas kaip sąmoningai pasirinkta mažesnė blogybė (Copes, 2003, p. 104).

8. *Elgesio normalumo tvirtinimas*. Taikant šią techniką nusikalstamą elgesį siekiama pateisinti tvirtinimu, jog deviantinis gyvenimo būdas yra itin dažnai pasitaikantis visuomenėje – „juk visi taip daro“. Konstruojamas įspūdis, kad jeigu pats kaltinamasis nebūtų įvykęs nusikalstamos veikos, kas nors kitas vietoj jo vis tiek būtų nusižengęs. Tad nusikalstamas elgesys pateikiamas kaip egzistuojanti norma, o dėl šios priežasties konkretus pažeidėjas tarytum neturėtų būti kaltinamas ir baudžiamas.

9. *Teisės vykdyti nusikalstamą veiką tvirtinimas*. Tai yra technika, kurios taikymo metu teigiama, jog pažeidėjas yra nusipelnęs geresnio gyvenimo bei reisykiais turi teisę pats save tinkamai „apdovanoti“. Siekiant greito rezultato tokio pobūdžio apdovanojimams konstruojami neteisėtai, pavyzdžiui, sukčiaujant, neteisėtai įgyjant turtą ar kitas gėrybes. Pažymėtina, kad ši neutralizacijos technika dažniausiai identifikuojama darbovietėse vykdomų vagysčių bei sukčiavimų racionalizavime (Smallridge, Roberts, 2013, p. 127).

10. *Neigiamo ketinimo neigimas*. Šiuo atveju atsakomybė už deviantinį elgesį tarytum yra pripažįstama bei prisiimama, tačiau ją mėginama sušvelninti teigiant, kad įvykdytu pažeidimu nebuvo siekiama sukelti neigiamų padarinių ar ko nors nuskriausti.

11. *Santykinio elgesio priimtimumo tvirtinimas*. Tokios technikos naudojimas reiškia, jog deviantas siekia atkreipti dėmesį į kitus nusižengimus, kurie yra kur kas sudėtingesni bei sunkesni, lyginant su kaltinamojo pažeidėjo elgesiu. Visgi ši neutralizacijos technika skiriasi nuo elgesio normalumo tvirtinimo, kadangi ją taikantis asmuo reflektuoja savo nusikalstamą elgesį bei jį traktuoja kaip menkavertišką ir nesunkiai pateisinamą, lyginant su kitų individų įvykdomais nusižengimais (Pfuhl, Henry, 1993, p. 69-70).

Taigi, pristatytos neutralizacijos technikos įvardijamos kaip deviantų pasirenkami būdai racionalizuoti ir pateisinti nusikalstamą elgesį. Aptartos technikos dažniausiai naudojamos jau po įvykdytos nusikalstamos veikos siekiant išvengti sąžinės graužaties, aplinkinių kaltinimo, visuomenės pasmerkimo bei norint sulaukti teisėsaugos pareigūnų švelnesnio vertinimo ar net malonės. Tai tik patvirtina jau minėtą G. M. Sykes ir D. Matza įžvalgą, kad delinkventai nėra iš prigimties blogi, absoliučiai priešingas vertybes puoselėjantys bei moralės stokojantys individai. Vadinasi, neutralizacijos technikų taikymas įstatymų pažeidėjams padeda tiek neutralizuoti savo veiksmus, tiek ir mėginti sušvelninti daugumos priešišumą jų atžvilgiu.

Nepaisant to, kad aptartos neutralizacijos taikomos jau *po* nusikalstamos veikos įvykdymo, anot D. Matza, šios technikos gali būti išmokstamos bei pradamos taikyti dar *prieš* nusižengiant įstatymams, tokiu būdu racionalizuojant būsimą nusikalstamą veiką. Tai reiškia, kad minėtosios technikos gali figūruoti ir asmens pasirengimo nusikalstamai veikai metu. Pastebėtina, kad G. M. Sykes ir D. Matza suformuota neutralizacijos technikų teorija susilaukė kriminologų kritikos, kadangi jai visų pirma trūko tvirtesnio empirinio pagrindimo. Amerikiečių sociologui T. Hirschi pavyko įrodyti trijų iš penkių neutralizacijos technikų – atsakomybės neigimo, žalos neigimo bei kaltintojų kaltinimo – egzistavimą, vis dėlto mokslininkas nerado paaiškinimo, ar neutralizavimo technikos yra taikomos dar prieš nusikalstamą veiką, ar jau po pažeidimų įvykdymo. Kiti skeptikai aptiko delinkventų tarpe vyraujančias tendencijas, prieštaraujančias neutralizacijos technikoms: nusikalstamo elgesio pripažinimą bei tikslingą siekį aktyviai įsitraukti į delinkventų subkultūrą (Regoli, Hewitt, DeLisi, 2014, p. 170).

Apibendrinant galima teigti, kad aptartos neutralizacijos technikos pažymi nusižengusio asmens kaltės primetimą tokiems veiksniams, kaip tam tikros aplinkybės, susiklosčiusi situacija,

kitų asmenų elgesys. Toks sąmoningai vykdomas atsiribojimas nuo esamos kaltės nurodo siekį išvengti savosios sąžinės graužaties ar gresiančios atsakomybės už įvykdytas nusikalstamas veikas.

4.2. M. Kaptein ir M. van Helvoort neutralizacijos technikų modelis

Apžvelgus deviantinį elgesį aiškinančių neutralizacijos technikų teorines prieigas būtina atkreipti dėmesį į šios teorijos probleminius aspektus. G. M. Sykes ir D. Matza kalbėjo vien apie delinkventinį elgesį neutralizuojančias technikas, tad laikui bėgant bei analizuojant už delinkvenciją kur kas sudėtingesnius bei rimtesnius nusižengimus akademiniuose darbuose ėmė ryškėti tendencija pridėti vis naujas neutralizacijos technikas, kurių keletas buvo pristatyta praeitame skyriuje.

Naujų neutralizacijos technikų gausa tapo ne vien teoriją praplečiantis papildymas, bet veikia tikras teorinis galvosūkis – pastebėtina, kad dauguma neutralizacijos technikų persidengia, tampa neaišku, kuomet (prieš, per, ar po nusikalstamos veikos įvykdymo; neigiant ar pripažinus deviantinio elgesio faktą) bei kokios konkrečiai nusikalstamos veikos atveju kurios technikos yra taikomos. Tad iškyla nenuoseklumo bei net akademikų savivalės rizika. Situacija tampa dar sudėtingesnė turint omenyje atliekamus mokslinius tyrimus, kurių teorinis pagrindas nebegali apsiriboti vien penkiomis G. M. Sykes ir D. Matza delinkventinio elgesio neutralizacijos technikomis, kadangi jos neapima sunkius nusikaltimus įvykdžiusių asmenų taikomų neutralizacijų. Problemos sprendimas yra šią teoriją papildančių neutralizacijos technikų susistemimas į bendrą teorinį modelį. Būtent šią neutralizacijos technikų spragą identifikavo bei ėmėsi spręsti Nyderlandų akademikai M. Kaptein ir M. van Helvoort, kurie naudodami tiek indukcinį, tiek ir dedukcinį metodą išanalizavo visas iki šiol akademinėje literatūroje pateiktas deviantinio elgesio neutralizacijos technikas bei jas sugrupavo į loginę struktūrą turintį modelį. Remiantis M. Kaptein ir M. van Helvoort, neutralizacijos technikos skyla į dvi grupes – priklausomai nuo to, ar asmuo a) neigia patį deviantinį elgesį, ar b) neigia atsakomybę už deviantinį elgesį. Abejais atvejais atsakomybė už deviantinį elgesį yra dalinai arba visiškai neutralizuojama, kadangi nusižengęs asmuo arba sutinka su tuo, kad elgesys buvo deviantinis, tačiau nesutinka su atsakomybe, arba sutinka su atsakomybe, tačiau už elgesį, kuris jo teigimu nėra deviantinis.

Toliau šios neutralizacijos yra skaidomos į keturias subkategorijas. Deviantinis elgesys gali būti neigiamas I. iškraipant faktus, arba II. paneigiant pačią normą. Taigi, tokiu atveju asmuo savaip pateikia bei tuo pačiu iškreipia aplinkybes ar faktus, bei tokiu būdu paneigia jam taikytų atitinkamų

baudžiamojo kodekso straipsnių bei baudžiamosios atsakomybės tinkamumą, arba kitaip perteikia normą, kuri jau nebetinka atitinkamai situacijai. Atsakomybės neigimas gali pasireikšti III. kaltinant aplinkybes, kuomet kaltė priskiriama išoriniams faktoriams bei IV. slapstantis už paties savęs, t. y. asmeninės emocinės būklės, vidinių faktorių, tokių kaip kontrolės praradimas, kaltinimas (Kaptein, van Helvoort, 2019, p. 1262-1963). Galiausiai, kiekvienai subkategorijai buvo priskirta po tris pagrindines neutralizacijos technikas, kurios kiekviena skyla į penkias neutralizacijos subtechnikas, iš viso pateikiant šešiasdešimt subtechnikų. Išsamus neutralizacijos technikų modelis yra pateikiamas pirmoje diagramoje.

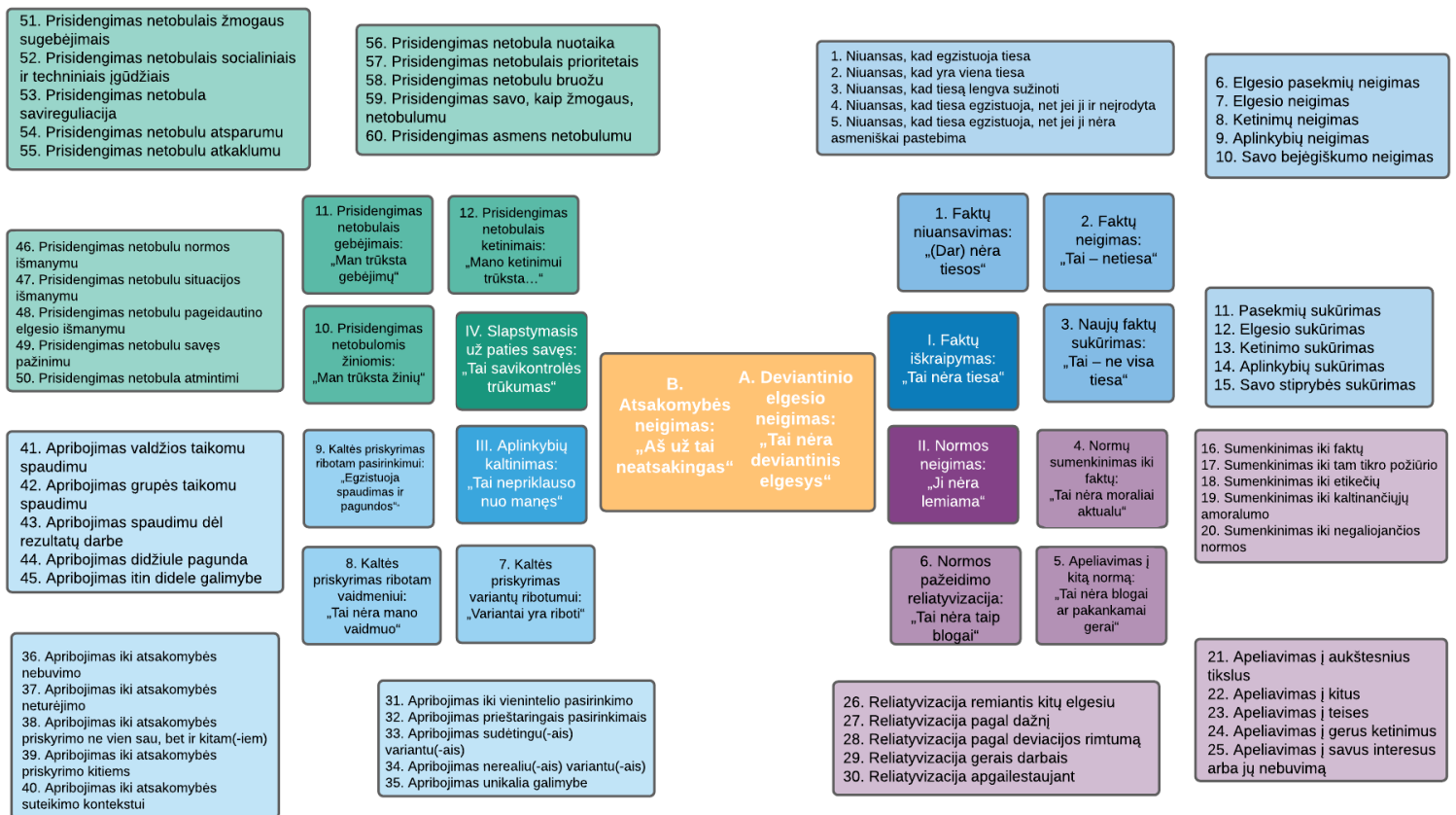

Diagrama Nr. 1: M. Kaptein ir M. van Helvoort susistemintas neutralizacijos technikų modelis

M. Kaptein ir M. van Helvoort siūlomas neutralizacijos technikų modelis atsižvelgia į loginę neutralizacijos taikymų seką – pradedant nuo mažiausiai rizikingų subtechnikų ir baigiant subtechnikomis, kurios yra itin rizikingos bei artėja prie visiško kaltės pripažinimo. Teoretikų teigimu, kuomet deviantui nepavyksta sėkmingai paneigti deviantinio elgesio, jis turi galimybę

griebtis kitos strategijos bei taikant antrąją neutralizacijos technikų kategoriją neigti savo atsakomybę. Savos atsakomybės neigimas jau reiškia pripažinimą, kad elgesys iš tiesų buvo deviantinis, antraip nebūtų prasmės gintis nuo atsakomybės. Panašiai aiškinama ir sekančių neutralizacijos subkategorijų seka – neigiant deviantinį elgesį visų pirma lengviau yra iškraipyti faktus, nei aiškinti netikslingą esamų normų bei įstatymų taikymą. Pereinant prie taikomų normų kritikavimo galima daryti prielaidą, kad atitinkami su nusižengimu susiję faktai devianto jau yra pripažįstami. Nesugebėjus įtikinamai paneigti deviantinio elgesio saugesnis variantas yra permesi kaltę nusikalstamos veikos aplinkybėms, o jei tai nesuveikia – tuomet jau pereiti prie vidinių aspektų, tokių kaip emocinė būseną, spontaniškumas, kontrolės praradimas (Kaptein, van Helvoort, 2019, p. 1963).

Verta pažymėti, kad pačių autorių teigimu šis neutralizacijos technikų modelis apima įvairias nemoralaus, neetinio, nekonformistinio, delinkventinio ir kriminalinio elgesio išraiškas aiškinančias neutralizacijos technikas (Kaptein, van Helvoort, 2019, p. 1963). Taigi, šiame darbe analizuojamos būtent nužudymus įvykdžiusių bei už tai laisvės atėmimo bausmę atliekančių moterų taikomos neutralizacijos nebūtinai susišauks su visomis neutralizacijos technikų subkategorijomis.

Pristatytos neutralizacijos technikų teorinės priegios bei M. Kaptein ir M. van Helvoort neutralizacijos technikų modelis analizės metu padės identifikuoti specifinės nusikalstamos veikos bei specifinės grupės – už nužudymus kalinčių moterų – taikomas neutralizacijas bei suformuoti konkrečiai šiai tikslinei grupei tinkantį neutralizacijos technikų modelį.

5. Empirinio tyrimo pristatymas

Siekiant išanalizuoti moterų, nuteistų už nužudymus, taikomas neutralizavimo technikas, nuspręsta pasirinkti kokybinę biografinę tyrimo priegią, taikant giluminio, pusiau struktūruoto interviu metodą. Šis metodas pasirinktas atsižvelgiant į būtent giluminio interviu specifiką, kuri leidžia identifikuoti iš pirmo žvilgsnio užslėptus individo apmąstymus, idėjas ar pažiūras. Interviu metu buvo naudojamas iš anksto, remiantis pasirinktu teoriniu pagrindu parengtas klausimynas.

Tyrimo metu buvo apklaustos dvi informantų kategorijos: 1) moterys, *pirmą kartą* nuteistos bei atliekančias laisvės atėmimo bausmę už nužudymus bei 2) moterys – *recidyvistės*, teistos jau anksčiau, dar prieš įvykdant nužudymą. Tyrime dalyvavusios informantės – moterys, atliekančios

bausmę Panevėžio pataisos namuose, vieninteliame moterų kalėjime Lietuvoje.

Remiantis Panevėžio pataisos namų suteiktais statistiniais duomenimis, 2017–2018 m. laisvės atėmimo bausmę už nužudymą įstaigoje atliko 83 moterys, toliau pastebimas tolygus šio skaičiaus mažėjimas – 2019 m. už minėtą nusikaltimą kalėjo 81 moteris, 2020 m. kalinčiųjų skaičius sumažėjo iki 71, o 2021 m. už nužudymus įstaigoje yra įkalintos 67 moterys. Svarbu paminėti, kad šiuo momentu būtent už nužudymus kalinčios moterys sudaro didžiausią Panevėžio pataisos namuose laisvės atėmimo bausmę atliekančių moterų dalį, t. y. 35,8 proc. visų moterų. Tai tik dar kartą įrodo šių moterų taikomų neutralizacijos technikų analizės svarbą akademiniam kriminologiniame diskurse.

Tyrimo dalyvavusių informantų atrankos rūšis – netikimybinė, tikslinė. Dar 2020 m. rudenį buvo užmegztas kontaktas su Panevėžio pataisos namuose dirbančiu kontaktiniu asmeniu, kuris tikslingai atrinko tyrimo dalyves, 1) šiuo metu atliekančias laisvės atėmimo bausmę už pirmą ar daugiau įvykdytų nužudymų; bei 2) sutikusias, kad interviu metu būtų įrašomas garsas diktofonu.

Prieš atliekant interviu su už nužudymus kalinčiomis moterimis, nuotoliniu būdu, naudojant ZOOM programą, kovo 9 d. buvo suorganizuoti du pilotiniai interviu su Panevėžio pataisos namuose dirbančiomis resocializacijos skyriaus darbuotojomis. Šių interviu metu eksperčių buvo prašoma pasidalinti įžvalgomis apie moterų, kalinčių už nužudymus, charakteristiką, kriminogeninius veiksnius bei jų santykį su kalte.

Balandžio 12–16 d. Panevėžio pataisos namuose buvo atlikti vienuolika interviu su moterimis, kalinčiomis už nužudymus. Interviu truko nuo 51 min. iki 2 val. 34 min. Tyrimo dalyvavusių informančių amžius varijavo nuo 28 iki 60 metų. Siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių anonimiškumą tyrime naudojami pakeisti moterų vardai. Detali informančių demografinė informacija bei esminiai duomenys apie įvykdytas nusikalstamas veikas pateikiami pirmoje lentelėje, kuri sudaryta remiantis tiek informančių interviu metu pateikta informacija, tiek ir viešajame kriminologiniame diskurse pateiktais faktais, patikslinančiais įvykdytų nusikalstamų veikų bei teistumų skaičių. Remiantis šiais duomenimis galima išskirti dvi informančių kategorijas – moteris, kalinčias už savo tuometinių vyrų / sugyventinių arba šeimos narių (tėvo, motinos sugyventinio) nužudymus, bei moteris, kalinčias už su jomis giminystės ryšių neturinčių asmenų (kaimyno, sugėrovo) nužudymus. Penkios iš tyrime dalyvavusių moterų – recidyvistės, viena jų pripažinta pavojinga recidyviste.

Lentelė Nr. 1: Informančių demografinė informacija

Informantė (vardai pakeisti)	Amžius	Gyvenamoji vieta nusikaltimo metu	Nusikalstama(-os) veika(-os)	Bausmė	Teistumai
Emilija	34 m.	Kaimas	Tėvo nužudymas	Laisvės atėmimas vienuolikai su puse metų	Pirmas
Ugnė	28 m.	Didmiestis	Vagystė, du sukčiavimai, sugyventinio nužudymas	Laisvės atėmimas trylikai metų (dvylika metų už nužudymą ir pridėti metai už kitas nusikalstamas veikas)	Pirmas
Ieva	36 m.	Miestelis	Kaimyno nužudymas	Laisvės atėmimas trylikai metų	Pirmas
Alina	42 m.	Kaimas	Vyro nužudymas	Laisvės atėmimas aštuoneriems metams	Pirmas
Sofija	60 m.	Kaimas	Vagystės, kaimyno nužudymas, sugyventinio nužudymas	Pirmas laisvės atėmimas aštuoneriems metams (paleista į laisvę po kiek daugiau nei penkerių metų), antras laisvės atėmimas – trylikai metų	Informantės teigimu antras, remiantis viešajame diskurse pateikta informacija – penktas
Kamilė	46 m.	Didmiestis	Smurtinis nusikaltimas, kaimyno nužudymas	Laisvės atėmimas trylikai metų	Informantės teigimu pirmas, remiantis viešajame diskurse pateikta informacija – antras
Agnė	46 m.	Miestas	Sunkus sveikatos sutrikdymas, buvusio vyro nužudymas	Laisvės atėmimas devyneriems metams, pridėti trys metai už sunkų sugyventinio sužalojimą, subendrinta dvylikos metų laisvės atėmimo bausmė	Antras
Aistė	41 m.	Kaimas	Sugyventinio nužudymas	Laisvės atėmimas dešimčiai metų	Pirmas
Živilė	44 m.	Didmiestis	Vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas	Laisvės atėmimas aštuoneriems metams	Informantės teigimu penktas, remiantis viešajame diskurse pateikta informacija – septintas
Diana	33 m.	Didmiestis	Motinos sugyventinio nužudymas	Laisvės atėmimas aštuoneriems metams	Pirmas
Gailė	40 m.	Miestas	Sugyventinio nužudymas	Laisvės atėmimas dešimčiai metų	Pirmas

Atsižvelgiant į interviu metu taikytą klausimyną galima būtų išskirti tris blokus – informantės gyvenimą nuo pačios vaikystės iki nusikaltimo, paties nusikaltimo aplinkybes bei gyvenimą jau po įvykdyto nužudymo. Pirmasis blokas skyla į du etapus – visų pirma vaikystės metus, praleistus tėvų / artimųjų namuose, santykius su tėvais, giminaičiais, draugais, taip pat mokyklos laikus; toliau pereinama prie brandos bei savarankiško moters gyvenimo, tuometinių veiklų, užsiėmimų, įpročių, darbų, galiausiai pasiekiant moters sukurtos šeimos situaciją, santykius su tuometiniu vyru / sugyventiniu bei vaikais. Antrasis blokas apima tą lemtingą momentą, kuomet

buvo įvykdytas nusikaltimas, už kurį informantė yra nuteista – įskaitant jo priežastis bei aplinkybes. Trečiajam blokui priskiriama viskas, kas įvyko po nusikaltimo – pradedant pareigūnų darbu bei baigiant patekimu į Panevėžio pataisos namus.

Atliepiant tyrimo tikslą identifikuoti už nužudymus kalinčių moterų taikomas neutralizacijas, interviu metu buvo užduodami specifiniai klausimai, susiję su informantės nusikalstamų veikų priežastimis, aplinkybėmis bei pasekmėmis. Visos interviu transkripcijos yra pateikiamos darbo prieduose.

6. Moterų, kalinčių už nužudymus, taikomų neutralizacijos technikų analizė

Toliau, remiantis giluminių interviu duomenimis bei gilinantis į moterų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę už nužudymus, gyvenimo istorijas, bus identifikuotos bei aptartos jų taikomos neutralizacijos technikos. Analizės metu bus atsižvelgiama į tai, ar moteris apskritai pripažįsta padariusi nusikalstamą veiką bei ar moteris yra recidyvistė, t. y. pakartotinai įvykdžiusi tyčinį bei sunkų arba labai sunkų nusikaltimą.

Siekiant užtikrinti, kad analizė atliptų ne tik moterų, bet ir oficialią bylos tyrimo versiją, tyrimo metu bus pasitelktas ir viešasis kriminologinis diskursas – naujienų portaluose bylų duomenimis besiremiantys straipsniai. Svarbu pabrėžti, kad tokiu būdu siekiama ne įvertinti, kuri versija yra teisinga, bet pateikti skirtingas pozicijas, papildančias ir praplečiančias informančių pasakojimus.

6.1. Neutralizacijos technikos, susijusios su gyvenimu tėvų namuose

Tyrimo analizė pradedama jau nuo pačios informančių vaikystės – laikotarpio, kuomet formuojasi tam tikri esminiai asmens būdo ir elgesio bruožai. Viena iš galimų deviantinio elgesio neutralizacijos technikų – atsakomybės teikimas kontekstui. Tokiu būdu įvykdyta nusikalstama veika gali būti aiškinama kaip nelaimingos vaikystės bei paauglystės, tėvų nepriežiūros, šeimos narių nesantaikos ar tuo metu patirto smurto pasekmė.

Pažymėtina, kad tyrime dalyvavusių moterų vaikystės metai buvo ganėtinai skaudūs, dauguma moterų pabrėžė šiuo laikotarpiu patyrusios itin sudėtingų situacijų ir iššūkių šeimoje, susijusių būtent su tėvų alkoholio vartojimu:

„tėvai manęs neaugino. Mane užaugino mano amžinatilsi močiutė. Mano mamai buvo atimtos motinystės teisės už girtuokliavimą ir vaikų nepriežiūrą. Mano tėtis irgi buvo alkoholikas, jisai už chuliganizmą taip pat kalėjo, dar Rusijoje, šešis metus. <...> kai tėvas grįžo iš įkalinimo įstaigos, tada prasidėjo mūsų košmaras, mūsų pragarų pragaras, kuris man vapšė iki šiol tęsiasi ir niekada gal nesibaigs“ (Aistė, 41, sugyventinio nužudymas, kaimas)²

„mano tėvai kaip išsiskyrė, aš tiesiog dar buvau kūdikis. Kūdikis. Ne koks tas, sakau, mamos gyvenimas su tėčiu buvo. Mano tėvas išgeriantis, tai gan stipriai, buvo. Mušdavo, būdavo visko. Ir mes maži esam buvę per pusnis išvaryti, langai buvo išdaužti, išlipdavo... per langus įlipdavo su kirviu. Nakties metu tu negalėdavai ramiai miegot, esam buvę išbėgę ir pas kaimynus tam, kad išlikti gyvos“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

Tyrimė dalyvavusių moterų vaikystės patirtys atskleidė kompleksinį priklausomybių turinčių šeimų paveikslą. Šeimos atžalų nuo mažumės stebėtą ir jaustą įtampą, nesantaiką bei smurtą pagrįnde skatino abiejų tėvų priklausomybė nuo alkoholio. Analizės metu išryškėjo būtent neblaivaus tėvo arba patėvio rodoma agresija šeimoje, tiek prieš žmoną, tiek ir prieš vaikus taikytas fizinis ir psichologinis smurtas, net turima kriminalinė praeitis. Motina šeimoje pagrįnde užimdavo pasyvios stebėtojos vaidmenį – savo vaikų neužstodavo ir neapgindavo, pati iš vyro nuolat patirdavo smurtą, tačiau santuokos ar partnerystės nenutraukdavo:

„Tas patėvis pradėjo lankytis pas mane ir tiesiog jis žinojo, kad aš jau geriu ir rūkau, to mama nežinojo, tai jis jau užeidavo. Tiesiog išvarinėdavo mano draugus, neleisdavo būti. Prasidėjo priekabiavimas prie manęs. Esu ne vieną kartą tai mamai sakiusi, bet mama tiesiog tai manęs neklausydavo, jinai tiesiog sakydavo – kodėl tu jį užgaulioji?“ (Diana, 33, motinos draugo nužudymas, didmiestis)

„labai konfliktuodavo, labai, motina net buvo ant tiek sudaužyta, kad vos nenumirė, irgi, atsimenu, aš buvau pirmoj klasėj, kai mamai buvo su trilitrinu sloiku praskėlęs galvą tėvas, ir neleido medikų, nieko neleido į vidų, jinai būtų nukraujavus, jinai klinikose daug laiko labai praleido <...> „skirkis tu suo juo“, pačios, dukterys, mes sakydavom, o jinai sakydavo, jos atsakymas „nenoriu skirt šeimos“ (Emilija, 34, tėvo nužudymas, kaimas)

Nuo mažens stebimas tėvų alkoholizmas, neblaivaus tėvo arba patėvio smurtas bei motinos taikytas šių poelgių teisinimas sudarė nuolatinės baimės ir nesaugumo kupiną toksišką vaikystės aplinką. Dėl šios priežasties laimingiausi informančių prisiminimai neretai būdavo siejami ne su tėvais, bet su kitais giminaičiais – seserimis, seneliais, tetomis. Šių artimųjų vizitai ar epizodinis įsikišimas trumpam numalšindavo alkoholizmą bei smurtą šeimoje ir tuo pačiu leisdavo pamatyti kitokį šeimos modelį. Tad nenuostabu, kad ryšys su tėvais dažnai buvo įvardijamas kaip itin silpnas,

² Čia ir toliau pateikiamas pakeistas informantės vardas, amžius, įvykdyta nusikalstama veika arba veikos, bei gyvenamoji vieta nužudymo įvykdyto metu.

o pati vaikystė – kupina neigiamų emocijų ir patirčių, kurios padėjo pagrindą tolimesnei gyvenimo eigai.

Vienas iš aspektų, lėmusių neigiamas vaikystės patirtis – išryškėjęs šeimos iširimo modelis, kuomet įvyksta skyrybos arba miršta vienas iš tėvų, o kita pusė susiranda naują partnerį. Šie pokyčiai šeimoje vertinami veikia kaip situaciją pabloginę veiksnys, kadangi to pasekmė – pranykstantys tradiciniai darnioms šeimoms būdingi tėvo ir motinos vaidmenys:

„Mirė tėvas, liko mama viena <...> Mama pradėjo gerti, pradėjo rūkyti, pradėjo vyrai vaikščioti <...> Nu karočė, vot tos trylika-keturiolikos metų man buvo, o aš, tada aš viską viską pamačiau, ko aš gyvenime, nu negalėjau, nežiūrėjau, nemačiau ir tas man buvo paslaptis, nu kaip sakoma, nu o ten aš pamačiau ir alkoholizmą tą, ir rūkymą, ir nuogus vyrus tuos, ir mamą, ir karočė viską aš. Iškart ir labai daug man. Nu įsivaizduojat, kada vaikas dar, trylikos-keturiolikos metų, ir dar tokia paauglė, ir pačiai dar tas prasidėjo dar nu, kad neturėjau nei su niekuo nei pasitarti, nieko.“ (Sofija, 60, vagystės, du nužudymai, kaimas)

„Tėvelis susirado kitą šeimą, pasilikau pas mamą. Ir, ir mama dar labiau pradėjo, įjunko į, nu, darbo nebeteko, keitėsi tie laikai. Pati išėjo pas savo tėvus, pas senelius gyventi. Ir, nu jau galima sakyti labai, labai stipriai į, į tą alkoholį įniko <...> tada tai – kaip savaime suprantamas dalykas. Mama geria, mes darom, ką norim.“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

Taigi, ne viena informantė savo gyvenimo istoriją pradėdavo būtent nuo pasakojimų apie vaikystėje šeimoje patirtą smurtą, tėvų aplaidumą bei besaikį alkoholio vartojimą, net patirtą seksualinį priekabiavimą. Tokios moterų pateiktos vaikystės patirčių variacijos suponuoja, kad būtent vaikystėje patirti sunkumai yra viena iš tolimesnio deviantinio elgesio bei galiausiai įvykdytos nusikalstamos veikos priežasčių.

Verta pažymėti, kad ne visų informančių vaikystės laikotarpis buvo sudėtingas. Tyrimo metu išryškėjo toks šeimos modelis, kuomet jokių didesnių problemų nebuvo bei tyrimo dalyvei tuo metu nieko netrūko:

„tėčio netekau anksti, labai ir tiesiog mama labai mane mylėjo, labai rūpinosi, tai aš ką norėdavau, aš tą gaudavau. Man viskas buvo perkama ir tiesiog, aš tiesiog, aš tiesiog niekada nepajaučiau smurto, kas susiję su mušimu tenai. Su barimu – taip. Tiesiog mama griežta buvo, bet tiesiog šiaip jinai fizinio smurto niekada gyvenime nenaudojo“ (Agnė, 46, sunkus sveikatos sutrikdymas, buvusio vyro nužudymas, miestas)

„nieko netrūko šeimoje, visko būdavo, kad su mama, žinote, vienas vaikas, tėvai dirbdavo, palikdavo mane viena, aš viską ko, viską turėjau, bet kitą kartą gal mamos meilės mažai gaudavau iš tikrųjų, o taip tai lepinama buvau. Buvo močiutė, žinote, kaip viena ir pati mažiausia iš anūkų visų, ir iš vienos pusės, ir iš kitos pusės seneliai, tai buvau pati mažiausia, pati kvailiausia, tai ir papuoliau, kur nereikia (juokiasi)“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

Tačiau vaikystėje stebėto ir patirto darnios šeimos modelio poveikis gali būti siejamas ne vien su pozityviomis patirtimis. Vaikystėje tenkintos visos užgaidos bei suteikta laisvė daryti tai, kas patinka, nebūtinai yra laikoma teigiamu aspektu, bet priešingai – taip pat siejama su nusikaltimo įvykdymo ištakomis. Viena tyrimo dalyvė apibendrina būtent vaikystėje turėtos laisvės neigiamas pasekmes bei įtaką tolimesniam deviantiniam elgesiui:

„apie vaikystę, apie šeimą daug ir nėra tų gerų gal man prisiminimų, žinot. Nes tėvai buvo išgeriantys <...> Dabar gal suprantu, tada jo, kai buvau vaikas, tai aišku, ta laisvė gerai būdavo, dabar kaip.. kaip kaip va praėjo tiek metų, kaip, kaip tas gyvenimas va taip susiklostė, tai <...> sunku pasakyti, kur jinai buvo, ta pradžia. Kartais tai aš sakau, galvoju, gal nuo vaikystės va. Tas laisvumas kaip dabar. Vaikams iš tikrųjų, aš manau, reikia tos disciplinos, reikia to griežtumo, nepaleisti, nes, kaip sakau, aš augau, va vaikystę atsimenu, kai viskas galima, tai vat irgi yra labai negerai, kai tau viskas galima, kai tu per anksti pasidarai savarankiška, tai.. paskui dar labiau su tuo, su metais vis dar labiau ir dar labiau tu darai, darytis nori nepriklausoma ir, ir, ir, ir susipina, nu neduok Dieve, dar va tragedijos kokios“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

Taigi, vaikystėje dėl tėvų nepriežiūros patirta laisvė bei griežtos disciplinos trūkumas gali būti pateikiamas kaip pradinis taškas bei esminė deviantinio elgesio priežastis. Vadinasi, tolimesnis deviantinis elgesys neutralizuojamas sudarant įspūdį, kad didesnio tėvų rūpesčio bei griežtesnės priežiūros atveju įvykdyto nusikaltimo buvo galima išvengti, o tvirtos disciplinos trūkumas suponuoja netinkamą elgesį bei tolimesnius įstatymų pažeidimus.

Įvykdytos nusikalstamos veikos priežasčių galima ieškoti ne tik išskirtų šeimos modelių specifikoje, bet ir santykiuose su konkrečiais asmenimis, kurie iš pirmo žvilgsnio tiesiogiai su pačiu nužudymu nėra susiję, tačiau nuo pat vaikystės darė neigiamą įtaką informantės tolimesnio gyvenimo eigai. Pavyzdžiui, viena tyrimo dalyvė atkreipia dėmesį į patėvio atliktą vaidmenį:

„dabar jau amžinatilsį mano patėvis. Kaip aš čia atsidūriau, aš negaliu sakyti, kad jis nepadėjo <...> Mama buvo pas jį, aš nulėkiau, ten įeinam, „aš tau antrą aukštą aprodysiu, mano čia didelis namas, va čia jūsų...“ Nu ir žodžiu, nežinau, kaip man taip pasisekė jį nustumti, tiesiog jisai nukrito per stalą savo, jisai jau mane jau buvo pasiguldęs. Nu, bandžiau pasakyti, bet... Niekas manim netikėjo. <...> buvo atvažiavus auklėtoja su direktore, namuos, ir pamatė koks reikalas namuos. Nu ką, vienas vaikas, neturintis pilnametystės šeiminkauja namuose. O patėvis ir geria. Girtas.“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

Pažymėtina, kad šiuo atveju vaikystėje matytas alkoholizmas, iš patėvio patirtas seksualinis priekabiavimas, motinos nepalaikymas bei itin ankstyvas atsakomybės už namų buitį prisiėmimas pateikiamos kaip informantę traumavusios patirtys, turėjusios įtakos tolimesniam deviantiniam

elgesiui. Tad įvykdytas nusikaltimas neutralizuojamas jau nuo pat gyvenimo istorijos pradžios pasitelkiant mišrias neutralizacijos technikas, susijusias su patirtimis gyvenant tėvų namuose.

Įdomu tai, kad pernelyg didelis paklusimas vienam iš tėvų gali būti traktuojamas kaip dar viena neutralizacijos technikų variacija. Viena tyrimo dalyvė atskleidė, kad viso gyvenimo metu ji aklaui klausė motinos patarimų ir nurodymų. Tai galiausiai privedė prie mamos įtikinimo ištekėti už vyro, už kurio nužudymą informantė šiuo metu atlieka bausmę. Retrospektyviai žvelgdama į savo jaunystę štai prie kokios išvados priėjo moteris:

„visą gyvenimą vieną dalyką blogai dariau, kad per daug klausiau mamos <...> užaugau taip, kad, kaip sakoma, žinokit, tokiom šiltnamio sąlygom <...> dabar pagalvoju, o kam man reikia tos santuokos <...> Niekas, būtų žemė po kojomis neapsivertus, gi būtų niekas neatsitikę. Ir tas gyvenimas visai kitaip būtų buvę. Kaip sakoma, reikia klausyt mamos ten kur tikrai, jinai davė gerus patarimus, bet kas susiję su savo pačios gyvenimu, tai reikia galvot savo galva. O dabar yra, kaip yra.“ (Agnė, 46, sunkus sveikatos sutrikdymas, buvusio vyro nužudymas, miestas)

Konkrečių asmenų kaltinimas gali pasirodyti netikėtas, kadangi šie asmenys tiesiogiai neprisidėjo bei nedalyvavo nusikalstamos veikos įvykdymo metu. Vis dėlto tai tik dar kartą sustiprina vaikystės bei paauglystės svarbą informančių istorijose – būtent šiuo laikotarpiu patirtos traumos bei konkrečių artimųjų iššauktas neigiamas poveikis paliko gilią žymę moters gyvenime, bei tuo pačiu veikia kaip neutralizacijos technikos, kuriomis aiškinamas tolimesnis deviantinis elgesys.

Taigi, tyrimo metu išryškėjo trys esminiai šeimos modeliai – nuo priklausomybių bei patiriamo smurto kenčianti šeima, iširusi šeima bei darni šeima. Visi šie šeimos modeliai bei jų nulemtos atitinkamos jaunystės patirtys dominavo kaip informančių pasakojimų pradžioje taikytų neutralizacijos technikų variacijos. Su nuo priklausomybių kenčiančios šeimos bei iširusios šeimos modeliais siejamos itin skaudžios informančių patirtys – artimų santykių su tėvais trūkumas, tėvų nepriežiūra, nuolatinis alkoholizmas, tėvo arba patėvio taikytas smurtas bei net seksualinis priekabiavimas, motinos pasyvumas ir galiausiai – pernelyg ankstyvas šeimos buities atsakomybių prisiėmimas. Tuo tarpu darnios šeimos modelis asocijuojamas su turėta visapusiška laisve, disciplinos trūkumu bei galiausiai susiformavusiu deviantiniu elgesiu. Šios technikos moterims padeda paaiškinti bei neutralizuoti tolimesnę gyvenimo eigą, įskaitant įvykusią nusikalstamą veiką bei patekimą į Panevėžio pataisos namus.

6.2. Neutralizacijos technikos, susijusios su kompanijos įtaka

Viena iš interviu metu išryškėjusių bei nusikalstamas veikas neutralizuojančių moters aplinkos ypatybių – akcentuojama neigiama draugų ar bendraamžių delinkventų kompanijos įtaka, pradedant nuo alkoholio vartojimo bei baigiant grupės narių kartu vykdomomis nusikalstamomis veikomis. Čia galima išvelgti sąsają su Albert Cohen subkultūros teorija, remiantis kuria delinkventai, patiriantys statuso frustracijos problemą, buriasi į uždarą bei vien žemiausių sluoksnių jaunuoliams prieinamą grupę, kurioje yra tikslingai skatinamas visuomenės normoms prieštaraujantis elgesys (Cohen, 1955, p. 68).

Informantėms retrospektyviai žvelgiant į jaunystės metus bendravimas su tuometiniais draugais buvo pateikiamas kaip itin reikšmingas socializacijos veiksnys, užėmęs gan didelę laisvalaikio dalį. Visgi šiuo atveju įsitraukimas į atitinkamas didmiesčio kompanijas perteikia ne tik siekį pritaipyti ar susirasti bendraminčių, bet ir tyrimo dalyvių traktuojamas kaip tolimesnį nusikalstamą elgesį paskatinęs veiksnys:

„Per pusmetį laiko labai prisidirbau daug. Nes, tiesiog buvo vėl tas netinkamas gyvenimo būdas ir šokinėjimas pagal kito dūdelę. Kad, kad įtikt, kad nebūt žeminamai, kad nebūti ir visa kita. Bet pas mane ten tie teistumai už vagystę iš parduotuvių, toliau tenais, irgi, draugės, vadinamos draugės draugui daviau užsidėti ant savo sąskaitos ten pusantro šimto eurų, sako, mašina sugedo, čia neturiu kortelės, ir, vienu žodžiu, pakišo mane taip, kad man iškėlė bylą. Už sukčiavimą. Taip, ir tie patys du asmenys, kuris siuntė pinigus, ir kuris gavo ant manęs tuos pinigus, jie pas mane atvažinėdavo. Nu pas mane, mes su drauge nuomavomės butą, tą namą, ir, vienu žodžiu. Gavosi, pats, aš jiems per teismą pasakiau, kad jie tipo manęs nepažįsta. Nu ir gavos antras teistumas. Paskui dar, vėlgi, pasitikėjau draugais, irgi uždėjo pinigus ten, kaip paskui sužinojau, už ale namą. Nu ir va šitas.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

„Vakarėliai prasidėjo, draugai, aišku, visokio plauko, ir kažkodėl tai ypač patikdavo banditai. Labai. Banditai, negeri, grįžę iš kalėjimų. Va, va šitie mane tiesiog traukė, aš jais žavėt žavėjausi. Ir galų gale net paskui narkomanai <...> ir aišku, tarp tų buvo tų tų, nu vadinamų parduotuvių tų vagišių. Ai, čia gal ne kiek iš būtinybės tie pirmi kartai buvo, kiek iš smalsumo man. Kaip ten kas daroma. Nu ir einu, aš žiūriu, Dieve tu mano, parfumerijos brangios, ten prisideda, ir man reikia pamėginti. Čia buvo ne iš, ne iš būtinybės. Čia iš smalsumo. Ir kaip manai sau, sekasi. Ir vieną kart, ir antrą, ir tre... ir labai sekas, ir niekas manęs nepagauna. Ir kaip man įdomu iš to durnumo, kaip sakant, tokio. Ir paskui kaip lenktyniavimas, tai jeigu tu nuėjęs į parduotuvę pavogei tą, tai ką, aš prastesnė, aš negalėsiu to?“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

Pažymėtina, kad šios tyrimo dalyvės neigiamą tuometinės kompanijos delinkventų įtaką priskiria ne įvykdytiems nužudymams, už kuriuos šiuo metu atlieka laisvės atėmimo bausmę, bet ankstesnėms nusikalstamoms veikoms – vagystėms bei sukčiavimams, kas susišaukia su A. Cohen

delinkventų subkultūros koncepcija. Įsitraukimas į tam tikras delinkventines grupes, būdingas miestams, diegė atitinkamas deviantinio elgesio normas, tokias kaip prasidėjęs maištas, nesitaikstymas su šeimos nariais, įstatymų nesilaikymas, žalingi įpročiai, pavojingas gyvenimo būdas. Šie veiksniai paskatino moteris įsitraukti į pirminių nusikalstamų veikų vykdymą, taigi, nulėmė kriminalinio elgesio pradžia.

Neigiama kompanijos įtaka siejama ne tik su nusikalstamomis veikomis, bet ir su alkoholio vartojimu. Būtent informančių buvimas kompanijoje skatino vis dažniau nesaikingai vartoti alkoholį bei išmėginti psichoaktyvias medžiagas:

„kompanija būdavo, ir, ir, nu kaip pasakyt, daugiausiai kompanijoje aš gerdavau. Nežinau, kodėl, tokia aš kompanijos siela, ne, šiaip viena aš nemėgstanti būti, aš kompanijoj būnu.“ (Emilija, 34, tėvo nužudymas, kaimas)

„Pradėjau, aišku, bendrauti su vyresniais. Su vyresniais pradėjus bendrauti ir alkoholis, narkotikai ir visa kita.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

„Jisai tada su mama išgeria, nu ir aš kartais prisijungiu, ir jisai pradeda vėl.“ (Diana, 33, motinos draugo nužudymas, didmiestis)

Pastebėtina, kad, remiantis informančių pasakojimais, neigiamą įtaką daranti kompanija gali būti ne tik bendraamžių, bet ir vyresnio amžiaus asmenų ar net šeimos narių grupė, kurioje palaikomi žalingi alkoholio ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo įpročiai.

Taigi, įsitraukimas į delinkventinės kompanijos susitikimus bei veiklą yra technika, padedanti informantėms neutralizuoti pirmines nusikalstamas veikas, tokias kaip vagystės bei sukčiavimai, ir tuo pačiu yra vienas iš faktorių, kuriais aiškinami paauglystėje susiformavę alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimo įpročiai. Šios neutralizacijos technikų variacijos pažymi, kad įsitraukimas į atitinkamas kompanijas yra pateikiamas kaip vienas iš būdų argumentuoti tolimesnį nusikalstamą elgesį.

6.3. Neutralizacijos technikos, susijusios su benamyste

Kaip vieną iš nusikaltimą neutralizuojančių technikų reikėtų paminėti laikotarpį, kuomet netekus šeimos užnugario ar visų tuometinių pajamų moteris prarado gyvenamąjį būstą bei atsidūrė gatvėje. Pažymėtina, kad šis gyvenimo būdas vienais atvejais yra nulemiamas dar jaunystėje susiklosčius nepalankioms aplinkybėms, kitais atvejais į tokią padėtį patenkama dėl pačios moters netinkamų pasirinkimų, dažniausiai figūruojant žalingų įpročių poveikiui.

Tyrimo metu išryškėjo abi minėtosios benamystę nulemiančios situacijos. Viena tyrimo dalyvė teigė, kad gyvenamojo būsto praradimas buvo susijęs su tėvo alkoholizmu. Tuometinei paauglei galiausiai pastogę susirasti pavyko apsigyvenant nakvynės namuose:

„Tėvas pragėrė tą butą, ir aš likau gatvėj. Aš likau gatvėj, taip kaip stoviu, paauglė. Aš neturėjau, nu va taip va, kaip stoviu, nieko, ta prasme, tėvas aišku, kažkur tai dingo, mama irgi išvažiavo dirbt pas ūkininkus, jin man, jin mane paliko, mano mažą seserį išvežė į Švenčionėlių, atrodo, internatą. Nes ten jau mokytojai įsikiša, tai jos mokytojai. O aš likau niekam nereikalinga ir gyvenau sandėliuke, rudenį. Visą rudenį, iki pat žiemos, aš gyvenau sandėliuke. Aš neturėjau nei maistui, nei-nei rūbų pasikeisti, nei pinigų, nei artimųjų, nei draugų, nieko. Va, tai kaip stoviu, man buvo, nu tada, nu aš nežinau. Nei paso neturėjau, nes man jau buvo šešiolika, aš turėjau turėt dokumentą, aš jo net neturėjau. <...> Tuo metu man tada jau buvos septyniolika berods, ir tuo metu nakvynės namuos tik tik tik pradėjo daryti remontus, tik tik. Ta prasme, sienos dar plytos, dar, dar, nu, langai ten, vėjai visur švilpia, ten, vienu žodžiu. Ir tada ten gyveno tiktai žmonės, grįžę iš įkalinimo įstaigos, ir ten buvo didžioji dauguma vyrų. Ten moterys buvo tik kelios, ir aš, paauglė, viena, mergaitė. Tokiom vėlgi baisiom sąlygom, bet aš ten jaučiausi ant tiek gerai <...> aš turiu lovą, kad ir tą geležinę, bet aš turiu kaldrą, aš jau turiu su kažkuo užsikloti. Aišku, ten ir badas buvo, aš gi žinau, aš puikiai žinau, ką reiškia badas, ką reiškia šaltis, ką reiškia vienatvė, atstūmimas.“ (Aistė, 41, sugyventinio nužudymas, kaimas)

Pastebėtina, kad pasikeitus gyvenamajai vietai nutrūksta ryšiai su biologinės šeimos nariais, tačiau tuo pat metu pakliūnama į naują bendruomenę, kurią sudaro žemesnio socialinio statuso bei deviantiniu elgesiu pasižymintys asmenys. Tad būtent benamystės situacija skatina atrasti naujus „šeimos narius“, kurių tarpe informantė jautėsi gerai ir saugiai, bei turėjo galimybę stebėti ir galimai perimti jų kultūros ir elgesio ypatumus. Būtent šioje aplinkoje pastaroji tyrimo dalyvė susipažino su pirmuoju savo vyru bei sukūrė šeimą, tad benamystė gali būti siejama tiek su jaunystėje patirtais sunkumais, tiek ir su tolimesnio savarankiško šeimyninio gyvenimo formavimusi. Panaši situacija atsispindi kitos tyrimo dalyvės pasakojime – moters teigimu, pradėjus dirbti sąvartyne ji ėmė gyventi bei laisvalaikį leisti vien su tos bendruomenės nariais:

„ten buvo toks kaip sąvartynas ne sąvartynas, jisai buvo direktorius ir man reikėjo ten nu tvarkyti tokius dokumentus, ten sėdėti, kaip ofisas ten. Mašinos atvažiuoja, nu ir tokį darbą aš gavau, ir karočė pradėjau ten gyventi. <...> kokius dešimt – dvylika bonkių tos degtinės ir mes geriam, dar atvažiuoja draugai, dar ten kur gyvenom, žmonės – visi gėrėm“ (Sofija, 60, vagystės, du nužudymai, kaimas)

Nuolatinė alkoholio vartojimo tradicija bei kylantis smurtas sprendžiant iškilusius konfliktus buvo sąvartyne gyvenusių asmenų kasdienybė, į kurią įsitraukė ir tyrimo dalyvė. Verta pažymėti, kad pati informantė interviu metu savęs nepriskyrė benamiams, tačiau, remiantis viešuoju

kriminologiniu diskursu, būtent sąvartyne ir įvyko abu nužudymai,³ iš kurių vieną moteris interviu metu pripažino įvykdžiusi, o kitą priskyrė būtent tuometiniams aplinkiniams – sąvartyno pašiūrių gyventojams, bei įvardino kaip tuometinės bendruomenės narių išgertuvių rezultata. Nepaisant to, kad šiuo atveju tiesiogiai neutralizuoti vieną iš nužudymų padeda kitų sąvartyno gyventojų vaidmens akcentavimas, tuo pačiu ryškėja atsargus gyvenimo istorijos pasakojimo būdas, kuomet yra vengiama susitapatinti su visuomenėje socialinę atskirtį patiriančia benamių grupe.

Kita tyrime dalyvavusi informantė neteko būsto dėl savo bei sugyventinio besaikio alkoholio vartojimo, benamystė šiuo atveju taip pat tiesiogiai susijusi su įvykdytu nusikaltimu:

„Ir palikom be namų visai, iš viso ant gatvės. Visišškai. Tai buvo kokie du metai baisūs. Bet kur įlendi <...> jutau, kad viskas, viskas, arba aš sušalsiu, arba aš nuskęsiu, arba... <...> Dieve, kiek ant tų bordiūrų atsisėdus tą, tą alaus butelį apsikabinus verkiau kruvinom ašarom, Dieve, ką daryt. Ką, kur eit, ką daryt, nu viskas, kaip man iš, iš to išsikapanot, nes ne... nebegalėjau pakęsti. Viena vienintelė mintis – kaip išgert. Niekas gyvenime nebesvarbu, nuo žmonių gėda. Ir būna – ir apspjauna tave, ir visokia pavadina, ir nu... nu jau baisu. Baisu. Ir tada, tada ir įvyko va tas va dalykas baisiausias. Nes ir pykčio buvo, matyt, ir, ir, ir visko, ir. Ir žuvo vat, ir mirė žmogus, kažkaip beprasmiškai, visai nereikalingai.“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

Pačios tyrimo dalyvės bei jos antrosios pusės žalingi įpročiai nulėmė gyvenamojo būsto praradimą bei pasikeitusį socialinį statusą. Moteris išreiškė apmaudą dėl įvykusio nusikaltimo, kurią argumentuoja kaip benamystės nulemtą nelaimę. Benamystė gali būti pateikiama kaip esminis aspektas ne tik prieš nusikalstamos veikos įvykdymą, bet ir teismo proceso metu. Šios neutralizacijos technikos taikymo metu būtent benamės statuso sukonstruojama etiketė yra traktuojama kaip pagrindinis trukdis potencialiam išteisinimui bei atitinkamą laisvės atėmimo bausmę nulėmęs veiksnys:

„visur kur kreipdavausi, žinai, tai kaip ir pasakyta, žinai, pasižiūrėjo į praeitį, asocialios. Asocialūs. Tai va tuo viskas ir pasakyta yra. Nu vienu žodžiu, bomžai, benamiai ir čia tas teisingumas ne prie ko. Va taip vertinamas žmogus. Taip, kadangi asocialūs, kadangi ne faktas, kaip tas nusikaltimas padarytas, bet faktas kad tu va sėdėsi, o tu va buvai be namų, be darbo, ir čia koks tu skirtumas, už ką tu čia ir kiek čia nubaustas.<...> vienas advokatas pasakęs taip – Živile, tu dirbtum kokia gydytoja, turėtum butą, mašiną, tu, Dieve tu mano, tu tikrai nebūtum sėdus į kalėjimą.“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

³ Janauskaitė D. *Moteris nužudė jau antrą vyrą*, diena.lt, 2018.

<<https://www.diena.lt/naujienos/klaipeda/nusikaltimai-ir-nelaimes/moteris-nuzude-jau-antra-vyra-887242>>
[žiūrėta 2021-05-09]

Įsitikinimas socialinio statuso svarba bei šiuo atveju benamystės stigmos reikšme ikiteisminio tyrimo bei teismo proceso metu yra neutralizacijos technika, pažyminti galimai skirtingą teisėsaugos institucijų deviantinio elgesio vertinimą priklausomai nuo kaltinamojo asmens socialinės padėties visuomenėje.

Taigi, pristatytas benamystės etapas, apimantis tokias neutralizacijos technikas, kaip įsitraukimas į atitinkamos bendruomenės narių grupę, jų elgesio ypatumų stebėjimas, perėmimas bei tam tikra įtaka tolimesnio gyvenimo eigai ir įvykdytam nusikaltimui, taip pat benamio statuso reikšmė teismo proceso metu, papildo darbe išskiriamų moterų taikomų neutralizacijų spektrą.

6.4. Neutralizacijos technikos, susijusios su konkrečių įvykių poveikiu

Verta pažymėti, kad tyrimo metu išryškėjo tam tikro gyvenimo lūžio – specifinės moters patirtos nelaimės ar traumos, kurios neigiamai paveikė tolimesnio gyvenimo eigą, svarba argumentuojant deviantinį elgesį bei įvykdytą nužudymą. Tokiu būdu nusikalstama veika neutralizuojama atkreipiant dėmesį būtent į ankstesnių įvykių reikšmę bei neigiamą įtaką moters psichologinei būklei.

Bene ryškiausia neutralizacijos technika šiuo atveju buvo patirto išprievartavimo akcentavimas. Ši skaudi patirtis dažnu atveju buvo pateikiama kaip esminis lūžis, po kurio moteris patyrė rimtų psichologinių problemų, tokių kaip depresija, suicidinės mintys, savęs žalojimas, ketinimai įvykdyti teisingumą savo pačios jėgomis, nesikreipiant į teisėsaugos institucijas. Taip pat išryškėjo socialiniai sunkumai, pavyzdžiui, juntama gėda bei suprastėję tarpusavio santykiai su artimaisiais. Šios pasekmės reikšmingos analizuojant neutralizacijos technikų variacijas – grupinį išprievartavimą išgyvenusios tyrimo dalyvės pažymi aiškias sąsajas tarp patirtos traumos bei patekimo į Panevėžio pataisos namus:

„Trylikos metų išprievartavo. Užsakymu, palei užsakymą. Draugės vadinamos, buvusi klasiokė mano. <...> jinai su savo tuo metu buvusiu klasioko užsakė, užsamdė savo draugus ant manęs <...> Pradėjau labai maištauti, pradėjau vartoti alkoholi, pradėjau vartoti pati narkotikus, bėgant laikui, pradėjau bėgti iš namu, bandžiau žudyti ne kartą, kol galiausiai susidėjau su ne tais žmonėm, pradėjau gyvent, kurie mane mušdavo, paskui, o paskutinis mano sugyventinis kėlė prieš mane ranka irgi ir galu gale atsidūriau čia už nužudymą.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

„Dasidėjo labai stipriai išprievartavimas. <...> Aš buvau išlaikyta beveik savaitę laiko, tai yra, namo rūsy. Nu va, ir, ir nebuvo šansų, kol nepasirodė ten tu, tu vaikinų tėvai. Ten va buvo vienintelis šansas iš ten pabėgt. Tai ir pabėgau. <...> eilinį kartą į policiją nesikreipiu, nes kadangi toj kompanijoj buvo ir ženotų vyriškių, kurie su, su šeimom, su vaikais, aš pagailiu mažų vaikų, jų žmonių, aš nesikreipiu, aš nutyliu.“

<...> Aišku, didžiulis noras padaryti savo linčo teismą. Aš buvau įsigijęs pistoletą, kad nuvažiuot ir nušaut, bet kažkas vat irgi paprotino, iš mano pusės, draugų.“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

Pats kreipimasis į pareigūnus dėl patirto išprievartavimo bei teisingumo paieškos užtikrinant prievartautojams skirtą baudžiamąją atsakomybę neturėjo didesnio poveikio informančių geresnei psichologinei savijautai bei deviantinio elgesio normų atsisakymui. Abejais atvejais – tiek informavus teisėsaugos institucijas, tiek to nepadarius – būtent patirtas išprievartavimas vertinamas kaip esminis lūžis, po kurio pasikeitė moters gyvenimas bei prasidėjo savotiškas maištas, prasta psichologinė būklė, problemos su alkoholiu bei pirmosios nusikalstamos veikos.

Kitas traumuojantis gyvenimo lūžis, tyrimo metu išryškėjęs kaip galima neutralizacijos technika – artimo žmogaus mirtis. Būtent brangaus ir artimo žmogaus netekties išgyvenimas pateikiamas kaip suprastėjusios moters psichologinės savijautos priežastis, turėjusi įtakos besaikiam alkoholio vartojimui bei tolimesniam deviantiniam elgesiui. Viena tyrimo dalyvė, laisvės atėmimo bausmę atliekanti už kaimyno nužudymą, tvirtino, kad pagrindinis lūžis, paskatinęs įnikti į alkoholio vartojimą bei susijęs su įvykdyta nusikalstama veika, buvo jos motinos mirtis:

„va taip aš savo skausmą pradėjau... <...> Užsidarydavau namuose, nu viena gerdavau, paprasčiausiai, kad nieko nematyt, nieko negirdėt, nieko nežinot – viskas buvo neįdomu. Nu absoliučiai neįdomu. Ir vieną vakarą sugalvojau pati į parduotuvę nueit ir pasibaigė tu, kad užsukau pas kaimyną, suprantat, jisai buvo, amžiną atilsį, mamai skoloj. Ir prisimenu, kaip dabar – aš gražiai žmogaus paklausiau, be, be jokio triukšmo, be nieko, aš gražiai žmogaus paklausiau: „tai ar žadi grąžinti mamos skolą? Kad mama numirė, tai nesivadina, kad ir skola dingo“. Nu jisai pareiškė taip, kad... Galiau pasakyti aš tą jo sakinį, nes aš, kol mirsiu, aš jį prisiminsiu. Jisai pasakė, sako „sena kurva nudvėsė, kokių tu pinigų nori?“ (Leva, 36, kaimyno nužudymas, miestelis)

Mirusios motinos įžeidimą bei motinai priklausiusios skolos negrąžinimą tyrimo dalyvė pateikė kaip vienintelę įvykdyto kaimyno sumušimo priežastį. Šiuo atveju identifikuotas savotiškas mirusios motinos garbės bei orumo gynimas yra veiksnys, kuriuo yra neutralizuojamas informantės kaimyno sumušimas. Vadinasi, artimojo mirtis bei šios nelaimės poveikis yra dar viena neutralizacijos technika, padedanti paaiškinti nužudymo įvykdytą.

Svarbu paminėti galimą moters patirtų traumų kompleksškumą, kadangi nusikaltimas gali būti aiškinamas ne kaip vienos, bet keleto nelaimių pasekmė. Vienos tyrimo dalyvės atvejis apjungia kelių patirtų traumų poveikį deviantiniam elgesiui – būdama nepilnametė bei besilaukdama moteris pateko į kraupią avariją, kurios metu neteko kūdikio bei kurį laiką buvo panirusi į komą. Taigi, vienu metu buvo išgyventas pats autoavarijos įvykis, moters patirtos traumos

bei vaiko netektis. Nors interviu metu informantė papasakojo apie šią nelaimę, visgi jos nesiejo su prasidėjusiu alkoholizmu bei galiausiai įvykusi nužudymu. Vis dėlto, remiantis viešajame kriminologiniame diskurse pateikta informantės pažįstamo nuomone, būtent šis įvykis paskatino moters besaikį alkoholio vartojimą bei agresiją: „*Nepadės jai grotos, visus ten išdaužys. Per avariją Emilija buvo visa sutraiškita, nebeteko loginio mąstymo. Ką mato, tą sako. Ji komoje išgulėjo 4 mėnesius. Nebe tas žmogus. Tapo agresyvi, neprognozuojama*“.⁴ Vadinasi, konkretus, vieną ar daugiau nelaimių talpinantis gyvenimo lūžis yra neutralizacijos technika, padedanti paaiškinti įvykčius informantės būdo pokyčius bei polinkį į agresyvų elgesį.

Taigi, specifinių gyvenime patirtų nelaimių neigiamos įtakos akcentavimas yra moterų taikyta neutralizavimo technika, paaiškinanti tiek tolimesnę poveikį psichologinei gerovei ir piktnaudžiavimo alkoholiu pradžia, tiek ir nusikalstamos veikos įvykdymo priežastis. Tokiu būdu sukonstruojamas įspūdis, kad kilusios emocinės problemos, prasidėjęs maištas, agresijos požymiai bei polinkis problemas spręsti smurtiniu būdu kilo dėl specifinio įvykio ar nelaimės patyrimo.

6.5. Neutralizacijos technikos, susijusios su alkoholio ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu

Dažnu atveju įvykdyta nusikalstama veika yra asmens priklausomybės nuo alkoholio ar psichotropinių medžiagų vartojimo pasekmė. Toliau bus aptariamas tyrime dalyvavusiu informančių šių priklausomybių aiškinimas bei atitinkamai taikomas nusikaltimo neutralizavimas.

Verta pabrėžti, kad apsvaigimas nuo alkoholio išryškėjo kaip vienas dažniausių aspektų, padedančių tyrimo dalyvėms paaiškinti nužudymo įvykdymą. Šis žalingas įprotis informančių istorijose figūravo kaip pastovus gyvenimo būdo bruožas, o ne vienkartinis ar retai pasitaikantis reiškinys. Moterys atviravo, jog dar prieš nusikalstamos veikos įvykdymą turėjo rimtų problemų su alkoholiu bei dažnai juo piktnaudžiaudavo:

„Nu bet pradžia yra su alkoholiu. Kol alkoholis yra, atrodo gerai. Alkoholio nebėra – nu atrodo, pusiau gerai. Prasideda vėl alkoholis, jo padaugėja, iškart atsiranda problemų, priekabių, nes tai yra jau praėjęs apsišlifavimo tarpas to gyvenimo, to laikotarpio, kaip aš sakau. Ir vyksta va visokie tokie vaidai. Tai tu kol esi blaivas, tu nutyli, nieko tu nesakai. O žinai, kaip išgėrusiam. Aha, tu šitaip, o aš va šitaip va. Nu ir vat prasideda. Muštynės, konfliktai. Ir vat nužudymai.“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

⁴ Stažytė K. *Tėvų nužudžiusios daugiavaikės moters pažįstami atskleidė šiurpų jos likimą*, 15min.lt, Kaunas, 2019. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/teva-nuzudziusios-daugiavaikes-moters-pazistami-atskleide-siurpu-jos-likima-59-1137444>> [žiūrėta 2021-05-09]

„prieš tą sėdimą, dabar aš jau sėdžiu jau penkti metai. Tai jau, jau dar laisvėj supratau, kur mano problema. Mano problema alkoholis. Aš tik tada supratau. <...> man užtenka ten penkiasdešimt gramų, man sakau, saldainio man užteko su likeriu suvalgyt ir, ir aš, aš vėl pradėdu.“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

„daug ką sudaro aplinka, tas kaimas, paprasčiausiai iš neturėjimo ką veikt pradėjau po biškį, po biškį, po biškį gerti ir aš įklimpau į tą, aš įklimpau į tą liūną. Aš ir kodavausi, ir pati savo jėgom negėriau, aš netgi virš trijų metų negėriau, ir nežinau kas pasidarė, aš tą kodą antrą nutraukiau, ir aš vėl pradėjau gerti.“ (Emilija, 34, tėvo nužudymas, kaimas)

„aišku, kaltas ir tas alkoholis, pradėjom aiškintis santykius“ (Agnė, 46, sunkus sveikatos sutrikdymas, buvusio vyro nužudymas, miestas)

Kalbant apie moterų užimtumą, nusikaltimo metu didmiesčiuose, miestuose arba miesteliuose gyvenusios informantės savo darbinę patirtį pateikė gan miglotai – dažniausiai įvardinant darbus parduotuvėse, fabrikuose arba šeiminkavimą namuose. Tuo tarpu kaime gyvenusios tyrimo dalyvės teigė susidūrusios su įsidarbinimo galimybių trūkumu, dėl ko buvo tarytum priverstos rinktis vienintelį likusį variantą – ūkininkavimą. Tad nenuostabu, kad būtent alkoholio vartojimas buvo vienas iš pagrindinių būdų praleisti laisvalaikį, kas dažnu atveju paskatino netinkamą vaikų priežiūrą, socialinių darbuotojų apsilankymus, o galiausiai – nepilnamečių vaikų atėmimą iš tėvų. Šioje vietoje nesunkiai galima išvelgti atsikartojantį bei pačių moterų apibūdintą, vaikystėje patirtą nuo priklausomybių ir smurto kentėjusios šeimos modelį. Viena informantė taikliai apibendrina susiklosčiusią situaciją šeimoje kaip iš kartos į kartą perimamą modelį: *„augdama mačiau tas muštynes ir alkoholį, ištiesai mačiau, aš nepasimokiau, vadinasi, iš savo tėvų, kad aš dariau pati tą. Aš nepasimokiau.“*

Viena tyrimo informantė, pasakodama apie būtent per didelio suvartoto alkoholio kiekio įtaką įvykdytam nusikaltimui, išreiškė abejones dėl apsvaigimo nuo alkoholio kaip nusikalstamą veiką sunkinančios aplinkybės klasifikavimo. Informantės teigimu, tai turėtų būti ne sunkinanti, bet atvirkščiai – nusikalstamą veiką lengvinanti aplinkybė:

„sunkus nusikaltimas, bet niekaip nesuprantu, kodėl, pavyzdžiui, nešvelnina bausmių, kurie padaro, nusikalsta, pavyzdžiui, apsvaigę nuo alkoholio? Taigi tu nejauti, ką tu darai iš tikrųjų, tik paskui „Dieve, ką aš padariau?“ Man tai buvo šokas didžiausias, aš net negaliu paaiškinti, kaip man buvo baisu, aš savęs nepažinau, man tenai atrodo, kad šimtas į mane įlindo baisių demonų ir man nurodė, kad aš taip daryčiau <...> sunkinanti aplinkybė, kad buvau neblaivi. Bet va labai man, nežinau, kažkaip tai galėtų peržiūrėti tą visą Konstituciją, taigi girtas žmogus nežino, ką daro, nu. Iš tikrųjų, va dėl to va. Kaip tik duotų, va, sakytų „mažutė girta buvo, nežino, ką padarė, nu“. O kurios, palyginus, jeigu aš trezva būčiau jį nužudžius, taigi blogiau būtų buvę.“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

Tad alkoholio vartojimas gali būti pateikiamas ne tik kaip nusikaltimo įvykdymą paskatinęs aspektas, bet ir kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, argumentuojant jo poveikiu žmogaus psichikai. Moterų pasakojimai atliepia Panevėžio pataisos namų resocializacijos skyriuje dirbančios specialistės pastebėjimus – ekspertė kontrolės praradimą bei nestabilią psichologinę būseną nusikaltimo metu sieja su alkoholio vartojimu: „*kriminogeninis veiksnys buvo likęs didžiausias – alkoholio vartojimas, nes visas veikas padaro išgėrusi, nekontroliuoja savo emocijų, pame... Nu, kontrolę pameta su savimi ir tada jinai padaro nusikaltimą*“. Verta pažymėti, kad, remiantis tiek tyrimo dalyvių pasakojimais, tiek ir viešajame kriminologiniame diskurse pateiktais duomenimis, dauguma atveju nusikaltimo metu nuo alkoholio buvo apsvaigusi ir pati nužudymo auka, įvykio vietoje buvę liudininkai (neskaitant vaikų) bei galimai tikrieji nusikaltimą įvykdę asmenys. Tad identifikuotas nusikaltimo metu ne tik pačių informančių, bet ir kitų dalyvių ar liudininkų neblaivumas nurodo neutralizacijos technikų, susijusių su alkoholio vartojimu, reikšmę kriminologiniame diskurse. Naudojant šią neutralizacijos techniką galimas ne tik tyrimo dalyvės atitinkamų veiksmų paaiškinimas, bet ir kitų nusikaltimo veikėjų elgesio argumentavimas, pavyzdžiui, nužudymo aukos tuo metu taikyta agresija ar seksualinis priekabiavimas bei liudininkų pasyvumas ir greitos reakcijos stoka.

Pereinant prie narkotinių medžiagų vartojimo kaip nužudymą neutralizuojančios technikos svarbu pažymėti, kad tokie atvejai yra itin reti – priklausomybę nuo narkotinių medžiagų turinčios moterys dažniausiai vykdo kitas nusikalstamas veikas, pavyzdžiui, prostituciją bei nusikaltimus nuosavybei. Nepaisant to, narkotinių medžiagų poveikis tyrimo metu visgi buvo paminėtas – viena informantė užsiminė apie ekspertizės metu nustatytą narkotinių medžiagų poveikį įvykdytam nusikaltimui:

„man tokią, tokią ir ekspertizę padarė, kad nuvežė į, padaryti psichologinei ekspertizei, apklausė, paklausė apie mano praeitį ir parašė, kad man... <...> vienu žodžiu, dėl dviejų narkotikų vartojimo.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

Retai pasitaikančią narkotinių medžiagų įtaką bei nuolatinį apsvaigimo nuo alkoholio poveikį smurtinių nusikaltimų įvykdymo metu pabrėžė ir Panevėžio pataisos resocializacijos skyriaus ekspertė:

„Kažkaip alkoholį visą laiką akcentuoja, o apsvaigimą, kaip ir teisės pažeidimas, žinot, alkoholį priputi, narkotikų nieks nepatikrina. <...> Labai retai, kad būtų užakcentuota nuosprendyje, kad jinai buvo apsvaigusi nuo narkotikų. Alkoholis visą laiką buvo.“ (resocializacijos skyriaus vyresnioji specialistė)

„Gal vienetiniai atvejai dabar <...> Tai yra alkoholis. Visada. Narkotikų... Už narkotines – nesmurtauja jie. Ta prasme, tai gali būti plėšimas, kas irgi prie smurtinių nusikaltimų iš esmės, bet tai daugiau siekiant vėlgi finansinės naudos ir, nu ta prasme, tai ne. Narkotikai ne.“ (resocializacijos skyriaus psichologė)

Taigi, būtent priklausomybė nuo alkoholio informančių buvo įvardijama kaip nusikalstamos veikos metu įtakos turėjęs veiksnys. Galima daryti prielaidą, kad apsvaigimo nuo alkoholio akcentavimas, nepaisant to, kad Lietuvos teisinėje praktikoje tai reiškia sunkinančią aplinkybę, visgi gan efektyviai neutralizuoja įvykdytą nusikalstamą veiką atkreipiant dėmesį į iš to kylančią nestabilią būseną, agresiją bei negebėjimą atsiminti visų nusikalstamos veikos aplinkybių. Pasitelkiant šią neutralizavimo techniką sukonstruojama alkoholio ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu grįsta priedanga, bei tokiu būdu sumenkinamas sąmoningas moters vaidmuo ir lygiagrečiai einanti atsakomybė už nusikaltimą.

6.6. Neutralizacijos technikos, susijusios su smurtu artimoje aplinkoje

Anksčiau minėta dažna nužudymus įvykdžiusių moterų patiriama viktimizacija artimoje aplinkoje susišaukia su tyrimo metu atsiskleidusiomis tendencijomis – tyrimo dalyvių istorijose patirtas smurtas buvo itin ryškus bei nusikaltimo neutralizavimui reikšmingas elementas.

Vienas iš būdų gan efektyviai neutralizuoti padarytą nusikalstamą veiką yra patirto fizinio, psichologinio, seksualinio ar ekonominio smurto akcentavimas. Tokiu būdu nusikaltusi moteris išryškina smurtinių santykių padarinius bei save pozicionuoja kaip auką, smurtą patyrusią dar prieš nužudymo įvykdymą. Tyrimo dalyvių gyvenimo istorijose dominavo pasakojimai apie nuolat patirtą įvairių tipų smurtą iš tuometinio sugyventinio arba vyro:

„Ir vat visas gyvenimas – baimė, smurtas, vieatvė, nesaugumo jausmas, kai tu va, ta prasme, esi niekas, tavo vardas niekas, savivertė nulis, savigarbos nulis. Pasitikėjimo savimi visiškai jokio, ir tu tada jau ne, nesi niekas, nu ta prasme, tu net ne asmenybė. Tu net nežinau kas, tu esi skuduras po kojom, bokso kriaušė, tarnaitė, nu ta prasme, virėja, skalbėja, auklė vaiku.“ (Aistė, 41, sugyventinio nužudymas, kaimas)

„kas už uždary durų būdavo, aš, kaip pasakyt, aš iš namų šiukšlių nenešdavau. Mane sumušdavo, aš sakydavau – čia spinta, fanaras, ten kas nors – „aš į spintą trenkiaus“, ar kur nors. Aš niekad nepasisakysiu, kad mane sudaužė.<...> kaip sako „per gerą dūšėlę – nuoga rūrelė“. Dabar turiu, ką turiu.“ (Emilija, 34, tėvo nužudymas, kaimas)

Nepaisant patirtų fizinių ir psichologinių kančių, analizuojamose gyvenimo istorijose atsiskleidė konstruojamas įspūdis, lyg išsigelbėjimo iš smurtinių santykių paprasčiausiai nebuvo – pagalbos kreipimasis į teisėsaugos pareigūnus ar artimuosius pateikiamas kaip tuo metu neįmanomas arba bevertis variantas. Šis savotiško emocinio sąstingio aspektas stebina dar ir dėl to, kad smurtą iš antrosios pusės patyrė ne tik tyrimo dalyvės, bet ir jų atžalos:

„Aš patyriau tiek smurto, ir ne tik fizinio, bet ir psichologinio. Didžiulį psichologinį smurtą, tai aš nežinau. Ir jis skriaudė ne tik mane, bet ir mano vaikus. Ir mano mergaitės, jis jas klūpdydavo, jos klūpėdavo per naktis.“ (Aistė, 41, sugyventinio nužudymas, kaimas)

„pareina, tada aš kenčiu, bet prieš vaikus vieną vienintelį kartą buvo pakėlęs – dukrai ranką sulaužė, bet jinai jau buvo pilnametė“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

Būtent įvykdytas vyro ar sugyventinio nužudymas dažnu atveju tyrimo dalyvių buvo aiškinamas būtent kaip visą bendro gyvenimo laikotarpį patirto smurto bei bandymo apsiginti pasekmė. Šioje vietoje svarbu paminėti mušamos moters sindromo (angl. *Battered Woman Syndrome*) sampratą. Šis sindromas pasireiškia kaip ilgą laikotarpį patirto smurto pasekmė, kuomet moteris, patirdama įvairias smurto formas pakliūna į savotiškus psichologinius spąstus – nuolat jausdama bejėgiškumą ji nebegeba identifikuoti ir pasinaudoti galimais apsigynimo variantais, tokiais kaip išsiskyrimas, pabėgimas, kreipimasis į pareigūnus. Šiam sindromui yra būdinga psichologinė būseną, įvardijama kaip *išmoktas bejėgiškumas* – tam tikra viktimizacijos forma, kuomet moteris nebemato prasmės aktyviai priešintis smurtaujančiam partneriui ir prisitaiko prie esamos situacijos nebedėdama didesnių pastangų ištrūkti iš patiriamo *smurto rato* (Dutton, 1993, p. 1197). Moters bejėgiškumo jausmą skatina tokie veiksniai, kaip patiriami partnerio grasinimai, nesėkmingi ankstesni bandymai pasipriešinti smurtui, neefektyvus atitinkamų institucijų darbas, artimųjų nepalaikymas, dar vaikystėje patirtas smurtas.⁵ Šio sindromo bruožai pastebimi tyrimo dalyvių pasakojimuose.

Nuolatinė baimė dėl savos ir vaikų gerovės patvirtina moterų patirto smurto poveikį – prie tuo metu įsitvirtinusio bejėgiškumo jausmo prisidėjo ir informančių įvardyta susiformavusi toksiška priklausomybė nuo smurtinių santykių:

⁵ Vasiliauskaitė Z. Mušamos moters sindromas, Panevėžio agentūra „SOS vaikai“
<<https://pagalbaseimoms.lt/musamos-moters-sindromas/>>

„dažniau gal stengdavausi viską užglaistyt. Nors ne aš kalta būdavau, aš atsiprašinėdavau.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

„reikėjo skirtis – gailėjau, nuo tų santykių buvau priklausoma“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

„nuo savo vyro aš buvau priklausoma, ir kad yra ta priklausomybė nuo santykių, kad jin tokia yra, aš sužinojau tarp kitko tik čionai, kai atsidūriau. <...> Aš ją turėjau visada. Todėl aš ir kenčiu tą smurtą“ (Aistė, 41, sugyventinio nužudymas, kaimas)

„susiradau vėl eilinį kartą draugą. Nu mane, aš matyt traukiu tokius. Aš iš tikrųjų traukiu tokius, aš nežinau, kodėl. Nu kodėl man taip nesiseka, aš neįsivaizduoju. Gal aš nenormaliai atrodau ar kas yra, nu vat visas toks gyvenimas, Dieve, Dieve. Do muštyinės, do plaktynės, do vartynės. Pradžia graži, nu pabaiga tai bjauri“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

Negebėjimas ištrūkti iš smurtaujančio partnerio aplinkos aiškinamas tiek emociškai ir ekonomine priklausomybe, tiek ir apskritai atsikartojančiu smurtinių santykių modeliu, kuomet išsigelbėjus iš tokio pobūdžio santykių naujas partneris vėlgi pradeda naudoti smurtą. Šiuo atveju atsiskleidė įdomus aspektas – dalis tyrimo dalyvių buvo linkusios prisitaikyti prie patiriamo smurto bei tuo metu neutralizuodavo jų elgesį pačios gailėdamos santykių, prisiimdamos kaltę ar kartu vartodamos alkoholį.

Daugelį metų patirtas vyro ar sugyventinio terorizavimas ir smurtas artimoje aplinkoje bei žalingas alkoholio vartojimas glaudžiai persipina su kita neutralizacijos technika – tuometinė moters nestabili emociškai būseną bei savitvardos praradimą. Identifikuotas vidinės asmens būsenos poveikis įvykdytam nusikaltimui atliepia M. Kaptein ir M. van Helvoort teorinės prieigos sąlygą – emocijinės būklės svarbą pabrėžė būtent tos informantės, kurios pripažino įvykdžiusios tuometinio vyro ar sugyventinio nužudymą:

„mano charakteris yra labai bjaurus, o kada išgeriu – man viskas vienodai šviečia, būna nieko aš nebijau, nei policijos, nieko nebijau, nesveikas mąstymas“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

„gulėjau, bet jisai atėjo vėl. Kaip pradėjo per veidą mušti, nežinau, nu ir taip verkt pradėjau, nežinau, tos ir ašaros, ir skausmas, ir pyktis, ir alkoholis, ir žinot, ir viskas susimaišė! Man protas susimaišė“ (Sofija, 60, vagystės, du nužudymai, kaimas)

„tas, sakau, smurtas, matyt, mane jau ant tiek davedė, ir ta vienatvė, kai, nu aš.. aš jau pavargau matyt nuo to skausmo, nuo tos tuštumos, ir visa kita. <...> Vėlgi jisai jau pradėjo mane stumdyti, aišku, išgėrę, gerai išgėrę buvom, aš nesiginsiu, tikrai alkoholis buvo. Ir aš jau supratau, aš jau žinau vėl, kas manęs laukia. Nes aš žinau, aš jau ir elektrošoką buvau patyrus, ir galva buvo praskelta, ir nu ten daug dalykų, vienu žodžiu. Nu sakau. Nu aš jau ant tiek, matyt, jau pavargau, kad nu man visio, man jau susisuko smegenys. Galvoju, nu užtenka, nu aš jau nebegaliu, nu man jau visio, aš nebegaliu, aš visą gyvenimą kenčiu tą smurtą, man viskas.“ (Aistė, 41, sugyventinio nužudymas, kaimas)

„Ir, aišku, emocinė būseną. Nes tu pastoviai, tu kenti, kenti, kenti, kenti, ir ne veltui yra tas posakis, sako, kada būna perpildyta kantrybės taurė. <...> mano situacijoj tai sakau, ir, ir nervas, ir emocinė būseną, tas vidi... vidinio palūžusio pasaulio tokio kaip, tiesiog emocija. Kai atrodo, tu nori turėti žmogų šalia, bet tu jį turi kaip, kaip daiktas, ir tu jautiesi kaip daiktas. Tu negirdi gero žodžio, tu negirdi malonaus to žodžio. Visada viskas blogai, viskas... O kur pradžioj buvo – ohoho, viskas gerai. Ir va, ir čia atsidurti net negalvojau, bet yra, kaip yra.“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

Taigi, neutralizuojant nužudymo įvykdymą kaip viena iš neutralizavimo technikų išryškėjo nusikalstamos veikos metu susikaupusių emocijų antplūdis. Tokią techniką pasitelkusios informantės atskleidė, kad būtent tuo metu jautė bei patyrė įvairiausias neigiamas emocijas, kol galų gale neteko kontrolės ir įvykdė nužudymą. Pastebėtina, kad ši neutralizacijos technika, nukreipta į vidinius asmens veiksmus, tokius kaip sudėtingas asmens charakteris, susikaupusios negatyvios emocijos, išgyvenamas skausmas bei savitvardos praradimas, buvo taikoma būtent moterų, pripažinusių įvykdžius antrosios pusės nužudymą.

Tyrimo metu išryškėjo dar viena neutralizacijos technika, susijusi su artimoje aplinkoje patirtu smurtu – nusikaltimo metu taikyta savigny. Įvykdyto nusikaltimo kaip tuometinės gynybos aiškinimas yra neutralizacija, nurodanti tuo momentu iškilusios grėsmės gyvybei aplinkybę. Ši technika pasireiškė nusikalstamos veikos įvykdymą pripažinusioms informantėms tvirtinant, kad nužudymas yra oficialiai teismo nepripažintos būtiniosios ginties pasekmė:

„Atėmiau iš jo peili, stvėriau <...> kaip tai, jau nebebuvo grėsmės gyvybei, o kirvis gulėjo virtuvėje, nu tai kaip nebuvo? Jis girtas ant tiek sveikatos turėdavo <...> džiaugiuosi tik viena, kad viena aš likau gyva, kaip vaikai sako, teisėjas, nuramino „džiaukitės“, sako, aiškiai „kad mama liko gyva, tėtė, aišku, gaila ir tėčio, bet mama tai grįš“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

„jisai man kumščiu kirto į veidą ir, ir suprantat, kaip kirto, aš ant sofos taip atkaltė ir va taip, kad net žinokit, aš, aš va kritau į sieną, ranka mane laiko (rodo), prisiekė smaugti ir aš, žinokit, aš nieko ir aš šitą, kada jis taip užsivertė, šitą ranką taip laiko (rodo), šitą, žinokit, jį viena ranka stumiu, ir va kaip čia buvo, va šitai šonu (rodo), nu staliukas ir kompiuteris. Ir kas, žinokit, tą peilį padėjo? Niekas nieko nevalgė. Aš atėjau, irgi niekas nieko nevalgė. Šitai jisai tenai, nežinau, peilis ir aš va šitai griūdama (rodo), va kaire ranka, žinokit, kaire ranka ir... Užgriebiau, ir tris kartus aš jam.“ (Agnė, 46, sunkus sveikatos sutrikdymas, buvusio vyro nužudymas, miestas)

„Gautysi kaip ir gyniausi, bet... Byloj to nerašė, nēr jokioj... Jokio požymio, kad tai būt gynyba, ir kad būt, pavyzdžiui, peržengtos gynybos ribos, niekur.“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

Savigny instinktas yra natūrali reakcija į iškilusį pavojų gyvybei, tačiau ne visada įrodomas tokios gynybos teisėtumas. Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 28 straipsniu, būtiniosios ginties ribos yra peržengiamos, kuomet „tiesiogine tyčia nužudoma arba

sunkiai sutrikdoma sveikata, jeigu gynyba aiškiai neatitiko kėsinimosi pobūdžio ir pavojingumo“.⁶ Taigi, informantės, aiškinančios tuometinę būtinosios ginties aplinkybę, neutralizuoja nusikalstamą veiką bei tokiu būdu atmeta jų kaltę įrodantį oficialų teismo nuosprendį.

Įdomu tai, kad viena tyrimo dalyvė interviu metu atkreipė dėmesį į nusikaltimo įrankio pasirinkimą – anot jos, kitos išbandytos priemonės ginantis nuo smurtaujančio vyro buvo nebeveiksmingos, o pastarasis ją nuolat tyčia provokuodavo:

„Aš taip ir apsigindavau, sako „kodėl tu peilį stverdavai?“ Tai kaip kitaip apsiginti? Kočėlai nepadėdavo, tiktai peilis, aš norėdavau tiktai pagąsdinti, bet jisai nebijodavo to peilio, sakydavo „durk, jei tu tik nori – durk“, jis ant tiek nebijojo, nes matot, nes iš tokios giminės, iš tokios, banditų giminės jau iš tikrųjų. <...> Jie gi iš banditų, uošvis nužudęs, nužudęs mano uošvienę, mano vyras likęs našlaitis 5 mėnesių, tai ten giminė, patikėkit, visi sėdėję, visi, visa giminė sėdėjusi.“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

Tyrimo dalyvė, apibūdindama nužudymo aplinkybes, vienu metu naudoja net keletą neutralizacijos technikų – neutralizuoja tiek nusikaltimo ginklą, tiek ir sustiprina iškilusio pavojaus svarbą akcentuodama ne vien patirtą smurtą ir provokacijas, bet ir tai, kad vyras buvo kilęs iš kriminalinę praeitį turinčios giminės. Galiausiai užsimenama apie intereso nužudyti tyčia nebuvimą: „Nu kam man to reikėjo? Ką jis, milijonierius buvo man?“ Tvirtinant, kad nužudymas buvo neplanuotas bei įvyko spontaniškai, kaip reakcija į antrosios pusės agresiją, dar labiau sustiprinamas patirto smurto artimoje aplinkoje priežastinis ryšys su neutralizuojamu nusikaltimu.

Taigi, informančių patirtas smurtas artimoje aplinkoje atskleidė keletą interviu metu pasitelktų neutralizacijos technikų variacijų. Visų pirma, patirtas ilgalaikis smurtas buvo pateikiamas kaip viena iš esminių antrosios pusės nužudymo priežasčių, o informančių pasakojimai leidžia įžvelgti mušamos moters sindromo požymių – tuometinį bejėgiškumą, nesugebėjimą atrasti problemos sprendimo bei savotišką susitaikymą ir adaptaciją prie smurtinių santykių. Dar viena, būtent partnerio nužudymą neutralizuojanti technika – nestabili emocinė būseną bei prarasta kontrolė, kurios rezultatu ir tapo nusikaltimo įvykdymas. Galiausiai įvardytas iškilęs pavojus gyvybei neutralizuoja įvykdytą nužudymą kaip paties vyro ar sugyventinio taikyto smurto iššauktą pasekmę. Tokiu būdu deviantinis elgesys yra pateikiamas kaip atitinkama gynybinė reakcija siekiant išgyventi, tuo pačiu metu atmetant oficialaus teismo nuosprendžio tikslingumą.

⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 28 straipsnis. Būtinoji gintis
<<http://www.infolex.lt/ta/66150:str28>>

6.7. Vengimas prisiminti nusikalstamą veiką

Informantėms pripažinus nusikalstamos veikos įvykdymo faktą vienas iš analizės metu identifikuotų neutralizavimo būdų yra būtent prisiminimų apie nužudymą slopinimas. Šią techniką taikiusios tyrimo dalyvės, paklaustos apie patį nusikaltimą, teigė negalinčios papasakoti, kas konkrečiai įvyko, kadangi nepamena tam tikrų tos dienos epizodų:

„aš kai nubėgau į kitą kambarį, atsisėdau ant lovos, man akyse aptemo, aš nieko neatsimenu, aš iki dabar dar nieko neatsimenu, tik atsimenu tą vaizdą, kai aš jau tai padariau.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

„ir po to sykiu aš nieko neatsimenu. Nemačiau nei, kai žmonės susirinko, nieko. Tik kažkas, policininko balsą girdžiu, sako, einam, Agnė, sako, tai atsitokėjau jau aš policijoj tiktais ir kai pasakė tiktais, sako – nu negyvas“ (Agnė, 46, sunkus sveikatos sutrikdymas, buvusio vyro nužudymas, miestas)

„Aš neatsimenu, kur aš, kaip aš, nu kada, kokioj vietoj aš atėmiau tą peilį. Ar jisai numetė, ar gulėjo, o gal kitą peilį, aš nežinau. Nu, bet jisai buvo nužudytas su peiliu. Nu, bet aš iš karto, sakau, iškviečiau greitąją, atvažiavo, bet nieko negalėjo padaryti jau jam ir kada tardytoja jau pasakė, kad jisai nužudytas su peiliu. Aš galvojau, kad su tuo radio, kaip daviau per galvą du kartus ir galvojau, kad aš jį su tuo radio“ (Sofija, 60, vagystės, du nužudymai, kaimas)

Būtent tokios prisiminimų spragos informantėms leidžia tam tikra prasme atsiriboti nuo įvykdyto nusikaltimo teigiant, kad jos negali detalizuoti nužudymo aplinkybių, nusikaltimo įrankio ar to, kas vyko jau po nusikalstamos veikos. Tokia neutralizacijos technika yra ganėtinai paranki, kadangi leidžia suabejoti ne tik įvykdyto nusikaltimo aplinkybėmis, bet ir pačio asmens gebėjimu suvokti savus veiksmus bei jų pavojingumą nužudymo metu. Tokio pobūdžio abejonės padeda suponuoti galimą moters ribotą pakaltinamumą arba nepakaltinamumą.

Pavyzdžiui, viena tyrimo dalyvė, atliekanti laisvės atėmimo bausmę už kartu gyvenusio mirusios motinos draugo nužudymą, viso interviu metu teigė neprisimenanti nužudymo bei pateikė gan miglotą pasakojimą apie įvykdytą nusikaltimą:

„vat tos dienos, iš tikrųjų, net neatsimenu. Aš tai policijos pareigūnam aiškinau, bet, aišku, jiem tai, turbūt pilna tokių pasakojimų yra, taip kad. Aš to įvykio pačio neatsimenu, atsimenu, kad sėdėjom, kad jisai vėl eilinį kartą puolė ant manęs, nes tai būdavo jo, išgėrusio visą laiką priekaištai, kad va, kur tavo mergaitės auga, kodėl ne su tavim, o tu čia dar aiškini, kad aš nedirbu ir panašiai. Nu jisai mane vat užgauliodavo visokiais žodžiais ir tiesiog gavosi taip turbūt, kad aš tuo metu, kai valgiau ir atsistojusi jam trenkiau vieną kartą ir tai antras kartas turbūt buvo gal su peiliu, nes vat tos dienos, nežinau, ir psichologė sako – nesistenk, sako, nes kuo daugiau aš stengiuosi save, nu, atsiminti, tuo daugiau, vadinasi, sako, kažkoks, kažkas tai yra, ko, ko dar nenori vidus atsiminti. Ir vat aš neatsimenu, tai va taip ir patekau čionai.“ (Diana, 33, motinos draugo nužudymas, didmiestis)

Nepaisant to, kad šios neutralizacijos technikos taikymo metu tiesiogiai kaltė ir įsitraukimas į nusikaltimo įvykdymą nėra neigiami, tačiau tikslų prisiminimų trūkumas yra sustiprinamas pačias aplinkybes pateikiant lyg spėlioiant, kas galėjo iš tikrųjų nutikti. Pažymėtina, jog neutralizuodama nusikalstamą veiką tyrimo dalyvė rėmėsi ne tik savo pačios išvalgomis, bet ir kitų įsitraukimu – su ja dirbusių klebono bei psichologų duotu patarimu nesistengti prisiminti to, kas nutiko. Šių specialistų išreiškiamos pozicijos svarba pabrėžiama prisimenant tokio pobūdžio patarimus: „*nesistenk prisiminti, nes yra blokuojami tam, kad kažkas tai nutiko būtent, sako, nu tai, sako, gal tai net ne tavo darbas*“. Tad galima daryti prielaidą, kad toks su kalinčiomis moterimis dirbančių ekspertų įsitraukimas interpretuojant esminių prisiminimų apie nužudymą trūkumą pasėja abejonių dėl esamos kaltės pačių pažeidėjų mintyse.

Kita neutralizacijos technikos variacija, susijusi su vengimu prisiminti nusikalstamą veiką yra prisidengimas netobulu savęs pažinimu. Vėlgi, čia figūruoja specialistų, dažniausiai – psichologų pokalbių su nuteistosiomis poveikis bei jų metu prieinamos tam tikros išvados. Po konsultacijų atėjęs suvokimas, kad tyrimo dalyvė vis dėlto gerai savęs nepažįsta ir nesupranta, lyg padeda paaiškinti prisiminimų spragas bei tuo pačiu suteikia potencialų bei gan akivaizdų sprendimo būdą – savęs pažinimą. Šiuo atveju atkreipiamas dėmesys į moters vidinį pasaulį bei jo pažinimo ir įsigilinimo stoką.

Taigi, vengimas prisiminti paties nužudymo įvykdymą suteikia pagrindą pateikti glaustas bei ne iki galo aiškias nužudymo aplinkybes ir tuo pačiu sukelti abejones dėl paties nusikaltimo įvykdymo fakto. Tai daroma argumentuojant patiriamu konkrečių, su nužudymu susijusių prisiminimų vidiniu blokavimu arba netobulu savęs pažinimu. Visgi prisiminimų apie deviantinį elgesį slopinimas gali būti aiškinamas ir kaip tuo momentu išgyvento pykčio bei vartoto alkoholio rezultatas. Panevėžio pataisos namuose su kalinčiomis moterimis dirbančios psichologės teigimu „*tai yra daugiau savitvardos praradimai, kai to pykčio prisikaupia, ir va jos jį išlieja tokiu būdu. Dažnai jos to pačio fakto, kaip jos ten nudūrė, jos net neatsimena. Nes tai, matyt, tiek užlietas tas įsiūtis*“. Tad vengimas prisiminti gali būti traktuojamas kaip nebūtinai sąmoningas, bet ir galimai sąmonės lemiamas tiek asmens savisaugos elementas, tiek ir neutralizacijos technika, leidžianti kvestionuoti moters atliktą vaidmenį ir įsitraukimą nužudymo metu.

6.8. Deviantinio elgesio neigimas

Viena iš pamatinių neutralizacijos technikų, taikomų aiškinant deviantinį elgesį, yra įvykdytos nusikalstamos veikos neigimas. Nesutinkant su pateiktais kaltinimais dažniausiai kaltė ir atsakomybė yra permetama kitiems, tuo metu nusikaltimo vietoje buvusiems asmenims, o tai reiškia nuo oficialios versijos besiskiriančių nužudymo aplinkybių pateikimą.

Verta pažymėti, kad būtent nužudymo įvykdymą neigusios tyrimo dalyvės atlieka laisvės atėmimo bausmę už tėvo, kaimyno, sugėrovo ar draugo nužudymą. Taigi, už sugyventinio ar vyro nužudymus kalinčios informantės buvo labiau linkusios pripažinti deviantinį elgesį bei sutikti su tuo, kad būtent jos įvykdė nusikaltimą. Tuo tarpu kitais ryšiais su moterimis susijusių aukų nužudymai apskritai yra sunkiau paaiškinami, kadangi šiose situacijose paprastai nefigūruoja artimoje aplinkoje patirtas smurtas. Toliau bus pristatyta, kaip informantės neigia nužudymų įvykdymą bei kaip jų pateikiamos versijos skiriasi nuo remiantis oficialiais bylų duomenimis viešajame kriminologiniame diskurse pateiktų nužudymo aplinkybių.

Pavojinga recidyviste pripažinta tyrimo dalyvė, šiuo metu atliekanti laisvės atėmimo bausmę už antrą nužudymą, dėl kurio savo kaltę pripažino, teigė, kad pirmojo nužudymo ji iš tiesų neįvykdė. Situaciją apsunkina tai, kad moteris buvo tik neseniai atvykusi į miestą, tad, jos teigimu, likusieji vakarėlio dalyviai liepė jai vienai prisiimti atsakomybę už nusikaltimą, kurio ji nepadarė:

„taip išėjo, kad iš ryto žmogus vienas negyvas. Nu. Nu vot negyvas žmogus atsirado ir kažkaip tais taip išėjo, kad aš neseniai ten buvau, ir aš kaip ten buvau, konfliktas man buvo su tuo žmogaus, kur buvo negyvas, su jo draugė ten. Nu buvo konfliktas ir kažkaip tai tipo apkaltino mane, bet galėjau išlįsti, galėjau, bet man buvo pasakyta – nu reikia tau prisiimti, nekapstyk, nedaryk nieko arba sodins daug žmonių, bus grupinė ir daug gausim, ir viskas. Tu čia viena, tu tik neseniai atvažiavai, buvo tas konfliktas, tegu būna ant tavęs, tu neprapulsi. Nu kažkaip tai aš taip, nu kažkaip tai neturėjau į kur kreiptis, neturėjau kažkas man kas padėtų, aš karočė buvau, nu likau viena kaip vot nieko neturiu ir nieko, ir viskas. Ir aš taip nuleidžiau rankas ir man davė aštuonis metus, aš atvažiavau čia.<...> Todėl man ir pinigus siuntė, sakau, ir dar vyras buvo atvažiavęs, keturis tūkstančius man padėjo ir aš čia iškart turėjau litų ir taip turėjau kiekvieną mėnesį, sakau. Kažkaip tai kaip mane papirko gal pasakyti.“ (Sofija, 60, vagystės, du nužudymai, kaimas)

Informantė nusikalstamą veiką neutralizuoja pateikdama gan įtartinas nusikaltimo aplinkybes – nenatūralią nužudytosios aukos kūno padėtį, įtarimus, kad asmuo arba asmenys, kurie iš tikrųjų įvykdė nužudymą, slėpdami įkalčius kūną nuplovė bei perrengė – „negulėjo, o vot taip vot sėdėjo sofoj <...> visi buvo kruvini, bet jisai buvo švarus kaip greitoji atvažiavo. Jisai buvo švarus, išplauta, ir galva buvo išplauta, nu ir, kad visi nustebo, kad jisai nu išplautas.“ Negana to, informantė pažymi, kad ją pakišę asmenys ne tik liepė melagingai prisipažinti, bet ir atsidūrus Panevėžio pataisos namuose siuntė pinigus, kuriais ją papirko. Pažvelgus į viešajame kriminologiniame diskurse pateikiamą versiją ryškėja kiek kitokios aplinkybės – naujienų

portaluose teigiama, kad tą patį vakarą girtų benamių konflikto metu informantė puolė būsto kaimyno draugę, o kaimynui mėginant apginti savo draugę bei trinktelėjus moteriai, ši peiliu vieną kartą dūrė jam į krūtinę.⁷ Ši versija neatitinka informantės pasakojimo – ji tvirtino, kad konfliktas su kaimynu ir jo drauge įvyko, tačiau jo metu moteris vyrui ne bedė peiliu, bet gindamasi trinktelėjo su moliniu dubenėliu. Tuo tarpu tiek moters, tiek ir viešajame diskurse pateiktos įvykdyto antrojo nužudymo versijos sutapo. Taigi, informantės pateiktos pirmojo nužudymo aplinkybės ganėtinai skiriasi nuo oficialiosios versijos, pats nusikaltimas neutralizuojamas pabrėžiant aktyvų liudininkų įsitraukimą tiek slepiant įkalčius, tiek primetant moteriai kaltę bei suteikiant finansinę paramą įkalinimo įstaigoje.

Įdomu tai, kad iš pradžių panašiomis aplinkybėmis pasižymi ir kitos tyrimo dalyvės apibūdinta nusikalstama veika – moteris taip pat dalyvavo vakarėlyje, kurio paryčiais buvo rastas nužudyto buto šeimininko lavonas:

„aš atsiguliau, paskui atsikėliau pusė keturių, ir radau tą žmogų, tą šeimininką ant, ant grindų jau nebegyvą, nu bet aš nežinojau, kad jisai negyvas. Aš mačiau virš galvos kraują, viską, tiesiog aš galvojau, kad jisai, nu... Gal krito, gal galvą susimusė, nu prisi, apsi, nu taip yra. Paskambinau iš karto 112, sakau taip ir taip, ir aš sumelavau, žinokit, mano klaida buvo sumeluoti, kad aš čia nemiegojau, nes aš išsigandau. Aš sakau – aš čia nemiegojau, sakau, aš čia vakare buvau, mes šventėm gimtadienį, bet aš išėjau. O ryte, sakau, nu koks tas rytas, keturios valandos buvo, sakau, pasijutau, kad man blogai, ėjau, nu taisyti tiesiog sveikatą, durys buvo neužrakintos, įėjau ir radau jį gulintį ant žemės. Nu čia mano ta klaida tiktai buvo padaryta <...> jis galvojo apgudrauti, mane pakišti, pats išlįsti: „Tu moteris, tu mažiau gausi“ nu, jis taip įsivaizduoja, nu bet kodėl aš turėčiau už tave priimti kaltę, jeigu tu tai padarei?“ (Kamilė, 46, smurtinis nusikaltimas, kaimyno nužudymas, didmiestis)

Šios informantės atveju nusikalstama veika yra iškart neutralizuojama pripažįstant kaltę dėl kur kas lengvesnio nusižengimo – melo. Anot informantės, būtent pamelavusi, kad nusikaltimo metu nemiegojo, ji įkliuvo į savo pačios spąstus bei buvo pakišta kartu vakarėlyje dalyvavusio draugo. Taigi, moteris nusikaltimą neutralizuoja dvejopai: tiek prisiimant savo pačios atsakomybę už pateiktus melagingus pirminius parodymus, tiek tvirtinant, kad dėl teistumo bei laisvės atėmimo bausmės yra kaltas kitas asmuo – nužudymą įvykdęs, į vakarėlį kartu atėjęs draugas. Remiantis viešajame kriminologiniame diskurse pateiktais duomenimis, lemtingą vakarą informantė kartu su jos bendrininku pripažintu draugu bei nusikaltimo auka vartojo alkoholį ir žaidė kortomis iš nusirengimo. Moteriai nesutikus nusirengti bei buto šeimininkui pradėjus prie jos priekabauti kilo

⁷ Pilaitienė A. *Dėl benamės – prokuroro prašymas: moteris nužudė jau antrąją auką*, lrytas.lt, 2018. <<https://www.lrytas.lt/lietuvsodiena/kriminalai/2018/10/31/news/del-benames-teismo-prasymas-moteris-nuzude-jau-antraja-auka-8074603/>> [žiūrėta 2021-05-09]

konfliktas, kurio metu moteris kartu su draugu nelaimėli smarkiai sumušė.⁸ Tad informantės pateikiamos aplinkybės ganėtinai skiriasi nuo oficialiosios versijos – moteris apie žaidimą kortomis neužsiminė, o nusikaltimą neutralizavo teigdama, kad tuo metu miegojo bei pasirinkdama pripažinti kaltę už menkesnį nusižengimą.

Pereinant prie sekančių neutralizacijos technikų variacijų, susijusių su nužudymo įvykdymo neigimu, toliau analizuojami atvejai, iš kurių du buvo oficialiai pripažinti kaip nužudymai, įvykdyti bendrininkaujant. Pateikiamos aplinkybės yra kiek kitokios – tyrimo dalyvės pripažino toliau aptariamų nusikaltimų metu buvusios įvykio vietoje bei tiksliai prisimenančios, kas įvyko, bet tvirtai neigė savo atsakomybę už pačius nužudymus. Šio tipo neutralizacijos technikos yra rizikingesnės, kadangi neskaitant tuo momentu suvartoto alkoholio poveikio lyg nebelieka akivaizdžios priežasties, dėl kurios galima būtų praleisti ar neišsiplėsti ties tam tikromis nusikalstamos veikos aplinkybėmis.

Viena tyrimo dalyvė tvirtino, kad įvykdyto nusikaltimo dieną moteris vartojo alkoholį kartu su vyru bei nusikaltimo auka:

„Baliavojam, baliavojam kažkokiam tai užkampy, landynėj ten. Nu ir... trys valkatos ir norim viens už kitą mandresni būt. Nu ir, prasidėjo konfliktas. <...> [Vyras – aut. past.] trinktelėjo, trinktelėjo jam, ir širdis plyšo tam žmogui. Iš vieno vienintelio smūgio. Nieks negal... negalėjo patikėt niekaip, niekaip netikėjom, nukrito jis, nukrito. <...> Niekaip nesuprantu, taip būtų lengviau suprasti, jeigu žmogų va – mušė. Turi kerštą, ane, ten sakai užmuši, ten iš pykčio jį talžai ar ten, tai galėtum suprast, kad tu žmogų užmušei. O čia aš visai prie jo neprisilietusi, tik matau tą juodą maišą, kad deda tą maišą.“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

Paradoksalu, kad moteris įvykdytą nužudymą neutralizuoja ne tik teigdama, kad visi trise jie buvo išgėrę, o nužudymo metu ji sėdėjo ir nei nepalietė nukentėjusiojo, bet ir pabrėždama, jog nelaimėlis žuvo nuo vieno vyro trinktelėjimo delnu per širdį. Šitaip informantė paneigia bei tokiu būdu neutralizuoja savą įsitraukimą, o taip pat sumenkina savo vyro kaltę pažymint, kad būtent nusikaltimo aukos silpna sveikata bei širdis neatlaikė vieno delnu suduoto smūgio. Pažymėtina, kad viešajame kriminologiniame diskurse pateikiama kur kas kitokia nusikaltimo versija – bylos duomenimis tiek informantė, tiek ir jos sugyventinis auką užpuolė bei net 50 kartų smogė kumščiais, spyriais ir metaliniais strypais, o mirtini smūgiai buvo suduoti ne tik į krūtinę, bet ir į galvą, rankas, kojas. Remiantis šia versija po nusikaltimo įvykdymo moteris iškvietė greitąją

⁸ Aleksėjūnaitė A. *Žaidimas kortomis baigėsi mirtimi*, diena.lt, 2014. <<https://m.diena.lt/naujienos/klaipeda/nusikaltimai-ir-nelaimes/zaidimas-kortomis-baigesi-mirtimi-614642>> [žiūrėta 2021-05-10]

pagalbą prisistačiusi svetima pavarde bei teigė, kad aukos kūną pastebėjo atsitiktinai, eidama pro šalį.⁹ Tad tyrimo dalyvė nusikaltimą neutralizuoja tvirtindama, kad ji tebuvo liudininkė, o nužudymą pateikia veikia kaip nelaimingą atsitikimą, dėl kurio kaltas ne tiek jos vyro suduotas smūgis, kiek paties nužudytojo asmens prasta sveikata ir silpna širdies veikla.

Kitos tyrimo dalyvės teigimu, moteris nusikaltimo metu laiką leido kartu su nužudymo auka tapusiu tėvu bei savo sugyventiniu. Visi asmenys kartu vartojo alkoholį bei galiausiai tarp sugyventinio ir tėvo kilo konfliktas, pasibaigęs muštynėmis, o vyrui spyrus informantės tėvui į galvą šis krito, trenkėsi į staktą bei galiausiai mirė:

„išeina, taip kaip ir pakišo, nes jisai kažkaip apsidraudė, aš po to tiktai išsiaiškinau, nes jisai, kai buvo tėvukas sumuštas, jis į lovą buvo paguldytas, jisai, aš nuėjau kviest greitąją, jis man neleido greitosios, nes, sako, tipo kabins abudu ten, taip toliau ir panašiai. Ir, po to, jau kai jau visas tas tyrimas prasidėjo, aš tiktai iš liudininkų parodymų aš sužinojau, kad jisai, jau dar tėvas būdamas gyvas, jis, kai buvo mano tėvas gyvas, jisai jau mane pakišęs buvo. Nes jisai ėjo per visus mano artimiausius kaimynus, taip toliau ir panašiai, skelbė, kad aš tėvą sumušus, kad tėvas guli lovoj. Jis nesakė, kad jis jį mušė, jis sakė, kad aš jį mušiau. Jisai tuo apsidraudė. Ir aš nieko jau įrodyt nebegalėjau, nieko.“ (Emilija, 34, tėvo nužudymas, kaimas)

Tad tyrimo dalyvė nusikaltimą neutralizuoja tiek teigdama, kad ji nužudymo neįvykdė, bet buvo nusikaltimo liudininkė, tiek ir tvirtindama, kad būtent jos tėvą nužudęs sugyventinis pasirūpino, jog visi aplinkiniai bei liudytojai teismo metu būtų nusistatę prieš moterį bei įsitikinę būtent jos kalte. Sugyventinio kaltė dar labiau sustiprinama atkreipiant dėmesį į jo motinos gerą finansinę padėtį bei šių šeimos pinigų suteikiamas privilegijas. Informantės teigimu, vyras dar ikiteisminio proceso metu pardavė savo turėtus turtus – „netgi „Golfas“ jo trečias nestovėjo kieme, jis buvo viską išsipardavęs“ – bei dingo iš miesto. Taigi, ryškėja mišrios neutralizacijos technikos – moteris, neigdama savo kaltę ir įsitraukimą, pabrėžia sugyventinio atliktą vaidmenį tiek nusikaltimo metu, tiek ir po to, kuomet kaimynų tarpe buvo suformuota nauja nužudymo versija. Negana to, pastebėtinas mėginimas dar labiau sustiprinti būtent sugyventinio kaltę užsimenant apie jo fizinę jėgą ir boksininko karjerą bei laiku pasišalinti leidusią finansinę padėtį. Remiantis viešuoju kriminologiniu diskursu atsiskleidžia kiek kitokia nužudymo versija, kuria remiantis būtent

⁹ Zubrickienė I. *Benamiai ir patys retina savo gretas*, valstietis.lt, 2018. <<http://valstietis.lt/naujienos/salyje/benamiai-ir-patys-retina-savo-gretas/>> [žiūrėta 2021-05-10]

informantė, o ne jos sugyventinis, susimušė su tėvu bei ne mažiau nei šešis kartus smogė aukai į veidą, galvą bei kitas kūno vietas, patirti būtent galvos sužalojimai sukėlė tėvo mirtį.¹⁰

Visų analizuojamų gyvenimo istorijų kontekste išsiskiria toliau analizuojama tyrimo dalyvės istorija – moteris kaimyno nužudymą neutralizuoja aiškindama, kad ji įvykdė tik dalį nusikaltimo:

„kas yra parašyta mano byloje, tai, suprantat... Faktai nesutampa su realybe. Absoliučiai. Aš sėdžiu, taip – aš kenčiu, aš vos ne kiekvieną dieną verkiu, ir, aišku, to niekas nemato, nes čia pradėk verkt, tai... Išjuoks tave paprastų paprasčiausia. Skaudu yra sėdėt už tai, ko tu nepadarei iš tikrųjų. Kai tu žinai, kad taip, tu, tu dalį, dalį tu prisipažinai, tu nuo širdies sakei, kad „taip, aš padariau va tą ir tą“. Aš jį sumušiau, aš jį labai smarkiai sumušiau. Bet ir teismo ekspertizės, ekspertai yra... Juodai balta parašyta, kad nu tiek, kiek aš jį sumušiau – tai buvo lengvas kūno sužalojimas. Bet, aš jį kai sumušiau, aš prisimenu, aš jį palikau gulintį, jisai kvėpavo, su juo viskas gerai buvo, tiktai, kad prarado sąmonę žmogus, nu tikriausiai per smarkiai trinktelėjau. Bet jis buvo gyvas. Bet kažkas tai sugebėjo jį padegt. <...> Aš galvoju – nu nueisiu pasižiūrėsiu, nu negera ant dūšios. Aš nuėjau, buvo pilnas namas dūmų. Aš apsisukau, išbėgau į lauką, aš iškviečiau gaisrinę, aš niekur nebėgau, niekur nesislėpiau, aš gerą pusvalandį laukiau tos gaisrinės. Atvažiavo policija, atvažiavo gaisrinė, atvažiavo greitoji pagalba... (pabrėžia) Tai, jeigu aš jį būčiau užmušus, nu logiškai galvojant, aš tikrai būčiau ten nestovėjus ir nelaukus, tikrai.“ (Ieva, 36, kaimyno nužudymas, miestelis)

Informantė argumentuoja, kad į nusikaltimo vietą sugrįžo vedama nerimo, bei pamačiusi degantį namą iš nusikaltimo vietos nepasišalino, o iškvietė pagalbą bei tokiu būdu įkliuvo į pareigūnų akiratį. Pripažindama tik dalį kaltės – smarkų kaimyno sumušimą, moteris teigė nenutuokianti, kas galėjo jį padegti. Nusikalstamos veikos neutralizaciją sustiprina tvirtinimas, kad pripažintas sumušimas negalėjo pražudyti nusikaltimo aukos bei nebuvo oficialiai nustatyta mirties priežastis. Pereinant prie viešojo kriminologinio diskurso, reikėtų pažymėti, kad, remiantis bylos duomenimis informantė nusikaltimo metu veikė ne viena, o kartu su sugyventiniu, apie kurį moteris interviu metu visiškai neužsiminė. Bendrininkais pripažinta pora kartu sumušė senolį kaimyną bei net spėjo jį apvogti – informantės sugyventinis išnešė ir pardavė nusikaltimo aukos televizorių. Bylos duomenimis būtent moteris pasiūlė padegti kaimyną bei ant jo buvo užmestas degantis audinys, kas iš dalies susiškaukia su informantės pasakojimu apie pateiktus klaidingus pirminius parodymus. Informantė, nuteista už bendrininkaujant įvykdytą nužudymą, interviu metu nepaminėjo apie tuo metu kartu buvusio sugyventinio įsitraukimą bei patvirtino naudojusi smurtą prieš

¹⁰ Stažytė K. *Tėvų nužudžiusios daugiavaikės moters pažįstami atskleidė šurpų jos likimą*, 15min.lt, Kaunas, 2019. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/teva-nuzudziusios-daugiavaikes-moters-pazistami-atskleide-siurpu-jos-likima-59-1137444>> [žiūrėta 2021-05-09]

nusikaltimo auką.¹¹ Prie menkesnės nusikalstamos veikos pripažinimo neutralizacijos technikos prisideda aiškinimas, kad savanoriškai buvo iškviesta greitoji pagalba ir ugniagesiai, bei tvirtinimas, kad moteris būtų pasielgusi visiškai kitaip, jeigu ji iš tikrųjų būtų nužudžiusi ir padegusi savo kaimyną.

Nors šiame skyriuje koncentruojamasi ties su nusikaltimo neigimu susijusiomis neutralizacijos technikomis bei analizuojamas už nužudymą kalinčių moterų pateiktų aplinkybių ir oficialių bylos versijų neatitikimas, visgi svarbu pabrėžti, jog besiskiriančios aplinkybės yra galimos ir antrąją pusę nužudžiusių moterų gyvenimo istorijose. Pavyzdžiui, viena tyrimo dalyvė, pasakodama apie buvusio vyro nužudymą teigė, kad besigindama aukai dūrė tris kartus. Tuo tarpu atkreipus dėmesį į viešajame diskurse pateiktą informaciją išryškėjo kiek kraupesnės aplinkybės – moteris vyrui į nugarą dūrė ne tris, o net dešimt kartų.¹² Nors šis niuansas nekeičia fakto, kad interviu metu nebuvo taikomas kategoriškas nužudymo įvykdymo neigimas, vis dėlto pateikiamas menkesnis įsitraukimas, šiuo atveju – mažesnis dūrių skaičius – nurodo neutralizacijos techniką, kurios metu konstruojamos dalinai kitokios aplinkybės, padedančios bent kažkiek sušvelninti atliktą nužudymą bei sumažinti kaltininkės įsitraukimą.

Apibendrinant galima teigti, kad nusikalstamos veikos įvykdymo neigimas pasižymėjo gan plačiu neutralizacijos technikų variacijų spektru. Visų pirma paaiškėjo, kad nužudymo neigimas veikia būdingas moterims, apkaltintoms nužudžius ne savo antrąją pusę, bet kitais giminystės ar pažinties ryšiais su kaltininke susijusius asmenis. Identifikuotas šių nužudymų įvykdymo neigimas informantėms pripažįstant kaltę dėl menkesnio nusižengimo / nusikaltimo, nurodant abejonių keliančias nusikaltimo aplinkybes, tvirtinant, kad jas pakišo kartu su jomis nusikaltimo metu buvęs asmuo arba asmenys, bei atkreipiant dėmesį į tuometinę aukos sveikatą.

6.9. Neutralizacijos technikos, susijusios su ikiteisminiu tyrimu bei teismo nuosprendžio vertinimu

Šiame skyriuje bus aptariamos neutralizacijos technikos, taikytos retrospektyviai žvelgiant į laikotarpį nuo pradinių kaltinimų bei baigiant galutiniu teismo sprendimu. Šios nusikaltimo

¹¹ *Girta pora buvo kaimo siaubu: sutalžė ir sudegino ne kartą terorizuotą pensininką*, alfa.lt, 2016. <<https://www.alfa.lt/straipsnis/50025792/girta-pora-buvo-kaimo-siaubu-sutalze-ir-sudegino-ne-karta-terorizuota-pensininka>> [žiūrėta 2021-05-09]

¹² *Smūgiais peiliu į nugarą savo vyrą nužudžiusi marijampolietė kalės tuziną metų*, 15min.lt, 2019. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/smugiais-peiliu-i-nugara-savo-vyra-nuzudziusi-marijampoliete-kales-tuzina-metu-59-1159472>> [žiūrėta 2021-05-10]

neutralizacijos apims teisėtvarkos pareigūnų, teisinės gynybos darbo vertinimą, liudininkų vaidmenį, teisėsaugos institucijų veiklos vertinimą bei apskritai teisingumo vykdymo Lietuvoje suvokimą.

Jau G. Sykes bei D. Matza, analizuodami delinkventų taikomas neutralizacijas, kaip vieną iš penkių neutralizacijos technikų išskyrė kaltinančiųjų kaltinimą. Ši technika išryškėjo ir tyrimo informančių gyvenimo istorijose. Pastebėtina, kad tyrimo dalyvės, nepriklausomai nuo to, ar pripažįsta įvykdžius nužudymą, į įvykio vietą atvykusių bei toliau su jomis dirbusių pareigūnų darbą vertino gan neigiamai:

„Jis man nespėjus net duris atidaryti buto, iš galvos man trenkė, ir iš kumščio paskui. O kas buvo pasakyta policijai, policijos išvados tokios, kad, aa, įžiūrimej vietoj nesimatė jokių kraujosruvų. Plikose vietose, vienu žodžiu. Ką apžiūrėjo – rankas ir kojas, nu ir kiek jie nematė. O, kad galvoj guzai... Žodžiu. Jie to nematė, nes tai dengė plaukai, va ir visos išvados. Nu čia, skaitosi „mes dirbam“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

„aš jau sakiau teisybę, kad aš jau ten miegojau, tikrai miegojau. Dėl ko jie ten susimušė, aš tikrai negaliu pasakyt, nes aš miegojau. Nu, bet manęs, sakau, niekas nebeklausė. Tiesiog, ir rėmėsi pirminiais parodymais. Sako „Mes tavęs negalim, negalim mes tavęs tikėti, nes tu jau mum pamelavai, kaip iškvietei vat pirmą tą tarnybą“. Nu vat tokia kaltė mano, vat. <...> labai greitai viską uždarė. Per pusę metų byla buvo uždaryta. Viskas labai greitai ir niekam ten net įdomu nebuvo.“ (Kamilė, 46, smurtinis nusikaltimas, kaimyno nužudymas, didmiestis)

Menkas susidomėjimas byla, nepasitikėjimas moters pateikiamais parodymais, netinkamas situacijos įvertinimas, praleisti įkalčiai – taip apibūdinamas pareigūnų atliktas darbas. Akcentuojant nusivylimą pareigūnų aplaidumu kaltė lyg primetama paviršutiniškai atliktam tyrimui ir jį vykdžiusiems asmenims. Visgi, taikant nužudymą neutralizuojančias technikas neapsiribojama vien pasyviu įkalčių praleidimu bei reikšmingų parodymų ignoravimu, pabrėžiamas ir aktyviai pareigūnų formuojamas moters versijos neatitinkantis įvykdyto nužudymo aplinkybių diskursas. Tokios neutralizacijos technikos taikymą puikiai iliustruoja vienos tyrimo dalyvės pasakojimas – informantė teigia, kad jos melagingas prisipažinimas įvykdžius nužudymą pareigūnų buvo išgautas naudojant psichologinį spaudimą:

„Mane, aišku, antrankiai, išvežė, nei aš priešinaus, nei aš ginčijaus, aš bandžiau aiškint, nežinau, kiek laiko tai truko, tikrai ilgai, kad aš jį tik sumušiau. Aš jį tik sumušiau, ne, man vis tiek įrodinėja, kad „tu padegei“. Man tai buvo kalama tris paras. Kad „tu jį padegei, prisipažink, kad čia tavo darbas“. Nu aš vis tiek stovėjau ant savo, sakau: „nu kaip aš galiu prisipažinti tai, ko aš nepadariau?“ Na ir, prisimenu kaip dabar, atėjo du kriminalistai ir sako, sako: „arba tu prisipažini, ar tu padarei, nepadarei – niekam neįdomu, arba gausi iki gyvos galvos“. Man, jie, aš pirmą kartą atsimeņu, atsiprašau, aš pirmąkart tokioj situacijoj...“

Taip, aš parašiau beleką. Kad „taip, čia mano darbas“, parašiau beleką, prisimenu kaip dabar, kad, kad parašiau „radau kažkokį skudurą, padegiau nuo besikūrenančio pečiuko, užmečiau ant jo“ – gerai, vyksta tyrimas... (nusijuokia) Tyrime juoda ant balto parašyta – pečiukas nekūrentas gal savaitę... Prie nukentėjusio rasta keturi degtukai, ant kurių DNR yra tiktai pačio nukentėjusiojo ir dar kažkieno tais. Mano nėra.“ (Ieva, 36, kaimyno nužudymas, miestelis)

Taigi, nusikaltimas neutralizuojamas teigiant, kad prisipažinimą išgavę pareigūnai naudojo prievartines tardymo priemones, šiuo atveju – pateikdami ultimatumą dėl laisvės atėmimo bausmės trukmės. Negana to, moteris pabrėžė, kad įvykio vietoje atrasti įkalčiai neatitinka jos parodymų, kas turėtų paneigti jos kaltę bei patvirtinti, jog pareigūnų sukonstruota versija yra klaidinga.

Kita tyrimo dalyvė pasakojo, kad įvykdyto nužudymo neprisimena bei galimai būtų tuo metu patyrė afekto būseną, kurios oficialus nustatymas būtų palengvinęs jai taikytą teisinę atsakomybę. Moteris išreiškė abejonę dėl jai taikyto afekto būsenos nustatymo atlikimo:

„niekas, niekas nežiūrėjo, ar aš buvau afekto būsenoj, ar aš nebuvo afekto būsenoj. Niekas į tai nesigilino.<...> Kur pavyzdžiui, man kaip kitos nuteistosios, jos su kitom moterim kaip šnekėjo, pasakojo, kad, irgi va už panašius, daleiskim, nusikaltimus, gulėjo ligoninėse, ekspertizes tas darė, po savaitę, po kelias dienas, gulėjo, stebėjo, kalbėjosi ir... O mane penkias minutes apklausė ir viskas, man kažkaip taip.<...> Kažkaip išsiaiškinti, ar žmogus buvai afekto būsenoj, ar ne, tai manyčiau turėtų daugiau laiko užimt, negu penkias minutes.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

Pateikiamas miglotas psichiatrinės-psichologinės ekspertizės procesas implikuoja ne tik neigiamą pareigūnų, bet ir skeptišką atitinkamų ekspertų atlikto darbo vertinimą. Taigi, be jau anksčiau aptartų neutralizacijos technikų tyrimo dalyvės savo deviantinį elgesį neutralizuoja nukreipdamos dėmesį į su jomis dirbusių pareigūnų ir ekspertų veiklą, argumentuodamos, kad šie specialistai netinkamai vykdė savo pareigas: atliko pasyvų vaidmenį bei nerodė didesnio susidomėjimo tikrosiomis nužudymo aplinkybėmis arba piktnaudžiavo savo tarnybine padėtimi ir tikslingai formavo moterims nepalankias nusikaltimo aplinkybes.

Pereinant prie tolimesnio nužudymo tyrimo eigos etapo, vienas iš būdų teisinti nusikalstamos veikos baigtį – laisvės atėmimo bausmės nuosprendį – yra kritinis teisinės gynybos atlikto darbo vertinimas. Ši neutralizacijos technika nurodo, kad jeigu ne papuolę prasti advokatai – kalinčioji moteris galimai būtų išteisinta ar bent išvengusi esamos bausmės. Tai reiškia tuometinio deviantinio elgesio atmetimą, jo reikšmės sumenkinimą arba pateisinimą. Tyrimo metu išryškėjo pozicija, kad ikiteisminio tyrimo bei teismo proceso metu tyrimo dalyvės neturėjo profesionalios, savo darbą gerai išmanančios teisinės gynybos komandos. Būtent prastas valstybės paskirtų

advokatų darbas buvo akcentuojamas bei siejamas su atitinkamu, moteriai nepalankiu teismo nuosprendžiu:

„Žinot, gal būtų ne valdiškas advokatas buvęs, gal būtų visai kitaip buvę. O čia ir, kažkaip neatsižvelgė, kad ir ne kartą buvo policija atvažiavus, jau vis tiek automatiškai turėjo fiksuoti, kad buvo dėl šeimyninių konfliktų, dėl smurto artimoj aplinkoj, kad ir nerašyti pareiškimai, nu bet, mano manymu, nu vis tiek jie turėjo būti užfiksuoti. Bet niekas į tai neatsižvelgė.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

„Aišku, būtų buvęs dar kitaip, būtų buvęs advokatas, advokato man niekas neėmė, advokatas buvo socialinis, aišku, jisai gynė, bet reikėjo ir kalbėt, reikėjo ir gražiai patvirtint advokato žodžius, o aš visa, sakau, visa vaistų prigėrus, aš kaip negyva buvau. Va. Nebuvo kam užsiimt rimtai tuo reikalu“ (Agnė, 46, sunkus sveikatos sutrikdymas, buvusio vyro nužudymas, miestas)

„tie kur ateina valdžios skiriami advokatai, tai jie, tokia ir aš advokatė, taip perskaičius kaip ir tą patį galiu padaryt“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

Neigiamas tuometinių advokatų darbo vertinimas visų pirma grindžiamas tuo, kad jie buvo paskirti valstybės, o ne samdyti privačiai. Tad sudaromas įspūdis, kad tokiai teisei gynybai paprasčiausiai pritrūko tiek finansinės motyvacijos, tiek ir bylai būtinų ekspertinių žinių. Vis dėlto, galima išskirti ir nepalankų su byla dirbusių privačiai samdomų teisininkų vertinimą. Pavyzdžiui, viena informantė kritiškai vertino savo pirminę, tiek valstybės priskirtą, tiek ir privačiai samdytą teisinę gynybą, lygindama ją su dabartiniais advokatais:

„Pirmoji gynyba tiesiog nebūdavo, nebūdavo man tiek pasiruošusi, kad... Tau turi rūpėti apginti, o ne tik tai galvoti, kad kaip pinigų pasiimt. Va dabar, kur turiu gynybą, tai iš tikrųjų... Labai, labai profesionalūs žmonės.<...> Advokatė buvo iš pradžių valdiška, bet paskui jau mane kaip išvežė į, į Šiaulius, į tardymo izoliatorių, tai, žodžiu, aš jau kai grįžinėjau į teismus, tai atėjo advokatas, bet jau buvo ten mamos samdytas, nežinojau, nė iš kur ištraukė. Ir labai jau nieko gero ten iš jo nebuvo, kad aš jau va, iš pat pradžių būčiau turėjus, ką aš dabar turiu iš gynybos. Tai buvo, būtų man visai kitaip pasibaigę <...> Man su šituo, pirma gynyba gavosi taip, kad aš turėjau baigiamąją kalbą pasirašyt. Turėjau pasakyti teisme. Ir man praeina pro šalį, per petį ir duoda „šaunuolė, labai gerai pasiruošta“. O tu, galvoju, o tai už ką tu pinigų gauni? Tai prašau.“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

Galimybė palyginti teisinės gynybos atstovų atliktą darbą tarytum įgalina pagrįsti atitinkamą nusistatymą prieš pirmuosius su byla dirbusius teisininkus. Tad galima teigti, kad informantės, kalbėjusios apie teisminį procesą, atkreipė dėmesį į tuometinės gynybos veikiau negatyvų poveikį jų dabartinei situacijai. Neigiamas teisinės gynybos atlikto darbo vertinimas yra neutralizacijos technika, padedanti kaltę dėl esamos bylos baigties primesti teisinę pagalbą teikusiems specialistams.

Pereinant prie sekančios nusikalstamos veikos neutralizacijos technikos galima išskirti asmenų, kartu buvusių nusikaltimo metu bei turinčių papildomos informacijos, vaidmenį. Analizuojant duomenis buvo identifikuotas įvykio vietoje buvusių liudininkų bei teismo procese dalyvavusių liudytojų poveikis ar jo trūkumas galutiniam teismo sprendimui. Minėtasis poveikio trūkumas reiškia situaciją, kuomet įvykio vietoje buvęs ir potencialiai ką nors svarbaus žinantis asmuo šalinasi pačios už nužudymą apkaltintos moters ar net teisėsaugos pareigūnų dėmesio. Pavyzdžiui, viena tyrimo dalyvė, atliekanti laisvės atėmimo bausmę už motinos draugo nužudymą, pasakodama apie nusikalstamos veikos aplinkybes pabrėžė, kad nusikaltimo metu kartu su ja buvę asmenys teismo proceso metu ėmė jos vengti:

„O būtent tie žmonės, kurie buvo, tai mano buvęs draugas ir dabartinis, jie tiesiog sukdami uodegas – niekas nieko nematė ir miegojo. Nu ir vat tiek, su anuo, su draugu tai neišeina pasišnekėti, nu ir mes ryšių nepalaikom, vien tik tai kol jį į teismą pas mane atvedino, jisai tiesiog vengė teismo, kol kitiems aš žmonėm skambindavau, sakydavau lai ateina, tai čia man tempia laiką, ar jam sunku ateiti ten pusei valandos pašnekėti? Sakau, kaip surašinėjo tą aktą, tai ten prirašyta, kad uojej, vajej, o dabar negali ateiti, prie akių pašnekėti. Ir vat labai ilgai buvo vilkinama byla.“ (Diana, 33, motinos draugo nužudymas, didmiestis)

Vadinasi, liudininkų nenoras bendradarbiauti skatino bylos nagrinėjimo trukmės vilkinimą bei tuo pačiu trukdė tikslų nužudymo aplinkybių išaiškinimui. Situaciją apsunkina tai, kad ši informantė teigia neatsimenanti paties nužudymo bei nežinanti, kaip tai galėjo atsitikti. Tad nusikaltimas neutralizuojamas dėmesį nukreipiant į liudininkų pasyvumą, sukėlusį neigiamą poveikį ikiteisminiam tyrimui. Liudininkų slapstymasis ir vengimas dalyvauti tyrime yra viena iš nužudymo neutralizacijos technikų, išryškėjusių kalbant apie bylos tyrimo eigą. Kitas duomenų analizės metu atsiskleidęs būdas neutralizuoti nužudymą – liudininkų neigiamo nusistatymo bei klaidingų, moteriai nenaudingų parodymų akcentavimas. Šios technikos metu dažnas nepasitenkinimas dėl liudininkais tapusių kaimynų teismo proceso metu atlikto vaidmens:

„Mes buvom namuose, bet, nu, kadangi aš gyvenau pas jį, tai kaimynai buvo liudininkai. Jie ne visai už mane užstojo.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

„pas mus tikrai ir su tėvų būdavo konfliktų, tikrai, mes, būdavo, ir gatvėj susibaram, visa kita, ir kaimynai yra matę, ir, ir kaimynai prieš mane buvo“ (Emilija, 34, tėvo nužudymas, kaimas)

Analizuojant nužudymų neutralizacijos ryškėja tiek kolektyvinio, tiek ir individualaus kaimynų priešiško motyvas. Kaip pavyzdį galima pateikti vienos informantės ypatingą dėmesį

neigiamiems santykiams su konkrečia kaimyne, kurios nupasakotos nusikaltimo aplinkybės, moters manymu, ir nulėmė teismo paskirtą laisvės atėmimo bausmę:

„aš ko bijau – grįžti i namus dėl kaimynės, nes jinai nusistačiusi prieš mane, prieš mano vaikus, kviečia policiją, aš nebežinau, kur kreiptis daugiau. <...> jaunimas, aiškiai, ten tą muziką pasileidžia, kviečią policiją, uždėjo vaikams bauda. Ir rašiau policijai, kad nekreiptų dėmesio, kad reikia su galva ten pasigydyti, ir kas, ir aš ant jos piktumą laikau. Nes jinai nemačiusi mano įvykio, mano tos va situacijos, jinai teisme paliudijo – jinai matė, kaip aš vyrui įdūriau į širdį tiesiai, kai mes buvome tik tai dviese namuose.<...> niekas nematė, kaip aš įdūriau, o jinai pasakė, kaip aš į širdį tiesiai įduriu, ir taip va nulėmė, kad man nebebuvo gynybos, ir va, man davė aštuonis metus.“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

Pažymėtina, kad ši tyrimo dalyvė pabrėžė ne tik klaidingus kaimynės parodymus ir jų pasekmes, bet ir teismo nuosprendžio baigčiai įtakos turėjusį vaikų nedalyvavimą:

„sūnus buvo kitam kambaryje, tai aš tikiu, kad vaikas, sako „mama nenorėjo tikrai nieko“, nes yra, aš skaičiau, jisai yra kaip liudytojas, bet aš netraukiau nei vieno vaiko, abudu vaikai šiaip buvo namuose“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

Tad remiantis informančių istorijomis tyrimo metu ryškėja tam tikrų liudininkų parodymų arba priešingai – nedalyvavimo teismo procese turėta įtaka teismo nuosprendžiui. Liudininkais įvardyti kaimynai pateikiami kaip priešiška nusiteikę asmenys, nepadėję arba net pakenkę tyrimui, taip pat akcentuojamas kai kurių asmenų, kartu buvusių nusikaltimo metu, sąmoningas ar pačios informantės paskatintas neįsitraukimas. Taigi, kritinis liudininkų įtakos vertinimas nurodo moterų, kalinčių už nužudymus, gebėjimą tokiu būdu paaiškinti gautą atitinkamą laisvės atėmimo bausmę bei neutralizuoti deviantinę veiklą.

Aptarus negatyvų teisėsaugos pareigūnų darbo, tuometinės teisinės gynybos bei liudininkų vertinimą, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kaip informantės pateikia pačių teisėsaugos institucijų veiklą. Analizuojant tyrimo duomenis išryškėjo moterų, kalinčių už nužudymus, nepasitenkinimas teismo procesu, pavyzdžiui, negebėjimu atsižvelgti į jų nuomone esmines bylos aplinkybes:

„teismo posėdžiai, pirmą kartą teismo salėj, tai ten viską, žinot, toksai va, kad suprantat, kaip sakė – bet buvo galima išvengt. Įsivaizduokit, kaip galima buvo išvengt? Nors ir, vienu žodžiu, nors yra mano byloj surašyta, mane net dešimt dienų nevežė į Marijampolę, net ne, nu, į įvykio vietą nevežė aprodymui, nes aš buvau sudaužyta. Lūpa buvo kiaurai prakirsta išvis, bet jie ne, jie prametė, prametė tiesiog.“ (Agnė, 46, sunkus sveikatos sutrikdymas, buvusio vyro nužudymas, miestas)

„buvo savigyna. Bet teisėjai, prokurorai rašo, kad tai mano buvo suplanuota. Tai prokurorai per teismą pareiškė „tai jos buvo suplanuota“. Ir aišku, kaip ir visiem, rašo tyčinį.<...> Mano manymu tai [bausmė – aut. past.] yra šiek tiek per didelė. Palygint su kitais nusikaltimais, kaip kitos nužudo ir dar kažką tai. Kaip subado ten, ne po vieną dūrį.<...> Norėtusi paprasčiausiai, kad tie teismai atsižvelgtų į tikrąsias

aplinkybes, o ne tai, kas parašyta popieriuose.“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

„buvo byloje kaip tiktais lengvinanti aplinkybė, kad aš prisipažinau. Aš iškart. Bet į tai nebuvo atsikreipta. Kažkaip, iš manęs kažkaip norėjo nupiešti tokį baisų jau variantą, tai ką žinau. Tikrai baisų.“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

„teismo išvados va vienos ir vienintelės. Skaitoma, bendrininkė. Ir, ir visaip, ir piktuuju, ir gražiuuju aš tam teismui. Nu kaip jūs, sakau, įsivaizduojat, aš tai realiai tada situaciją įsivaizduuju taip: kad mes abudu, susiėmę rankom ir sudavėm. Realiai taip. Žiūriu, nes kitaip sakau, kaip kitaip taip neatskirti veiksmų? Nu tai vadinas abudu paėmėm rankom, ir, ir, dar kaip pasakė vienodas bausmes, nu tai košmaras man kažkoks. Vienodai kalti“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

Teismų skeptiškai vertinta būtinoji gintis, atsakomybę lengvinančių aplinkybių ignoravimas, pasitikėjimas nenuodugniai atliktu tyrimu bei netikslingas kaltės priskyrimas yra veiksniai, nurodantys nusikaltimo neutralizavimo technikų, susijusių su teisėsaugos institucijų veiklos vertinimu, gausą. Teismo priimtas sprendimas dėl laisvės atėmimo yra aiškinamas ne atsakomybe ir kalte už įvykdytą nusikaltimą, bet įvairiais aspektais, tarytum nurodančiais teisėsaugos pareigūnų nekompetencijas.

Per kritinį teisėsaugos institucijų veiklos vertinimą atsiskleidžia dar viena deviantinio elgesio neutralizacijos technikos variacija, kurios taikymas nurodo fundamentalesnę problemą – įvykdyto teisingumo kvestionavimą. Abejodamos teisėsaugos institucijų atliekamo darbo kokybe bei skaidrumu, informantės tuo pačiu atkreipia dėmesį į tai, kad galiausiai prieitos teismo išvados nebuvo tikslingos ir tinkamos, o teisingumas jų atveju visgi nebuvo įvykdytas. Tyrimo dalyvė, atliekanti laisvės atėmimo bausmę už sugėrovo nužudymą, interviu metu garsiai svarstė ne tik apie konkrečiai jai priskiriamą įvykdytą nusikalstamą veiką, bet apskritai išreiškė nusivylimą Lietuvos teisėsaugos institucijų veikla bei bausmių skyrimo moterims už smurtinius nusikaltimus praktikomis:

„vienas dalykas, labai va teismai, nežinau, teisingumą, teisingi, teisingumo čia ministerijose ir teisėsaugoj labai daug spragų, labai daug yra. Nežinau, kaip jie vertina, kaip jie žiūri. Labai nevienodai. Ir labai į aplinkybes neatsižvelgia, ypač va smurtinių nusikaltimų, kokia aplinkybė <...> va kaip žmogžudystės, kaip va bendrininkais užskaito arba, arba ten sakau, daužė, mušė, dantų moteriai neliko, dar su tais vaikais slėpėsi po medžiu ir, ir neapsikentusi visai, visai nenorėdama, bet iš inercijos su tuo peiliu, ir nukraujavo, ir jinai gauna penkiolika metų, nu tai nėra žiauriau. Ne... nežiūri labai į aplinkybes kažkaip taip, bet tai... nėra, baisiai čia daug tų, tų spragų. Teisėsaugoj tai pas mus iš vis daug spragų. Bet... „teisingumas“, sako. Nu kažkaip nelabai sakyti <...> taip kad teisingume teisybės nėra. Kad ir kaip skamba čia, bet teisingume teisybės nėra.“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

Ši pozicija tarytum apibendrina bei tuo pačiu neutralizuoja ne tik moteriai teismo priskirtą bendrininkavimą, bet ir bendrai laisvės atėmimo bausmę už smurtinius nusikaltimus atliekančių moterų situaciją – teigiama, kad teisėsaugos institucijos Lietuvoje nereaguoja į tokias nusikaltimo aplinkybes, kaip ilgametis smurtas, bei moterims paskiria neadekvačias bausmes.

Tad moterų, kalinčių už nužudymus, pateikiamas neigiamas su jomis dirbusių pareigūnų, ekspertų, teisinės gynybos atstovų bei teisėsaugos institucijų darbo vertinimas, taip pat tam tikro liudininkų vaidmens pabrėžimas neutralizuoja pačią nusikalstamą veiką tuo pačiu metu iškeliant esminį klausimą dėl teismo priimto sprendimo sąsajų su teisingumo įvykdymu.

6.10. Kaltės pripažinimas

Galiausiai tikslinga būtų aptarti kaltės pripažinimo motyvą, kadangi, nepaisant kompleksinio neutralizacijos technikų naudojimo, kaip vienas iš santykio su kalte aspektų informančių istorijose buvo identifikuotas padarytų klaidų pripažinimas bei atsakomybės už įvykdytą nusikaltimą arba tam tikrą nusikalstamos veikos aspektą prisiėmimas. Paradoksalu, tačiau visiškai arba iš dalies pripažįstant atsakomybę už nužudymo metu atliktus veiksmus vis tiek yra taikomos tam tikros neutralizacijos technikos, aiškinančios arba švelninančios savos kaltės suvokimą.

Jau išsiaiškinta, kad viena iš technikų, būdingų nužudymo įvykdymą neigiančioms tyrimo dalyvėms – kur kas lengvesnio pažeidimo ar nusikaltimo pripažinimas. Šiuo atveju kaltė yra prisiimama iš dalies, t. y. tik už tam tikrus su nusikalstama veika bei tolimesniu ikiteisminiu tyrimu susijusius pasirinkimus, pavyzdžiui:

„nu esu kalta, nu nereikėjo man ten eiti! Nu kaip va, nu kodėl vat ašėjau? Kodėl aš negalėjau išgirst, išgirst, kaip jisai šaukė? Nu kiekvienas, nu vis tiek kažkokia tai kaltė tai yra, nu nesu visai švari. Vien dėl to jau mano kaltė, kad aš jau ten buvau. Kita kaltė, kad aš jau pamelavau, kodėl aš melavau? Kodėl aš nepasakiau tiesos? Vat už tą visą aš dabar turiu atsakyt. Bet aš tai pripažįstu, aš pripažįstu, kad pamelavau, kad tenai buvau, aš jaučiu tą kaltę. <...> prisikūriau visokių nesąmonių, kad aš atėjau, kad aš buvau, bet aš atėjau... Nu, sakoma, melas, visą laik jisai išlįs į viršų, ar jis anksčiau ar vėliau, jisai... Vat mano ta vat kaltė ir yra, kad pamelavau, nu gal būtų visai kitaip susiklostę, jeigu aš būčiau pasakius tiesą.“ (Kamilė, 46, smurtinis nusikaltimas, kaimyno nužudymas, didmiestis)

Tampa aišku, kad ši tyrimo dalyvė kritiškai vertina ne tik savo melagingus pirminius parodymus, bet apskritai pasirinkimą važiuoti į vakarėlį bei sprendimą pasilikti ten nakvoti, o kartu ir negebėjimą išgirsti aukos pagalbos šaukimo, vadinasi, jam būtinos pagalbos nesuteikimą. Esamos kaltės už šių nužudymo aplinkybių pripažinimas nurodo santykį su pačiu nusikaltimo įvykdymu – identifikuojami tam tikri niuansai, tiesiogiai susiję su apkaltinimu nužudymo įvykdymu ir teismo

priimtu sprendimu. Verta pastebėti, kad tokiu būdu lyg iš anksto ginamasi nuo natūraliai dėl nužudymo aplinkybių kylančių klausimų, jie yra atremiami prisiimant kaltę už gan paprastus tuometinius pasirinkimus, kurie įprastomis aplinkybėmis nebūtų tokie reikšmingi. Ši neutralizacijos technika yra itin manipuliacinio pobūdžio, kadangi konstruojamas įspūdis, jog iš tiesų apgailestaujama dėl vienokių ar kitokių pasirinkimų, kurie, objektyviai žvelgiant, tiesioginės reikšmės pačiam nužudymui neturėjo.

Pereinant prie nužudymo įvykdymo faktą pripažįstančių informančių, pastebėtina, kad santykis su kalte nėra vienalypis. Tyrimo analizė nurodo šių moterų kompleksinę santykį su kalte – pripažinimas, kad moteris įvykdė nusikalstamą veiką dar nereiškia automatinio visiško kaltės prisiėmimo, po šio teiginio gali sekti įvairios neutralizacijos technikos, aiškinant, kodėl nusikaltimas buvo įvykdytas bei tuo pačiu savą vaidmenį pridengiant kitais veiksniais.

Interviu pabaigoje vienos informantės paklausus, ar ji prisiima atsakomybę už įvykdytą nusikaltimą buvo pateiktas toks atsakymas – *„be abejo, tik mes patys esam už savo gyvenimą atsakingi, o ir savo klaidų negalim kažkam kitam primesti, nes tai yra mūsų klaidos.“* Moteris, interviu metu naudojusi keletą skirtingų neutralizacijos technikų, galiausiai lakonišku atsakymu nurodė kaltės pripažinimą. Tai tik dar kartą parodo daugialypį neutralizacijos technikų taikymą ir už nužudymus kalinčių moterų gebėjimą jomis manipuluoti bei, priklausomai nuo situacijos, demonstruoti skirtingas neutralizacijas.

Kaltės motyvas, nors interviu metu ir nebuvo itin nuodugniai aptariamasis, visgi informančių kartas nuo karto buvo pažymimas kaip visą likusį gyvenimą jas lydėsiantis aspektas:

„vat išėjo taip, iš tikrųjų, čia per va, per mano pačios kaltę, nieko aš aplinkui nekaltinu. <...> mano nusikaltimas yra žiaurus. Tai yra žmogžudystė. Bet tikrai neplanuota, negalvota, labai didelis stresas, aš iki šiolei dar košmarus turiu sapnuotis. <...> Tik kad su tuom susitaikyt – nesusitaikysiu aš niekada. Nešiu aš visą gyvenimą šitą kryžių.“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

„aišku, ir pati kalta <...> jei būčiau gyvenusi kitaip, būtų viso šito ir nebuvę“ (Ugnė, 28, vagystės, sukčiavimas, sugyventinio nužudymas, didmiestis)

„kai sakoma, užsimerkiu ir aš daugiau nieko nematau. Aš visą gyvenimą prisiminsiu, pakol gyva būsiu. Ir šito jau niekad iš gyvenimo neištrinsi“ (Agnė, 46, sunkus sveikatos sutrikdymas, buvusio vyro nužudymas, miestas)

Toks kaltės pripažinimas veikia atsiskleidė per pačios moters jaučiamą naštą bei iš to kylančius vidinius išgyvenimus, o ne nuoširdžiu apgailestavimu dėl nužudymo auka tapusio asmens. Galima daryti prielaidą, kad šis patiriamas naštos motyvas nebūtinai yra siejamas su pačiu

nužudymu, bet su jo padarinių pačiai moteriai reikšme, turint omenyje gautą laisvės atėmimo bausmę.

Galiausiai, analizės metu buvo įžvelgtas religinis santykio su esama kalte pobūdis. Šią neutralizacijos techniką taikiusios informantės, kalbėdamos apie išgyventą kaltę teigė tikinčios, kad joms už esamas nuodėmes jau yra atleista:

„man reikia atleisti sau, kad Jėzus kentėjo už mus. Už mane, už mano nuodėmes ir aš negaliu dabar daryti nuodėmių, bet už tos, jįsai man atleido. Aš tikiu ir gyvenu su tuo.“ (Sofija, 60, vagystės, du nužudymai, kaimas)

„skaudu yra iš tikrųjų, nu ką padarysi, gyvenimas tęsiasi, man už visas nuodėmes yra jau seniai atleista ir tuo aš gyvenu.“ (Alina, 42, vyro nužudymas, kaimas)

„Aš suprantu, Dievas man atleido, aš sau atleidau, tai nu, tai užtruko aišku, man sau atleisti tai, nu, buvo tikrai labai sudėtinga. Tai nebuvo paprasta, ypatingai aš gal greičiau sau atleidau už tą nusikaltimą kaip tokį, nes aš žinau, ką aš iškentėjau, bet.. bet va atleisti, kad mano sūnus taip kenčia per mane, per va tą mano tą nusikaltimą, tai čia jau man buvo visio...“ (Aistė, 41, sugyventinio nužudymas, kaimas)

Tikėjimas aukštesniąja jėga šiuo atveju leidžia galiausiai susitaikyti su įvykdytu nusikaltimu bei judėti tolyn. Visgi tvirtinimas, kad moteriai už padarytas nuodėmes jau yra atleista lyg sumenkina priimtą kaltės esamą reikšmę bei neutralizuoja santykį su nusikalstama veika perduodant ją kaip praeities klaidą vadinamam aukštesniųjų jėgų teismui. Galima numanyti, kad sulauktas nuodėmių atleidimas suteikia galimybę moteriai pasijusti geriau, tačiau tai taip pat yra potenciali neutralizacijos technika, nesunkiai eliminuojanti kaltės motyvo aktualumą.

Verta pažymėti, kad analizės metu identifikuotos neutralizacijos technikos apima ir savotišką įvykdytos nusikalstamos veikos kaip neišvengiamos lemties išraiškos, tam tikros gyvenimo pamokos ar net išsigelbėjimo traktavimą. Pavyzdžiui, viena informantė savo buvimą nusikaltimo vietoje aiškina lyg tai būtų ne jos pačios priimtas racionalus pasirinkimas, o antgamtinių jėgų nulemtas reiškinys:

„kažkaip jau jaučiau kaip prieš, prieš šitokią va tą nelaimę. Ir, į tą landynę va traukte traukė, traukte va traukė į tą vietą, būtent va su tuo žmogum, lįsti tenai vat, vat, kažkoks va toks va. Galėjau eit, praeiti, ir, ir kaip ir dauguma tų naktų, vakarų, kur nors kokioj laiptinėj, prie laiptinės ten, bet vat matyt taip buvo surežisuota iš ten (rodo į viršų), ko gero.“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

Taigi, viršesniųjų jėgų įtaka ryškėja kaip susiklosčiusios situacijos aiškinimą lydinti neutralizacijos technika. Informantės, vertindamos bei analizuodamos įvykdytą nusikalstamą veiką bei jos pasekmes, buvo linkusios atkreipti dėmesį į viršesniųjų jėgų, pavyzdžiui, Dievo arba likimo,

įtaką, bei būtent tokiu būdu neutralizuodamos deviantinį elgesį aiškina patekimą į Panevėžio pataisos namus:

„Aš nežinau, ar man čia tas Dievas pastoviai tuos išbandymus, kad susiprotėčiau, susimąstyčiau. Nu jisai galbūt toliau mato, negu aš, kas su manim bus. <...> bėgau nuo to savo skausmo, nuo to savo tiesiog... <...> Nu ir vat, ir... Gal čia taip ir turėjo būt, kad aš čia turėjau atsidurti.“ (Gailė, 40, sugyventinio nužudymas, miestas)

„tie metai, tai nežinau, čia gal Dievo pirštas ar išbandymas kažkoks, ar iš tikrųjų, aišku, sunku, be galo sunku. Gal ne tiek sunku, kiek gaila. Tų metų beprasmiškai praleistų va čia, bet, bet iš tikrųjų kaip sako, gal čia toks likimas, gal taip turėjo būt. Nes paskutinių metų sakau tikrai, arba sušalus, ar numirus, ar kas užmušę būtų, bet jau buvo link“ (Živilė, 44, vagystės, plėšimas, sugėrovo nužudymas, didmiestis)

„Dabar, kai pasižiūriu atgal, va visą tą savo gyvenimą. Kiek visokių baisybių praėjau, galvoju, iš kur pas mane tiek jėgų? Iš kur? Tai supratau, kad, nu, Dievas davė man tas situacijas, taip mane stiprindamas ir sutvirtindamas. Jis taip mane mokino, kad reikia per tą skausmą praeiti, reikia per tas ašaras. Jeigu tu nepažinsi ašarų, tu nežinosi, ką reikia juoktis.“ (Aistė, 41, sugyventinio nužudymas, kaimas)

„Taip, visi sako, tai nėra gerai, kad, ką aš padariau, kad žmogų nužudžiau, bet yra tai, kad čia galiausiai turbūt jau buvo paskutinis lašas, turbūt Dievulio, kad kaip man iš čia išbristi. Jisai, vadinasi, dar nenori manęs pasiimt. <...> tiesiog nebebuvo matyti kelio, kaip mane ištraukti iš alkoholio liūno, nes visas rankas stūmiau ištiesiančias, priimdavau tik tas, kuriuos tiesia butelio, bet ne pagalbos rankas.“ (Diana, 33, motinos draugo nužudymas, didmiestis)

„Ir vot dabar čia turbūt Dievas mane pasodina į tą, davė man tą, pagalvoti, pabūti į tą reabilitaciją, kad aš dabar tik atsipeikėjau, dabar tik.“ (Sofija, 60, vagystės, du nužudymai, kaimas)

„iš kitos pusės, galvoju, jeigu aš čia būčiau nepapuolus, gal man kas nors būtų buvę, aš esu nuo kažko tai apsaugota.“ (Kamilė, 46, smurtinis nusikaltimas, kaimyno nužudymas, didmiestis)

Tokia nusikaltimo bei laisvės atėmimo bausmės samprata nurodo savotišką bandymą atsiriboti nuo realybės bei leidžia įvykdytą nusikaltimą aiškinti lyg nuo pačios moters tiesiogiai nepriklausantį aspektą, o veikia kaip aukštesniųjų jėgų valios rezultata.

Tad tyrimo metu paaiškėjo, kad identifikuotas už nužudymus kalinčių moterų kaltės pripažinimas dažnu atveju nėra vienareikšmis ir galutinis. Kaltės motyvas priskiriamas menkesnių nusižengimų ar nusikaltimų įvykdymų pripažinimui, arba taikomas lygiagrečiai įtraukiant religinius bei antgamtinius aspektus, kurių pagalba toliau vyksta kaltės už nusikaltimą bei susiklosčiusios situacijos neutralizavimas. Tendencija interviu pabaigoje būtent pabrėžiant likimo, Dievo ar gyvenimui svarbios pamokos poveikį, apibendrinti bei paaiškinti susiklosčiusią situaciją, rodo besitęsiančius moterų, kalinčių už nužudymus, mėginimus ir toliau taikyti neutralizacijos technikas.

6. Moterų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę už nužudymus, taikomų neutralizacijos technikų modelis

Pristačius tyrimo metu identifikuotas moterų taikomas neutralizacijos technikas toliau bus pateikiamas šių technikų modelis bei jame išskiriamų technikų persidengimas su G. M. Sykes ir D. Matza bei M. Kaptein ir M. van Helvoort išskirtomis technikų variacijomis.

Pradedant nuo gyvenimo tėvų namuose, kompanijos įtakos bei benamystės patirčių, šie aspektai yra kontekstinės neutralizacijos technikos, kuriomis pabrėžiama tuometinė aplinkos svarba besiformuojančioms deviantinėms elgesio normoms. Verta pažymėti, kad būtent konteksto akcentavimas susiškaukia su G. M. Sykes ir D. Matza išskirta *atsakomybės neigimo* technika, kurios taikymas reiškia kaltės primetimą išoriniams veiksniams bei tuometinei aplinkai.

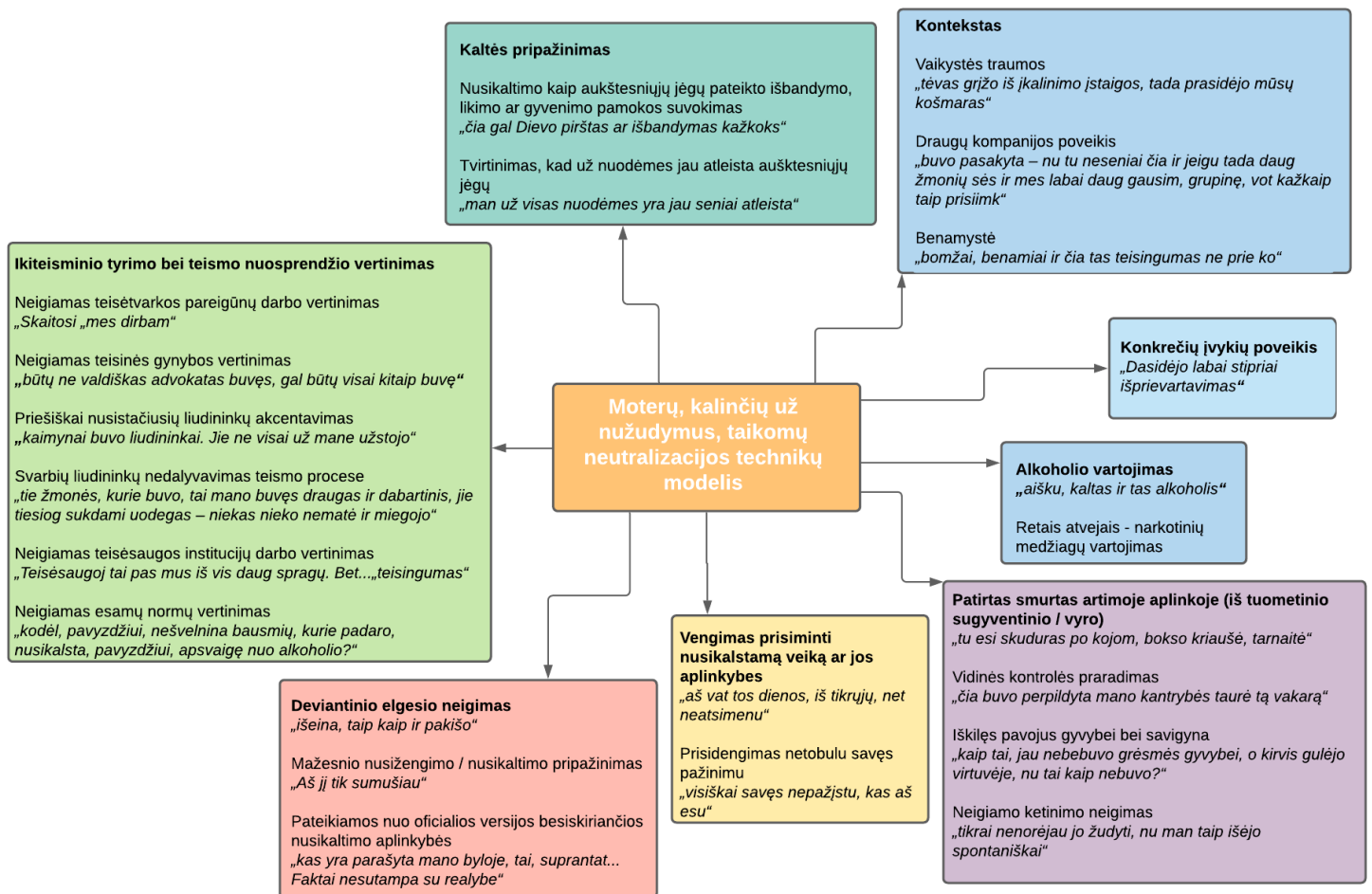

Diagrama Nr. 2: Moterų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę už nužudymus, taikomų neutralizacijos technikų modelis

Antrosios pusės taikyto smurto aspektas gali būti dalinai priskirtinas *aukos neigimo* neutralizacijos technikai. Nors smurtą patyrusios tyrimo dalyvės tiesiogiai netvirtino, kad nužudymo auka to nusipelnė, tačiau aiškinimas, kad būtent vyro elgesys iššaukė atitinkamą reakciją bei paskatino nusikaltimą, siejamas su tam tikru teisingumo įvykdymo smurtiniuose santykiuose motyvu. Patirto smurto metu išgyventas mirtinas pavojus gyvybei bei nusikaltimo kaip savigynos aiškinimas patenka į *būtinybės gynimo* technikos rėmus. Ši technika reiškia, kad prisidengiant patirtu smurtu nužudymas yra argumentuojamas kaip mažesnė tuo metu pasirinkta blogybė – vienintelis pasirinkimas, galėjęs užtikrinti moters išgyvenimą. Nusikaltimo neutralizavimas tvirtinant, kad nužudymas tebuvo savigynos nuo smurtaujančio partnerio rezultatas, o minčių nužudyti tyčia nebūta, nurodo *neigiamo ketinimo neigimo* neutralizacijos technikos taikymą.

Vengimas prisiminti nužudymo dienos įvykius bei aplinkybes atliepia M. Kaptein ir M. van Helvoort modelyje pateikiamą prisidengimo *netobula atmintimi* neutralizacijos techniką. Įdomu tai, kad analizės metu išryškėjusios prisiminimų trūkumo bei netobulo savęs pažinimo sąsajos reiškia dar vienos minėtų teoretikų modelio neutralizacijos technikos – *prisidengimo netobulu savęs pažinimu* – taikymą aiškinant nužudymų įvykdymą.

Pereinant prie deviantinio elgesio neigimo visų pirma išryškėjo Kaptein ir M. van Helvoort išskirta *atsakomybės priskyrimo kitam asmeniui* technika, kuomet tvirtinama, kad nužudymą įvykdė ne pati moteris, bet kitas asmuo arba asmenys. Taip pat atsiskleidė *grupės taikomo spaudimo* neutralizacijos technikos svarba aiškinant, kad atsakomybė už nužudymą buvo prisiimta vien dėl tuo metu aplinkinių asmenų įtakos tokiam sprendimui.

Analizuojant ikiteisminio tyrimo pareigūnų bei kitų specialistų, liudininkų ir teisėsaugos institucijų darbuotojų veiklos vertinimą išryškėjo neutralizacijos technikų variacijos, kurias apima *kaltinančiųjų kaltinimas*. Šiuo atveju atsiskleidė tiek kaltintojais vadinamų profesionalų autoriteto sumenkinimas, tiek ir paprastų piliečių, tapusių nusikaltimo liudininkais, kaltinimas. Visgi ši technika neapima išreikšto nusivylimo teisininkų darbu, kadangi šie ekspertai nėra priskiriami moterį kaltinančių asmenų grupei.

Šio tyrimo metu buvo siekiama atsakyti į klausimą, kokias neutralizacijos technikas taiko moterys, atliekančios laisvės atėmimo bausmę už nužudymus. Kalbant apie galimus ateities tyrimus išlieka klausimas, kokios neutralizacijos technikos yra taikomos moterų, kalinčių už kitų tipų nusikaltimus, kas suteiktų pagrindą moterų taikomų neutralizacijų lyginamajai analizei. Taip pat

būtų vertinga ištirti už nužudymus kalinčių vyrų taikomas neutralizacijos technikas bei rezultatus palyginti su moterims būdingoms technikoms, kas leistų įsigilinti į abiejų lyčių vykdomų smurtinių nusikaltimų teisinimo specifiką. Tad tikimasi, kad šiame darbe atskleistos neutralizacijos technikos prisidės prie kriminologinės akademinės diskusijos bei ateityje atliekamų neutralizacijos technikų tyrimų.

Išvados

1. Darbe identifikuotas kriminologinių tyrumų apie moterų įvykdomus smurtinius nusikaltimus Lietuvoje trūkumas bei tarptautiniu mastu pastebimas tolygus tokio tipo nusikaltimų dažnėjimas rodo šių moterų taikomų neutralizacijos technikų analizės svarbą.

2. Atlikto tyrimo metu išryškėjo neutralizacijos technikų analizės reikšmė kriminologiniam diskursui – gilinimasis į taikomas technikas leidžia atskleisti pačios moters asmeninio santykio su nusikalstama veika bei kalte aspektus, o tai suteikia pagrindą gilesniam šių moterų motyvų suvokimui.

3. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad kalbant apie specifinį nusikaltimą – nužudymą – griežtas moterų neutralizacijos technikų priskyrimas chronologinei sekai bei suskaidymas į deviantinio elgesio neigimo bei atsakomybės neigimo kategorijas nėra aktualus, kadangi abiejų kategorijų moterų taikytos neutralizacijos persipina.

4. Laisvės atėmimo bausmę už įvykdytus nužudymus atliekančios moterys vienu metu taiko mišrias neutralizacijos technikas, kas galimai parodo didesnę poreikį pateisinti itin sunkaus nusikaltimo įvykdymą bei patekimą į Panevėžio pataisos namus.

5. Moterų taikomos neutralizacijos technikos prasideda nuo pat vaikystės bei neigiamų patirčių tėvų namuose – iš tėvo arba patėvio patirtas fizinis smurtas ir seksualinis priekabiavimas, motinos pasyvumas, tėvų alkoholizmas, aplaidumas ir nepriežiūra, nesaugumo jausmas, priverstinis buitinės atsakomybės prisiėmimas ankstyvame amžiuje, tuo pačiu atsiradusi laisvė daryti tai, ką vaikas nori, – šie veiksniai buvo siejami su tolimesniu deviantiniu elgesiu bei galiausiai paties nusikaltimo įvykdymu.

6. Neutralizuojant ankstyvesnes nusikalstamas veikas, tokias kaip vagystės ir sukčiavimai, buvo minimas įsitraukimas į deviantinį elgesį propaguojančios draugų bei pažįstamų kompanijas. Draugų, pažįstamų bei net giminaičių kompanijos įtaka buvo išskiriama kaip nuolatinį alkoholio vartojimą palaikiusi sąlyga.

7. Tuometinė benamystė padeda neutralizuoti nusikaltimą teigiant, kad toks socialinis statusas turėjo neigiamos įtakos teismo proceso metu bei lėmė nepalankų teisėsaugos institucijų vertinimą. Taip pat išryškėjo benamių bendruomenės specifikos svarba įvykdytam nusikaltimui – šioje socialinėje grupėje vyraujantis kolektyvinis alkoholizmas bei naudojamas agresyvus, smurtinis konfliktų sprendimo būdas padeda neutralizuoti įvykdytus nužudymus kaip būtent tokios aplinkos rezultata.

8. Viena iš pagrindinių moterų naudotų neutralizacijos technikų yra besaikio alkoholio vartojimo akcentavimas, suteikiantis pagrindo teigti, kad nusikaltimas kitu atveju nebūtų įvykęs. Tyrimo metu, kaip viena iš naudojamų, bet retai pasitaikančių su priklausomybėmis susijusių neutralizacijos technikų, buvo identifikuotas ir narkotinių medžiagų vartojimas.

9. Tyrimo metu išryškėjo konkrečių įvykių ar nelaimių, tokių kaip patirtas išprievartavimas, motinos mirtis, įvykusi autoavarija bei kūdikio praradimas, poveikio svarba neutralizuojant deviantinį elgesį bei nusikaltimo įvykdymą.

10. Moterys, pripažinusios nužudymo įvykdymą, kaip pagrindinę nusikaltimo priežastį įvardino patirtą smurtą iš antrosios pusės – vyro arba sugyventinio. Neutralizacijos technikos, susijusios su smurtu artimoje aplinkoje, šiuo atveju apima moters sudėtingą emocinę būseną, prarastą savikontrolę bei savigyną kaip reakciją į iškilusį pavojų gyvybei. Pastebėtina, kad šie veiksniai susišaukia su viktimologijoje naudojama *mušamos moters sindromo* samprata.

11. Identifikuotas nusikaltimo neutralizavimas vengiant prisiminti nusikaltimo įvykdymo faktą bei aplinkybes yra itin paranki technika, leidžianti pateikti miglotas aplinkybes bei net sukelti abejonės dėl moters įsitraukimo ir kaltės. Šis aiškinimo būdas gali būti tiek sąmoningas nusikaltimą neutralizuojantis instrumentas, tiek ir pasąmonės nulemtas savisaugos elementas.

12. Deviantinio elgesio neigimas išryškėjo būtent moterų, įvykdžiusių ne smurtavusios antrosios pusės, bet kitais ryšiais susijusių aukų – tėvo, motinos sugyventinio, kaimyno, sugėrovo – nužudymą. Tokia nusikaltimo neutralizavimo kategorija apima oficialios versijos neatitinkančių aplinkybių pateikimą, tvirtinimą, kad moterį pakišo už nužudymą atsakingas asmuo ar asmenys, antrosios pusės kaltinimą įvykdžius nužudymą bei pačios aukos prastos sveikatos akcentavimą. Taip pat išryškėjo nužudymo neutralizavimas prisiimant kaltę už menkesnį nusižengimą ar nusikaltimą, pavyzdžiui, melagingus parodymus, aukos sumušimą.

13. Retrospektyviai žvelgdamos į ikiteisminio tyrimo bei teismo proceso etapą, už nužudymus kalinčios moterys buvo linkusios taikyti neutralizacijos technikas, susijusias su neigiamu pareigūnų, ekspertų, teisinės gynybos atstovų bei teisėsaugos institucijų veiklos vertinimu, pabrėžiant jų aplaidumą, nesusedomėjimą, kompetencijų trūkumą ar net piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi bei tikslingai konstruojamą moteriai nepalankią nusikaltimo versiją. Šios neutralizacijos technikos leidžia ne tik sušvelninti kaltę už įvykdytą nusikaltimą, bet ir kvestionuoja patį Lietuvos teisėsaugos institucijų vykdomą teisingumą. Taip pat pabrėžtas specifinis liudininkų

vaidmuo (išankstinis priešiškus, melagingi parodymai) arba jo stoka (svarbių liudininkų pasiūalinimas ar nedalyvavimas) nužudymo bylos tyrimo metu.

14. Įvykdyto nužudymo pripažinimas savaime nereiškia patiriamo kaltės jausmo. Tyrimo identifiikuotas moterų kaltės pripažinimas buvo siejamas su visą gyvenimą lydėsiančia našta, o pats nusikaltimas bei patekimas į įkalinimo įstaigą pateikiamas kaip likimo ar aukštesniųjų jėgų valios rezultatas. Tokiu būdu nužudymas toliau yra neutralizuojamas nukreipiant kaltę tolyn nuo pačios moters.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

Moksliniai straipsniai ir knygos

1. Britton D. M. Feminism in Criminology: Engendering the Outlaw, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2000, Vol. 571, pp. 57-76.
2. Campaniello N. Women in crime, *IZA World of Labor*, 2019.
3. Carrington K. Girls and Violence: The Case for a Feminist Theory of Female Violence, *IJCJ* 2013 2(2): pp. 63-79.
4. Cauffman E. Understanding the Female Offender, VOL. 18 / NO. 2 / FALL 2008, p. 119-142.
5. Chesney-Lind M., Pasko L. *The Female Offender: Girls, Women, and Crime*, Third Edition, SAGE, 2013.
6. Cohen, A. *A General Theory of Subcultures, Delinquent Boys*, 1955.
7. Copes H., Societal attachments, offending frequency, and techniques of neutralization, *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*, 24:101-127, 2003.
8. Čepas A., Dobryninas A., Valickas G. Nužudymai Lietuvoje: teisiniai, sociologiniai ir psichologiniai aspektai, *Teisės problemos*, 2013.
9. Dobryninas A., Kalpokas V., Mickevič A. Nužudymai Lietuvoje: sociologinis požiūris, *Kriminologijos studijos*, 2014.
10. Dutton M. A. *Understanding Women's Responses to Domestic Violence: A Redefinition of Battered Woman Syndrome*, 1993.
11. Estrada F., Nilsson A., Pettersson T. The female offender - A century of registered crime and daily press reporting on women's crime, *Nordic Journal of Criminology*, 2019, Vol. 20, No. 2, p. 138-156.
12. Gudaitė G., Lozovska J., *Moterų agresijos ir tėvo komplekso sąsajos*, Vilnius, 2010.
13. Heidensohn F. *Women and Crime*, Second Edition, Macmillan Press LTD, 1996.
14. Idkinaitė S. *Moterų nusikaltimų socialiniai veiksniai*, Magistro baigiamasis darbas, Vilnius, 2011.
15. Islam M. J., Banarjee S., Khatun N. *Theories of Female Criminality: A criminological analysis*, *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, 2014.

16. Jensen V. Women Criminals – An Encyclopedia of People and Issues – Volume One, 2012, p. 38.
17. Joshua L. Smallridge, Jennifer R. Roberts, Crime Specific Neutralizations: An Empirical Examination of Four Types of Digital Piracy, *International Journal of Cyber Criminology*, 2013.
18. Jusitckaja S., Recidyvinis nusikalstamumas ir probleminiai jo nustatymo aspektai, Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai, 2011.
19. Kalpokas V., Asmenų, įtariamų (kaltinamų) padariusių nusikalstamas veikas, pasiskirstymas pagal amžių ir lytį Lietuvoje ir kitose Europos šalyse, Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai, 2011.
20. Kaptein M., van Helvoort M. A Model of Neutralization Techniques, *Deviant Behavior*, 40:10, 2019, p. 1260-1285.
21. Mann C. R. When Women Kill, State University of New York Press, 1996, p. 5-32.
22. Matza D., Sykes G. M. Techniques of Neutralization: a Theory of Delinquency, *American Sociological Review*, Vol. 22, No. 6 (Dec., 1957), p. 664-670.
23. Michailovič I. Moterų nusikalstamo elgesio problematika, ISSN 1392-1274. TEISĖ 2014.
24. Norvaišaitė E. Moterų nusikalstamumas, Magistro baigiamasis darbas, Vilnius, 2007.
25. Pfuhl E. H., Henry S., Willingness and the Neutralization of Moral Constraints, *The Deviance Process*, third edition, 1993.
26. Regoli R. M., Hewitt J. D., DeLisi M. Delinquency in Society, Ninth Edition, 2014, p. 168-170.
27. Sakalauskas G. et. al. Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos, Vilnius, 2020.
28. Slidziauskienė A. Moterų nusikalstamumas, Magistro baigiamasis darbas, Vilnius, 2007.
29. Steffensmeier D., Allan E., Gender and Crime: Toward a Gendered Theory of Female Offending, *Annual Review of Sociology*, 1996.
30. Vasiliauskaitė Z. Mušamos moters sindromas, Panevėžio agentūra „SOS vaikai“
<<https://pagalbaseimoms.lt/musamos-moters-sindromas/>>

Viešojo kriminologinio diskurso šaltiniai

1. Aleksėjūnaitė A. *Žaidimas kortomis baigėsi mirtimi*, diena.lt, 2014. <<https://m.diena.lt/naujienos/klaipeda/nusikaltimai-ir-nelaimes/zaidimas-kortomis-baigesi-mirtimi-614642>> [žiūrėta 2021-05-10]
2. BNS, *Žmogžudystė Kaune: rastas nudurtas vyras, girta įtariamoji – areštinėje*, diena.lt, 2019. <<https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/nusikaltimai-ir-nelaimes/zmogzudyste-kaune-rastas-nudurtas-vyras-girta-itariamoji-arestineje-931780>> [žiūrėta 2021-05-11]
3. *Girta pora buvo kaimo siaubu: sutalžė ir sudegino ne kartą terorizuotą pensininką*, alfa.lt, 2016. <<https://www.alfa.lt/straipsnis/50025792/girta-pora-buvo-kaimo-siaubu-sutalze-ir-sudegino-ne-karta-terorizuota-pensininka>> [žiūrėta 2021-05-09]
4. Janauskienė D. *Atgaila už sugyventinio nužudymą nepadėjo*, klaipeda.diena.lt, 2015. <<https://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/nusikaltimai-ir-nelaimes/velyva-atgaila-nepadejo-690792>> [žiūrėta 2021-05-11]
5. Janauskaitė D. *Moteris nužudė jau antrą vyrą*, diena.lt, 2018. <<https://www.diena.lt/naujienos/klaipeda/nusikaltimai-ir-nelaimes/moteris-nuzude-jau-antra-vyra-887242>> [žiūrėta 2021-05-09]
6. Janauskaitė D. *Nuteistajai dviejų žmonių nužudymu – kaimynės prakeikimai*, diena.lt, 2018. <<https://www.diena.lt/naujienos/klaipeda/nusikaltimai-ir-nelaimes/nuteistajai-dvieju-zmoniu-nuzudymu-kaimynes-prakeikimai-887783>> [žiūrėta 2021-05-09]
7. Krasauskas D. *Nuojauta vyro neišgelbėjo nuo tragiško likimo: jo budelė – mylimoji*, lrytas.lt, 2018. <<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/kriminalai/2018/09/12/news/nuojauta-vyro-neisgelbejo-nuo-tragisko-likimo-jo-budele-mylimoji-7536949/>> [žiūrėta 2021-05-10]
8. Markelevičius T. *Panevėžio rajone sugyventinį nudūrusi moteris suimta teismo salėje – kalės dešimt metų*, 15min.lt, 2018. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/panevezio-rajone-sugyventini-nudurusi-moteris-suimta-teismo-saleje-kales-desimt-metu-59-1067946>> [žiūrėta 2021-05-10]
9. Markelevičius T. *Panevėžyje nužudytas vyras, sulaikyta jo sugyventinė*, 15min.lt, Panevėžys, 2017. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/bute-panevezyje-rastas-vyro-lavonas-sulaikyta-jo-sugyventine-59-809706>> [žiūrėta 2021-05-09]
10. Martinkienė P. *Už sugyventinio nužudymą – 13 metų nelaisvės*, AtviraKlaipeda.lt, 2018. <<https://www.atviraklaipeda.lt/2018/11/05/uz-sugyventinio-nuzudyma-13-metu-nelaisves/>> [žiūrėta 2021-05-09]

11. Miškinis V. *Teisėjai patikėjo žudike tapusios žmonos versija: atėmiau peilį iš vyro ir nudūriau*, 15min.lt, 2018.
<<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/teisejai-patikejo-zudike-tapusios-zmonos-versija-atemala-peili-is-vyro-ir-nuduriau-59-1076356>> [žiūrėta 2021-05-09]
12. *Per vieną vakarą Kaune aptikti du lavonai: mirė nuo sužalojimų*, kaunas.kasvyksta.lt, 2019.
<<https://kaunas.kasvyksta.lt/2019/09/24/112/per-viena-vakara-kaune-aptikti-du-lavonai-mire-nuo-suzalojimu/>> [žiūrėta 2021-05-11]
13. Petrošienė K. *Žmogų nužudę sugėrovai kalės po 13 metų*, teismai.lt, 2014.
<<https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-pranesimai-spaudai/zmogu-nuzude-sugerovai-kales-po-13-metu/754>> [žiūrėta 2021-05-10]
14. Pilaitienė A. *Dėl benamės – prokuroro prašymas: moteris nužudė jau antrąją auką*, lrytas.lt, 2018.
<<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2018/10/31/news/del-benames-teismo-prasymas-moteris-nuzude-jau-antraja-auka-8074603/>> [žiūrėta 2021-05-09]
15. Pilaitienė A. *Už vienintelį mirtiną dūrį peiliu – dešimt metų nelaisvės*, 2015.
<<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2015/05/08/news/uz-vieninteli-mirtina-duri-peiliu-desimt-metu-nelaisves-3243497/>> [žiūrėta 2021-05-11]
16. Pilaitienė A. *Žaisti kortomis iš to, kas nusirengs, – pavojinga*, lrytas.lt, 2014.
<<https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2014/02/07/news/zaisti-kortomis-is-to-kas-nusirengs-pavojinga-4390597/>> [žiūrėta 2021-05-10]
17. Sinkevičius D. *Baisi mirtis, kurios nelinkėtų net priešams: tegul žudikai visą gyvenimą sapnuoja košmarus*, 2016.
<<https://www.delfi.lt/news/daily/crime/baisi-mirtis-kurios-nelinketu-net-priesams-tegul-zudikai-visa-gyvenima-sapnuoja-kosmarus.d?id=71498736#>> [žiūrėta 2021-05-09]
18. *Smūgiais peiliu į nugarą savo vyrą nužudžiusi marijampolietė kalės tuziną metų*, 15min.lt, 2019. <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/smugiais-peiliu-i-nugara-savo-vyra-nuzudziusi-marijampoliete-kales-tuzina-metu-59-1159472>> [žiūrėta 2021-05-10]
19. Stažytė K. *Tėvą nužudžiusios daugiavaikės moters pažįstami atskleidė šurpų jos likimą*, 15min.lt, Kaunas, 2019.
<<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/teva-nuzudziusios-daugiavaikes-moters-pazistami-atskleide-siurpu-jos-likima-59-1137444>> [žiūrėta 2021-05-09]

20. *Sugyventinį Panevėžio rajone nudūrusi moteris suimta teismo salėje*, Jūsų Panevėžys (JP.lt), 2018. <<https://jp.lt/sugyventini-panevezio-rajone-nudurusi-moteris-suimta-teismo-saleje/>> [žiūrėta 2021-05-10]
21. Širvys R. *Belangėje žudikės instinkto neprarado*, Respublika, 2018. <https://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/nusikaltimai_ir_nelaimes/belangeje_zudikes_instinkto_neprarado> [žiūrėta 2021-05-09]
22. Trainys V. *Buvusį savo vyrą itin žiauriai nužudžiusi marijampolietė: „Jis nuo manęs plėšė rūbus“*, lrytas.lt, 2019. <<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/kriminalai/2019/06/13/news/buvusi-savo-vyra-itin-ziauriai-nuzudziusi-marijampoliete-jis-nuo-manes-plese-rubus--10729559/>> [žiūrėta 2021-05-10]
23. Trainys V. *Kaune kraupią žmogžudystę įvykdžiusių benamių pora sulaukė atpildo*, lrytas.lt, 2018. <<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/kriminalai/2018/02/20/news/kaune-kraupia-zmogzudyste-ivykdziusi-benamiu-pora-sulauke-atpildo-4803668/>> [žiūrėta 2021-05-10]
24. Trainys V. *Vilijampolėje žiauriai subadytas vyras, prie aukos aptiktos kruvinos žudikės pėdos*, 2019. <<https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/kriminalai/2019/09/24/news/vilijampoleje-ziauriai-subadytas-vyras-prie-aukos-aptiktos-kruvinos-zudikes-pedos-11943162/>> [žiūrėta 2021-05-10]
25. Zubrickienė I. *Benamiai ir patys retina savo gretas*, valstietis.lt, 2018. <<http://valstietis.lt/naujienos/salyje/benamiai-ir-patys-retina-savo-gretas/>> [žiūrėta 2021-05-10]